

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

TIZENÖTÖDIK ÉVFOLYAM

HARMADIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1905

**Mathematikai és Természettudományi
Értesítő.** XXIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának
folyóirata. Szerkeszti König Gyula osztálytitkár.

A »Mathematikai és Természettudományi Értesítő« a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. XXXV. kötet.
A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti Szinnyei József.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata: a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek felderítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

A BATTYÁNY-CODEXRŐL.

(Második közlemény.)

Mennyire fordíthatta ama »föllengős szavak«-at protestáns ember is, mutatja Luther két énekének az a fordítása, mely Joh. Godofr. Petschelius selmeczi magyar gyűjteményében¹ olvasható. A Veni redemptor-tól fordított »Nun komm der Heyden Heiland«-nak egyik vers-szaka azt mondja:

Virgo haec est uterum
Ferens, at castissimum.²

A »Vom Himmel hoch da komm ich her« szerint:

Est vobis natus hodie
Ex casta infans virgine.³

Máriának ezt a tiszta szűzességét, ezt a szeplőtelen foganást el kellett fogadnia mindenkinek, a ki a biblia alapján állott, katolikusnak és protestánsnak egyaránt. Hogy Máriának hite, alázatos-sága, engedelmissége követésre méltó, arról még a haragos Melius is emlékezik, és a protestáns cantionálékban folyvást szó van a »szeplőtelen szűz«-ről, a »tiszta« és »szép szűz«-ről, a »nemes virág«-ról, »kinek neve Mária, ur Jézusnak szent anyja«,⁴ a nélkül, hogy bárki megbotránkoznék rajta. A »szeplőtelen«, a »tiszta« a XVI. században még nem tesz annyit, hogy egyáltalán minden bűn, vagyis »eredendő bűn nélkül való«. Ezt Máriáról nemcsak a protestantizmus nem hitte, hanem még a katolikus egyházban is sokan ellenezték, s mint pusztá vélekedést a tudósoknak igen tekin-

¹ Joh. God. Petscheli Schemnitzio-Ungari Cantor Christianus i. e. Cantica Sacra. Solisbaci 1754. Pag. 99. és 140.

² Az eredetiben: Der Jungfrau Leib schwanger ward | doch bleibt Keuschheit rein bewahrt.

³ Euch ist ein Kindlein heut gebohrn | von einer Jungfrau ausserkohrn.

⁴ V. ö. Szegedi G. ÉK. 87., 89., 92., 93., 95., 98. ll.

télyes része már a középkorban is alap nélkül valónak tanította. Látni való, a Volftól fölvetett jelenség nem alkalmas rá, hogy ama hymnus-fordítások miatta a középkor számlájára kerüljenek. Mi több, a vizsgálódásnak számba kell vennie, hogy a megmaradt középkori codexek csak kis részét ismerik ama daraboknak, melyeknek fordításai a protestáns graduálokban, köztük a Batthyány-codexben található¹ és ezeket is eltérő szövegekkel; holott régibb bevett szövegeknek szintén alig van némi nyoma. Nem lehet fölteni, hogy e szövegek, ha léteztek, úgyszólván nyomtalanul eltűnhettek volna és legalább egy részük a későbbi katolikus gyűjtemények »régi ének«-einek számát, a közös, katolikus-protestáns hymnusok tőkéjét nem gyarapítaná. Azonban legfőlebb egy darab, a CC.-ban is »régi ének«-ül előforduló »Fénylik az nap fényességgel« sorozható ebbe a rovatba, ez a nagy lendülettel kezdődő verszet, a melynek termékenyítő hatása több régi katolikus éneken meglátszik, s bővüléseit és részben sajátos elbeszélő jellegét épp úgy lehet a régiség s a nép alakító munkájának, mint protestáns eredetnek tulajdonítani. Szó sincs róla, a graduál nem készült egyetlen forrásból és nem egy ember munkájának gyümölcse, mint ilyen aligha iktatna be egy-egy hymnusnak olyan változatait, a minő a Jesu nostra redemptio, a Lucis creator optime és a Corde natus két-két variánsa, melyek az ünnepeköröknek is teljesen más-más részeibe kerültek. A gyűjtemény szerkesztőjének van több-kevesebb kész szövege, és nem lehetetlen, hogy azoknak egy része ma már elveszett középkori forrásokból származik; de ez a szám bizonyára csekély, s a fordítások legnagyobb részét a reformátorok buzgóságának kell tulajdonítani. Tényleg a protestáns hagyomány új fordításokról és protestáns fordítókról beszél s az irodalomtörténetnek semmi oka sincs, hogy legalább általánosságban el ne fogadja tudósítását. »Az melyeket noha az mi boldog eleink, az pápistaságból való kijövetelek után, az mint egy elsőben olyan hirtelenséggel, az evangeliumi vallásnak együgyű szelidségéhez képest, az reformatióának első üszögében lehetett, az deákából magyarra elég illendőképpen fordítottanak«, írja Geleji Katona István;² magok a fordítások pedig rávallanak, hogy több kézből kerültek, s kidolgozásukban helyen-

¹ Ezek: a Te deum, Conditor alme, Veni redemptor gentium, A solis ortus, Vexilla regis, Ad coenam agni, Verbum supernum, Veni creator spiritus, Ex more docti mystico, Pange lingua (Audi benigne conditor, Christe qui lux es). — Hiányoznak: Corde natus, Hostis Herodes impie, Deus creator omnium, Dies absoluti, Magno salutis gaudio, Aurora lucis, Chorus novae Jerusalem, Jesu nostra redemptio, Vita sanctorum, Festum nunc celebre, O lux beata trinitas, Lucis creator, Immense coeli, Telluris ingens, Coeli deus sanctissime, Magnae deus potentiae, Plasmator hominis, Jam lucis orto, Nunc sancte, Rector potens, Rerum deus, Nox et tenebrae, O pater sancte, Jam ter quaternis, Jesu quadragenariae, Hymnum dicamus domino, Gloria, laus et honor, stb.

² Az öreg Graduál aj. lev. V. ö. az 1602. évi Gönczi-féle halotti énekes előszavában Szilvás Ujfalvi tudósításával, hogy Kálmáncsehi Sánta Márton »a reggeli énekléseket, melyeket primáknak hívnak, magyarra fordította a psalmokkal egyetemben«.

ként megvillan az új idők szelleme. Luther egészen »átköltötte« a XLVI. zsoltárt és — egyebek közt — Huss János himnusát, a »Jesus Christus nostra salust«-t: a magyar fordító sem mind és mindig ragaszkodik eredetijéhez, s az ének gyakran változott arculattal, sőt akárhányszor mint egészen új, eredeti alkotás kél kezéből szárnyára. Annyi bizonyos, hogy a protestáns hymnarium az anyag feldolgozása tekintetében meglehetősen változatos és a Batthyány-codex egyaránt tartalmaz többé-kevésbé hű fordításokat, parafrázisokat, oly darabokkal együtt, melyeken kisebb-nagyobb mértékben meglátszik a változtató, sőt az önállóan alakító erőnek hatása.

V.

FORDÍTÁSOK.

1.

Verbum supernum prodiens.

(Ambr.)

1. Verbum supernum prodiens A patre olim exiens, Qui natus orbi subvenis Cursu declivi temporis: 2. Illumina nunc pectora, Tuoque amore concrema, Audito ut praeconio Sint pulsa tandem lubrica, 3. Iudexque cum post veneris Rimari facta pectoris, Reddens vicem pro abditis Iustisque regnum pro bonis: 4. Non demum artemur malis Pro qualitate criminis, Sed cum beatis compotes Simus perennes coelibes.	1. Atya Istennek ígéje, Örök Atyátul ki jövél, Ki ez világra születél Idő utolsó részében. 2. Világosíts meg szívünket, És szent Lélekkel crósíts, Hallvan az te szent ígédet, Távul legyenek bűneink. 3. Hogy mikor eljössz ítélni, Minden szű titkait kivenni, Adván minden jót az jóknak, Az gonoszoknak gyötrelmet. 4. Akkor az mi bűneinkért Ne vess el szent szíved elől, De minket az igazakkal Részesíts örök étellel.

2.

Conditor alme syderum.

(Ambr.)

1. Conditor alme syderum, Aeterna lux credentium, Christe, redemptor omnium, Exaudi preces supplicum.	1. Csillagoknak teremtője És híveknek fényessége, Krisztus, mi édes megváltónk, Kérünk, könyörülj mi rajtunk.

2. Qui condolens interitu Mortis perire seculum, Salvasti mundum langvidum, Donans reis remedium.	2. Ki mirajtunk könyörülvén És veszedelmünket nézvén, Idvezítéd ez világot, Adván neki oltalmadat.
3. Vergente mundi vespere, Uti sponsus de thalamo, Egressus honestissima Virginis matris clausula.	3. Ez világnak vége felé ¹ Irgalmasan jövéél elő Dicsőséges Szentlélektől Az nemes szűznek méhében.
4. Cuius forti potentiae Genu curvantur omnia: Coelestia, terrestria, Fatentur nutu subdita:	4. Kinek hatalmasságának Minden térdek meghajolnak, Mennyeiek és földiek, Vallván ő engedelmeiket.
5. Occasum sol custodiens, Luna pallorem retinens, Candor in astris relucens Certos observat limites.	5. Az nap felkel és elnyugszik, Az hold szépen világoskodik, Az csillagok is fénylenek, És utokból ki nem térnek.
6. Te deprecamur hacie Venture iudex seculi, Conserva nos in tempore Hostis a telo perfidi.	6. Téged kérünk, mi megváltónk, Mi urunk és mi életünk, Oltalmazz minket esettől És ördögi csalárdságtul.
7. Laus, honor, virtus, gloria Deo patri cum filio, Sancto simul paraclito In sempiterna secula.	7. Dicsőség legyen Atyának, Velen öszve ő fiának, Szentlélekvel egyetemben Mindenkor és mindörökké. ²

3.

Corde natus ex parentis.

(Prudentius.)

1. Corde natus ex parentis Ante mundi exordium, Alpha et o cognominatus Ipse fons et clausula Omnium quae sunt, fuerunt, Quaeque post futura sunt Seculorum seculis.	2. O beatus partus ille, Virgo cum puerpera Aedidit nostram salutem Foeta sancto spiritu, Et puer redemptor orbis Os sacratum protulit: Seculorum seculis.

¹ V. ö. Judocus Clichtoveus, *Elucidatorium ecclesiasticum*, Basileae, 1519. fol. 15. »Dicitur autem venisse Christus... cum propinquaret... mundi vespere. Nam expletis iam quinque mundi aetatibus, in sexta venit eius aetate, quae ad finem usque seculi porrigetur.«

² Batth. 14—15. l.

3. Psallat altitudo coeli,
Psallant omnes angeli,
Quicquid est virtutis usquam,
Psallat in laudem Dei,
Nulla lingvarum silescat,
Vox et omnis consonet
Seculorum seculis.
4. Ecce quem vates vetustis
Concinebant seculis,
Quem prophetarum fideles
Paginae sponponderant:
Emicat promissus olim —
Cuncta collaudent eum
Seculorum seculis.
1. Az Atyának országából
Ez világra Isten jöve,
Nevezteték örök Istennek,
Idvességnek kútfejének,
Mindeneknek, kik voltanak,
És kik lesznek örökké.
2. Bódogságos születés lőn,
Mikor Jézus ez világra
Születék idvességünkre,
Fogantatván Szentlélektől,
Atya Isten haragjának
Engesztelője örökké.
3. Ennek azért énekeljünk,
Ezt dicsérje föld és az menny,
Ezt dicsérjék minden nyelvek
És minden hatalmasságok;
Nagy felszóval magasztaljuk
Az Uristent örökké.
1. Atyaistentől születék
Ez világnak kezdeti előtt,
Elsőnek és utolsóknak mondatik,
Ő kezdése és vége
Az mik vadnak és voltanak
És jövőben lesznek
Mind örökkön örökké.
5. Te senes et te iuventus,
Parvulorum te chorus,
Turba matrum, virginumque,
Simplices puellulae
Voce concordés pudicis
Perstreant concentibus
Seculorum seculis.
6. Tibi Christe sit cum Patre
Hagioque pneumatí
Hymnus, melos, laus perennis,
Gratiarum actio,
Honor, virtus, victoria,
Regnum aeternaliter
Seculorum seculis.
4. Mert ím eljött az úr Jézus,
Kiráól régen az próféták
Jövendőket mondottanak,
Moizesnek ő törvénye
Áldozatval megjelente,
Kit dicsérjünk örökké.
5. Téged mindenféle népek,
Vének, ifjak és gyermekek,
És minden tisztbeli népek
Egyenlő szóval vallanak
Nagy örömmel és nagy vígan
Dicsérnek mind örökké.
6. Neked Krisztus szent Atyáddal,
Vígasztaló Szentlélekkel,
Mindenható egy Istennel
Legyen örökké dicsőség,
Hálaadás, birodalom
És országlás örökké.
Ugy légyen ¹
2. Ó bódogságos szülés ez,
Hogy ezt az szűz nekünk
Az mi idvességünkre
Az Szentlélek istentől,
És az gyermek lőn váltságunk,
Mint megmondták az próféták,
Mind örökkön örökké.

¹ Bath. 17—19.

3. Énekeljen az mennyország, Örüljenek az angyalok És minden hatalmasságok; Az Isten dicséretire Minden nyelveknek szózati Dicséretet mondjanak Mind örökkön örökké.	5. Téged vének és gyermekek, Atyák, anyák és szép szüzek Egyenlő szóval és akarattal Mindenkoron dicsérjenek; Benned bíznak és szeretnek, Neked hálát adnak Mind örökkön örökké.
4. Ime az ki az Atyának (!) Régen megígértetett volt, Kit az próféták megírtak volt, Mennyországból leszállott. Minden állatok ő neki Dicséretet tegyenek Mind örökkön örökké.	6. Neked áldott Jézus Krisztus Az Atya-uristennel És szentlélekkel egyetemben Legyen nagy dicséret, Tisztesség és nagy dicsőség, Hatalmas győzelem Mind örökkön örökké.¹

4.

Veni redemptor gentium.

(Ambr.)

1. Veni redemptor gentium, Ostende partum virginis, Miretur omne seculum: Talis decet partus deum.	1. Jövel népeknek megváltója, Mutasd meg szűznek születését, Kin ez világ csudálkozik, Hogy szűztől isten születik.
2. Non ex virili semine, Sed mystico spiramine Verbum dei factum est caro, Fructusque ventris floruit.	2. De nem férfiúi magból, Hanem Szentlélek istentől Az Ige testben öltözék, Szűznek méhe megvirágzék.
3. Alvus tumescit virginis, Claustra pudoris permanent, Vexilla virtutum micant: Versatur in templo deus.	3. Szűznek méhe nevedekék, Szűzessége megtartaték, Tisztaságban építették, Istent méhében viselé.
4. Procedens de thalamo suo: Pudoris aula regia Geminae gigas substantiae, Alacris ut currat viam.	4. Származék ágyas házából, Az szép szűznek sz. méhéből Bizony isten, bizony ember, — Útra mihozzánk erede.
5. Egressus eius a patre, Regressus eius ad patrem, Excursus usque ad inferos, Recursus ad sedem dei.	5. Szent atyjától földre jöve, Pokolra szálla, meggyőzé, Szent atyjához emelteték, Isten székiben ültettedék.

¹ Bath. 150—152. 1.

6. Aequalis aeterno patri Carnis trophaeo accingere, Infirma nostri corporis Virtute firmans perpeti.	6. Atyaistennek szent fia, Ki felöltözél az testben, Mi testünknek gyarlóságát Hatalmaddal erősíts meg!
7. Praesepe iam fulget tuum, Lumenque nox spirat novum, Quod nulla nox interpolet: Fideque iugi luceat.	7. Az te jászlod immár fénylik, Uj világ éjjel tündöklök, Kit setétség el nem fedezhet, Mert hittel örökké fénylik.
8. Gloria tibi domine etc.	8. Dicsőség neked Uristen, stb. ¹

5.

A solis ortus cardine.

(Sedulius.)

1. A solis ortus cardine Ad usque terrae limitem Christum canamus principem Natum Maria virgine.	5. Enixa est puerpera, Quem Gabriel praedixerat, Quem matris alvo gestiens Clausus Ioannes senserat.
2. Beatus auctor seculi Servile corpus induit, Ut carne carnem liberans, Ne perderet, quos condidit.	6. Foeni iacere pertulit, Praesepe non abhorruit, Parvoque lacte pastus est, Per quem nec ales esurit.
3. Castae parentis viscera Coelestis intrat gratia, Venter puellae baiulat Secreta, quae non noverat.	7. Gaudet chorus coelestium, Et angeli canunt Deo, Palamque fit pastoribus Pastor, creator omnium.
4. Domus pudici pectoris Templum repente fit dei; Intacta nesciens virum Verbo concepit filium.	8. Gloria tibi domine etc.
-
1. Teljes ez széles világon, Mind az földnek határáig Az Jézus Krisztust hirdessük, Szülöttet szűz Máriától.	3. Az tiszta szűznek méhében Mennyei ajándék bemene, És az szűz leány visele, Kit az előtt nem ismere.
2. Ez világnak teremtője Emberi testet reá vón, Hogy testet testtel váltana, Ne vesztené teremtését.	4. Szűznek tiszta méhe háza Gyorsan Isten hajléka lón, És szeplőtelen fogadá Istennek elrejtett titkát.

¹ Bath. 19—20. Az 1642-iki lőcsei ÉKben is.

5. Ime szűlé az szűz leány, Kit Gábrriel meghirdete, Kit ő anyjának méhében János örülvén ismere. 6. Szénán akara fekünni, És az jászlot nem utalá, És kicsiny tejjel tártaték, Ki anyját megelégité.	7. Örül mennybeli sokaság, Az angyalok énekelnek, Megjelenék pásztoroknak Mi pásztorunk és teremtőnk. 8. Dicsőség, Urunk, teneked stb.¹
-
1. Naptamádaástul fogva Mind az földnek határaiglan Krisztus urunkat dicsérvük, Ki született szűz Máriátul. 2. Ez világnak teremője Szolgai testben öltözék, Hogy testet testvel váltana, Ne vesznénk el halál mia. 3. És tiszta szűznek méhében Istennek lelke beszálta; Szűznek méhében lakozék Istennek eltitkolt fia. 4. Tiszta szűznek ő hajléka Lón Uristennek temploma, És férfúú mag nélkül Istennek fogadá fiát.	5. Szűlé ez szűz e világra, Kit Gábrriel mondott vala, Kit még anyjának méhében Szent János megesmert vala. 6. Szénán fekvék az Jézus, És az jászlot nem utalá; Ki kevés tejjel él vala, Ki ad mindennek életet. 7. Mennyeiek mind örülnek, Az angyalok énekelnek, Pásztoroknak ők hirdetik, Hogy született az idvesség. 8. Dicsőség legyen Atyának stb.²

6.

Hostis Herodes impie.

(Sedulius.)

1. Hostis Herodes impie Christum venire quid times? Non eripit mortalia, Qui regna dat coelestia. 2. Ibant magi, quam viderant, Stellam sequentes praeiviam; Lumen requirunt lumine, Deum fatentur munere.	1. Gonosz, kegyetlen Heródes, Mít félsz született Krisztustól? Nem veszen el múlandókat, Ki ad örökkévalókat. 2. Mennek az bölcsek, kit látnak, Vezércsillagot követvén, Világot keresnek világgal, Jézust tisztelik ajándékokkal.

¹ Bathh. 23—25. l.² Bathh. 26—27. l.

3. Lavacra puri gurgitis Coelestis agnus attigit, Peccata quae non detulit, Nos ablundo sustulit.	3. Az keresztségnek vízében, Mennyei bárány, erejével Bűnünket Krisztus elmosá, És atyjának bemutatá.
4. Novum genus potentiae: Aquae rubescunt hydriae, Vinumque iussa fundere Mutavit unda originem.	4. Első csudája Urunknak Ez nap hatalmát jelenté, Az Cana lakodalmában Az vizet borrá változtatá.
5. Gloria tibi domine, Qui apparuisti hodie Cum patre et s. spiritu, In sempiterna secula.	5. Dicsőség neked, Uristen, Ki ez napon magod jelentéd, Szentháromságban mutatád, Kiben élsz most és örökké. ¹

7.

Deus creator omnium.

(Ambr.)

1. Deus creator omnium, Polique rector vestiens Diem decoro lumine, Noctem soporis gratia,	1. Teremtő Atyaúrsten, Ki nappal világosítasz És az éjjelt setétíted, Nyugodalomnak okáért,
2. Artus solutos ut quies Reddat laboris usui, Mentesque fessas allevet, Luctusque solvat anxios:	2. Testünk nyugodván dologtul, És fáradt elménk viduljon, Hogy minden gonosz bánattul Általad megszabaduljon.
3. Grates peracto iam die, Et noctis exortu preces Votis (reos ut adiuves) Hymnum canentes solvimus.	3. Hálákot adunk tenedek, Mind estve, reggel könyörgünk, Hogy bűneinket bocsásd meg. Kikkkel tégedet ingerlünk.
4. Te cordis ima concinant, Te vox canora concrepet, Te diligit castus amor, Te mens adoret sobria,	4. Tégedet szívből dicsérünk És nagy felszóval tisztelünk, Teljes hitünkéből szeretünk És víg elmével imádunk.
5. Ut cum profunda clauserit Diem caligo noctium,	

¹ Bath. 27—29. l. — A jelen hymnus tulajdonképpen egy hosszú (1—23 vsz.) éneknek a töredéke, melynek 1—7. vszaka egyszersmind a főtebbi (*A solis ortus cardine*) darabnak 1—7. vszaka; míg a »Hostis Herodes« 1—4. vszaka ugyanannak a 8., 9., 11. és 13. strophája. Az 5. vszak, a doxologia nem Seduliusé, hanem az egyház függesztette hozzá, mely az említett négy strophát az epiphania ünnepére foglalta le.

- Fides tenebras nesciat,
Et nox fidei luceat.
6. Dormire mentem ne sinas,
Dormire culpa noverit,
Castos fides refrigerans,
Somni vaporem temperet.
7. Exuta sensu lubrico
Te cordis alta somnient,
Ne hostis invidi dolo
Pavor quietos suscitet.
8. Christum rogemus et patrem,
Christi, patrisque spiritum,
Unum potens per omnia
Fove precantes trinitas.
5. Gonosz tévelygés minálunk
És hitelenség ne legyen
[De igaz hitből tégedet
Minden időben tiszteljük.

Kérünk Uristen tégedet
Az mi Urunkért Krisztusért,
Hogy légy irgalmas minekünk,
Adjad Szentlélek ajándékát.]¹

8.

Ex more docti mystico.

1. Ex more docti mystico
Servemus hoc ieiunium
Deno dierum circulo
Ducto quater notissimo.
2. Lex et prophetae primitus
Hoc protulerunt, postmodum
Christus sacravit, omnium
Rex atque factor temporum.
3. Utamur ergo parcius
Verbis, cibis et potibus,
Somno, iocis, et arctius
Perstemus in custodia.
4. Vitemus autem pessima,
Quae subruunt mentes vagas,
Nullumque demus callido
Hosti locum tyrannidis.
5. Dicamus omnes cernui,
Clanemus atque singuli,
Ploremus ante iudicem,
Flectamus iram vindicem.
1. [Dicsérjük mindnyajan az Ur-
És szolgáljuk ő irgalmát, [istent,
Hálákat adván ő neki
Hozzánk való jövöltáról.]
2. Mind az törvény és az próféták
Ezt jelenték ők régenten, [günk,
Hogy az Krisztus mi idvessé-
Mi királyunk és vezérünk.
3. Élünk azért mértékletesen,
Beszédünkben, ételünkben,
Italunkban és álmunkban
Maradjunk lelki őrizetben.
4. Távoztassunk el minden gonoszt,
Ki megöli mi lelkünket,
És ne adjunk mi semmi helyt
Ördögi kegyetlenségnek.
5. Mi mindnyájan könyörögjünk
És mindnyájan felkiáltunk,
Sírjunk az Krisztus bíró előtt,
Engeszteljük nagy haragját.

¹ Bath. 29—30. 1.

6. Nostris malis offendimus Tuam, deus, clementiam: Effunde nobis desuper Remissor indulgentiam.	6. Nagy bűneinkvel megbántottuk, Uram Isten, te felséged: Adjad nekünk mennyországból Bűneinknek bocsánatját.
7. Memento, quod sumus tui, Liat caduci, plasmatis; Ne des honorem nominis Tui (precamur) alteri.	7. Emlékezzél meg Uristen, Hogy te teremtésid vagyunk; Ne adjad nevednek tisztességét, Kérünk, teremtett állatnak.
8. Laxa malum, quod gessimus, Auge bonum, quod poscimus, Placere quo tandem tibi Possimus hic et perpetim.	8. Bocsásd meg mi bűneinket, Adjad az jót, melyet kérünk, Melyért kellünk mi teneked Mind örökkön és örökké.¹

9.

Chorus novae Jerusalem.

(S. Fulbertus Carnotensis.)

1. Chorus novae Hierusalem Nova meli dulcedine Promat, colens cum sobriis Paschale festum gaudiis,	1. Keresztyéneknek serege Dicsérje husvét innepét, Esztenőnként énekelvén, Nagy felszóval vigadozván,
2. Quo Christus invictus leo Dracone surgens obruto, Dum voce viva personat, A morte functos excitat.	2. Hogy az úr Jézus Krisztus, ki Mondatik győzhetetlen oroszlán- Az nagsárkánt, az ördögöt [nak, Feltámadván megrontá. Kinek az ő nagy hatalma Megtetszik ítélet napján, Mikoron egy ő szavával Az megholtakat felköiti.
3. Quam devorarat improbus Praedam refudit tartarus; Captivitate libera Jesum sequuntur agmina.	3. Pokolnak kegyetlen torka Az mely foglyokat elnyelt vala, Krisztus halála megváltá És ezek ötét követik.
4. Triumphat ille splendide, Et dignus amplitudine: Soli, polique patriam Unam facit rempublicam.	4. Uralkodik most az Krisztus Nagy dicsőséges hatalomba; Földet, mennyet egygyé tevén Szerez híveknek lakodalmat.

¹ Bathh. 49—51. 1.

5. Ipsum canendo supplices Regem precemur milites, Ut in suo clarissimo Nos ordinet palatio.	5. Őtet mindnyájan dicsérjük Ugy mint hatalmas királyunkat, Kérjük őtet, hogy minket is Az ő országába felvigyen.
6. Per secla metae nescia Patri supremo gloria, Honorque sit cum filio, Et spiritu praelito.	6. Örökké való időben Dicsőség legyen Istennek, Ő szent fiának tisztesség Szentlélek Istenvel egyetemben.¹

10.

Vita sanctorum.

1. Vita sanctorum, decus angelorum,
Vita cunctorum pariter piorum,
Christe, qui mortis moriens ministrum
Exuperasti :
2. Tu tuo laetos famulos trophaeo
Nunc in his serva placidis diebus,
In quibus sacrum celebratur omnem
Pascha per orbem,
3. Pascha, quo victor rediens ab imo,
Atque cum multis aliis resurgens
Ipse susceptam super alta carnem
Astra levasti.
4. Nunc in excelsis dominus refulgens,
Et supra coelos deus elevatus
Inde venturus homo iudicatus
Denuo iudex.
5. Corda tu sursum modo nostra tolle,
Quo patri dexter resides in alto,
Ne resurgentes facias in ima
Praecipitari.
6. Hoc pater tecum, hoc idem sacratus
Praestet amborum, pie Christe, flatus,
Cum quibus regnas deus unus omni
Jugiter aevo.

¹ Batth. 70—71. l.

1. Szenteknek te vagy, Krisztus, ékessége
És minden keresztyéneknek ótalma,
Ki az kegyetlen ördögöt meggyőzéd
Halált szenvedvén.
2. Te nagy örömmel minden szolgálodat
Mostan megtartsad ez innepnapokon,
Hogy mindenkoron nagy győzedelmedet
Ők tisztelhessék.
3. Ez az husvétnek győzedelmes napja,
Mikoron Krisztus az halált meggyőzé
És feltámadván tulajdon testét
Mennyekben felvivé.
4. Mostan mint egy úr magos mennyországban
Nagy dicsőséggel Krisztus uralkodik
És eljövendő igazán ítélni
Mind ez világot.
5. Kérünk tégedet, kegyes Atyaisten,
Ki vagy mennyégben, lakozol (?) szívünkben,
Hogy feltámadván az utolsó napon
El ne kárhozzunk.
6. Ezt megengedje az Atya-uristen
És egyetemben Szentlélek-uristen,
Kikkel az Krisztus mostan uralkodik
Minden időben.¹

11.

Festum nunc celebre.

(Rabanus Maurus.)

1. Festum nunc celebre, magnaue gaudia
Compellunt animos carmina promere,
Cum Christus solium scandit ad arduum
Coelorum pius arbiter.
2. Conscendit iubilans laetus ad aethera,
Sanctorum populus praedicat inclytum,
Concinit pariter angelicus chorus
Victoris boni gloriam.

¹ Bathh. 76—78. I. V. ö. az 1642-iki lőcsei ék. 147. I.

3. Qui scandens superos vincula vinxerat,
Donans terrigenis munera plurima,
Districtus rediens arbiter omnium,
Qui mitis modo transiit.
4. Oramus domine conditor inclyte,
Devotos famulos respice, protege,
Ne nos livor edax daemonis obruat,
Demergat vel in inferos.
5. Ut cum flammivoma nube reverteris
Occulta hominum pandere iudicans,
Ne des supplicia horrida noxiis,
Sed iustis bona praemia.
6. Praesta hoc genitor optime maxime,
Et tu, nate Dei, et bone spiritus,
Regnans perpetuo fulgida trinitas
Per cuncta pie secula.

-
1. Mostani ékes innep-nap és lelki nagy örömek
Indítják elménket jeles éneklésekre,
Mert íme az Krisztus felméne székiben,
Mennyeknek kegyes királya.
  2. Felméne nagy örömmel, vigadván, az mennyégben,
Szenteknek serege hirdeti jó voltát,
Angyali karok éneklük az égben győzőnek
Nagy dicsőségét.
  3. Ki menván a mennyégbe, poklot ő megköté,
Adván mind az földieknek sok ajándékokat:
Dicsőült testben jó el minket ítélni,
Ki kegyességgel felmene.
  4. Könyörgünk teneked nemes teremő istenünk,
Áhítatos szolgáidat hogy te megoltalmazad,
Hogy az megdühödött pokolbeli ördög
Minket pokolra ne vigyen.
  5. Hogy mikor fényes ködben megtérsz az ítéltre
Eltitkolt bűneinket igazán ítélni,
Ne adj rettenetes kínokat az mi bűneinkért,
De igazaknak add érdemét.

6. Engedjed ezt nekünk örök mindenható Isten,
Oh te Atyaistennek fia és Szentlélek-isten,
Uralkodván egyembe dicső Szentháromság
Most és mind örökkön örökké.¹

12.

Veni creator spiritus.

(Rabanus Maurus.)

1. Veni creator spiritus, Mentes tuorum visita, Imple superna gratia, Quae tu creasti pectora.	1. Jövel vigasztaló Szentlélek Isten És az te híveidnek szíveket betöltsed Te szent ajándékkal Őket újítván.
2. Qui paraclitus diceris, Donum dei altissimi, Fons vivus, ignis, charitas Et spiritalis unctio.	2. Ki vigasztalónak mondatol És felséges Isten ajándokának, Élő kút és tűz, szeretet És nekünk lelki kenyerünk. (?)
3. Tu septiformis munere, Dextrae dei tu digitus, Tu rite promissum patris, Sermone ditans guttura.	3. Hét ajándékúnak mondatol, Az Istennek jobb keze ujjainak És az ő ígéretinek, Az te beszédeddel minket erősíts.
4. Accende lumen sensibus, Infunde amorem cordibus, Infirma nostri corporis Virtute firmans perpeti.	4. Gerjessz fel minket, Bocsáss minekünk szívünkben szeretetet, És az mi testünknek erőtlén voltát Megerősítsed.
5. Hostem repellas longius, Pacemque dones protinus, Ductore sic te praevio Vitemus omne noxium.	5. Távoztasd el tőlünk ellenségünket És adj békeséget, Hogy az te vezérlésedből Eltávoztathassunk minden bűnöket. [Adj örömeket, [dékát, Adjad szent malasztodnak jeles aján- Ronts el minden háboruságot És adj jó békeséget az mi lelkünknek.]
6. Per te sciamus da patrem, Noscamus atque filium, Te utriusque spiritum Credamus omni tempore.	6. Adjad megismerünk az Atyaistent És az Fiú Uristent, Hogy téged mindkettőtől mi higyük Származni minden időben.

¹ Batth. 79—82. 1.

7. Sit laus patri cum filio, Sancto simul paraclito, Nobisque mittat filius Charisma sancti spiritus.	7. Legyen dicséret Atyának és Fiúnak És Szentlélek istennek, Kinek az ő szent ajándékít Minkünk elküldje az Fiú Uristen. ¹

13.

»Canticum SS. Ambrosii et Augustini.« Batth. 95—101.

14.

Iam lucis orto sydere.

(Ambros.)

1. Iam lucis orto sydere Deum precemur supplices, Ut in diurnis actibus Nos servet a nocentibus.	1. Immáron az nap feljövén, Könyörögjünk az Istennek, Hogy mind az egész napon Bűntől minket megőrizzen.
2. Lingvam refrenans temperet, Ne litis horror insonet, Visum forendo contegat, Ne vanitates hauriat.	2. Nyelvünket megtartóztassa, Bűnre hogy ne mozduljanak, Szemeinket befedezze, Gonoszságra ne nézzenek.
3. Sint pura cordis intima, Absistat et vecordia, Carnis terat superbiam Potus, cibique parcitas,	3. Tiszták legyenek mi szíveink, Gonosz bűnt be ne vegyenek, Kevélységet megenyhítsen, Ételt, italt mértékeljen,
4. Ut cum dies abscesserit, Noctemque sors reduxerit, Mundi per abstinentiam Deo canamus gloriam.	4. Hogy mikor az nap elnyugoszik, És az éj elközelítend, Ez világon tiszták legyünk, Dicsérjük az nagy Uristent.
5. De patri sit gloria, Eiusque soli filio, Cum spiritu paraclito Et nunc et in perpetuum.	5. Dicséret legyen Atyának És egyetlen egy fiának, Szentlélekkel egyetemben És mind örökkön örökké. ²

15.

Nunc sancte nobis spiritus.

(Ambrosius.)

1. Nunc sancte nobis spiritus Unum patri cum filio,	1. Immár mostan oh Szentlélek, Egy Atyával és Fiúval,

¹ Batth. 85—87. l. — ² Batth. 115—116. l.

Dignare promptus ingeri Nostro refusus pectori.	Nagy vígan az mi szívünkben Méltóztassál beszállani,
2. Os, lingua, mens, sensus, vigor Confessionem personent, Flammescat igne charitas, Accendat ardor proximos.	2. Testvel lélekvel tégedet Hogy mi szüntelen dicsérjünk; Szeretet légyen mi bennünk És mi felebarátinkban.
3. Praesta pater piissime, Patrique compar unice Cum spiritu paraclito Et nunc et in perpetuum	3. Adjad ezt, kegyelmes Atya, És mi atyánknak egy fia, Az vigasztaló Szentlélekkel Most és örökkön örökké. ¹

16.

Rector potens, verax deus.

(Ambrosius.)

1. Rector potens, verax deus, Qui temperas rerum vices, Splendore mane instruis, Et ignibus meridiem:	1. Igaz bíró, nagy Uristen, Ki állatokat elrendelsz, Az reggelt megvilágosítod, És az délt megmelegítod:
2. Extingue flammam litium, Aufer calorem noxium, Confer salutem corporum, Veramque pacem cordium.	2. Olt meg patvarkodóknak tüzét, Vedd el bűneinknek terhét, Adj egészséget ² minekünk És adj lelki békességet. ³

17.

Rerum deus tenax vigor.

(Ambrosius.)

1. Rerum deus tenax vigor, Immotus in te permanens Lucis diurnae tempora Successibus determinans:	1. Állatoknak megtartója, Állhatatos vagy Uristen Az napvilágnak idejét Változásokkal végezvén.
2. Largire clarum vespere, Quo vita nusquam decadat, Sed praemium mortis sacrae Perennis instet gloria.	2. Adj minekünk oly estelet, Kiben mi el ne kárhozzunk, De az halálnak jutalma Legyen örök bódogság. ⁴

¹ Batth. 116—117. l.² A NyT. olvasása szerint: »éggé/feget,« a mi valószínűleg hiba.³ Batth. 117. l.⁴ Batth. 118. l.

18.

O pater sancte.

1. O pater sancte, mitis atque pie, O Jesu Christe, fili venerande, Paracliteque spiritus et alme, Deus aeterne!	3. Serviunt tibi cuncta, quae creasti, Te tuae cunctae laudant creaturae, Nos quoque tibi psallimus devoti: Tu nos exaudi.
2. Trinitas sancta, unitasque firma, Deitas vera, bonitas immensa, Lux angelorum, salus orpha- norum, Spesque cunctorum.	4. Gloria tibi, omnipotens deus, Trinus et unus, magnus et excelsus, Te decet hymnus, honor, laus et decus Omne in aevum.

1. Oh mi szent Atyánk, kegyes és kegyelmes,
 Oh Jézus Krisztus, tisztelendő Fiu,
 Vigasztaló, éltető Szentlélek,
 Egy örök Isten!
2. Te szent háromság és erős egyesség,
 Bizony Istenség és felséges jószág,
 Angyaloknak világa, árváknak idvessége,
 Mindeneknek reménye,
3. Neked szolgálnak, kiket teremtettél,
 Téged dicsérnek teremtett állatid,
 Mi és teneked dicséretet mondunk,
 Hallgass meg minket.
4. Dicséret neked, mindenható Isten,
 Személyben három és állapotban egy,
 Csak téged illet dicséret és tisztesség
 Most és örökké.¹

19.

Lucis creator optime.

(Gregorius.)

1. Lucis creator optime, Lucem dierum proferens, Primordiis lucis novae Mundi parans originem.	1. Világnak nemes teremtője, Napnak világát előhozod, Szerzél eredetet ez világnak Világosságnak kezdetiből.

¹ Bath. 135—136. 1.

2. Qui mane iunctum vesperi Diem vocari praecipis: Tetrum chaos illabitur, Audi preces cum fletibus,	2. Ki reggelt estvéhez hozod, Nagy setéség eltávozván Napot parancsolsz előjönni: Hallgasd meg könyörgésünket,
3. Ne mens gravata crimine Vitae sit exul munere Dum nil perenne cogitat, Seseque culpae illigat;	3. Bűnnel mi lelkünk ne ferteztessék, Örök élettől ne fosztassék, Mikor semmi jót nem tehet, Magát bűnben kötelezvéen;
4. Coelorum pulset intimum, Vitale tollat praemium, Vitemus omne noxium, Purgemus omne pessimum.	4. Mennyeieket gondoljon, Örök életre vihessen, Távoztathasson minden gonoszt, Megtisztulván minden bűnből.¹

20.

Iam ter, quaternis.

(Ambr.)

1. Iam ter, quaternis trahitur Horis dies ad vesperum. Occasu sol pronunciat Noctis venire tempora.	1. [Mostan az idők eljöttek, Mikoron nekünk megjelent Az igazságnak ő napja, Istennek jó akaratja.]
2. Nos ergo signo Domini Tutemur claustra pectoris, Ne serpens ille callidus Intrandi tentet aditum.	2. Mi mostan hitnek jegyével Szívünket megerősítsük, Hogy az ördög meg ne csaljon Az ő nagy álnokságával.
3. Sed armis pudicitiae Mens fulta vigil libere, Sobrietate comite Hostem repellat improbum.	3. De tisztaságnak fegyvere Mindenkor mivelünk legyen És az józanság elűzze Az ellenséget mitőlünk.
4. Sed nec ciborum crapula Tandem distentet corpora, Ne vi per somnum animas Ludificatas polluat.	4. És az tobzódás testünket Nekünk most meg ne terhelje, Hogy az éjjeli ellenség Minket most meg ne csalhasson ²

¹ Bath. 152—153. l.² Bath. 154—155. l.

21.

Mittit ad virginem non quemvis angelum.

(Abélard karácsonyi prózája.)

1. Mittit ad virginem Non quemvis angelum, Sed fortitudinem Suum, Archangelum Amator hominis.	1. Bocsátá az szűzhöz nem minden angyalát, de erősségét, Gábrriel angyalát, embernek szeretője.
2. Fortem expediat Pro nobis nuncium, Naturae faciat Ut praejudicium In partu virginis.	2. Küldé mi érettünk ő erős angyalát, természetet győző mi bizonyságunkra szűztől születettvén.
3. Naturam superet Natus rex gloriae, Regnet et imperet, Et zyma scoriae Tollat de medio.	3. Természetet meggyőző dicsőségnek királya bírjon és országoljon és bűnünk szeplőjét vegye ki közülünk.
4. Superbientium Terat fastigia, Colla sublimium Calcet vi propria Potens in proelio.	4. Kevélyeknek és eltörje igyeközeteket, ördögöknek nyakokat nyomja hatalmával az hatalmas király.
5. Foras ejiciat Mundanum principem, Secumque faciat Matrem participem Patris imperii.	5. Világ ellenségét elküldje mirólunk és vele országoltasson minket az ő szent atyjának országában.
6. Exi qui mitteris Haec dona dicere, Revela veteris Velamen literae Virtute nuncii.	6. Menj el te, ki küldettél nagy öröm mondani, jelents meg az régi írásnak mondását, követségnek jószágát.
7. Accede, nuncia, Dic Ave cominus, Dic: Plena gratia, Dic: Tecum dominus, Et dic: Ne timeas,	7. Menj el, te jó követ idvezljed az szüzet: Kegyelemmel teljes, Úr vagyon teveled, és mondjad (Máriának), hogy [ne féljen.

8. Virgo, suscipias Dei depositum, In quo perfacias Casta propositum, Et votum teneas. 9. Audit et suscipit Puella nuncium, Credit et concipit, Et parit filium, Sed admirabilem, 10. Consiliarium Humani generis, Deum et hominem Et patrem posteris, In pace stabilem. 11. Cuius stabilitas Nos reddat stabiles, Ne nos labilitas Humana labiles Secum praecipitet, 12. Sed pater veniae, Concessa venia, Per matrem gratiae Obtenta gratia In nobis habitet. 13. Qui nobis tribuat Peccati veniam, Reatus deletat, Donet et patriam In arce syderum.	8. Szent szűz, te fogadjad Uristennek fiát, kiben megtarthatod az szüzességnek jószágát és minden fogadást. 9. Hallá és fogadá Gábiel mondását, hive és fogada és szűle magzatot, de nagy csudálatost, 10. emberi nemzetnek szentséges tanácsát, Istent és embert, és atyját embereknek, állandó békeséget, 11. kinek erőssége minket úgy erősítsen, hogy ez világ háborúja és testünk eseti minket ne sérthessen, 12. de az kegyes Szentlélek bűnünket megbocsássa, hallásnak általa ajándékozzon meg és bennünk lakozzék. 13. Ki nekünk engedje bűnünknek bocsánatját, kit mi most tisztelünk, adjon lakodalmat mennyeknek országában.¹

¹ Batth. 347—52. Révész Imre szerint még a XIX. sz. elején is kedvelt prot. ének volt:

Küldé az Ur Isten
Hívséges szolgáját,
Szűzhöz Názáretben,
Gábiel angyalát
Hozzánk jókedvében . . .

Mondd ezt: oh szent, kegyes!
Idvezlésem vegyed,
Ajándékkal teljes,
Ur vagyon teveled,
Félelmed ne légyen . . .

Dévay B. Mátyás Életr. Pest, 1863. 112—3. l. A Batth. szövegét v. ö. Bartalus, A magy. egyh. szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Pest, 1870. 66. l.

22.

Victimae paschali.

(Wipo husvétii prózája.)

1. Victimae paschali laudes immolent Christiani.	1. Mi keresztyének áldozunk dicsé- rusvétii bárányak. [tekkel
2. Agnus redemit oves, Christus innocens patri recon- [ciliavit peccatores.	2. Bárány juhait megváltván, Krisztus ártatlan lévén bűnösöket [atyjának megengesztelé.
3. Mors et vita duello confluxere mirando, dux vitae mortuus regnat vivus.	3. Halál és az élet csudaképen megütköztenek. életnek fejedelme meghala, de feltámadá, mennyben immár uralkodik, őriz, szabadít és minket idvezít.
4. Dic nobis Maria, quid vidisti in via? — Sepulchrum Christi viventis et gloriam vidi resurgentis, angelicos testes, sudarium et vestes.	4. Mondd meg nekünk Mária, mit láttál az úton? — Élő Krisztusnak koporsóját és feltámadottnak dicsőségét láttam, bizonyosságul angyalokat és az ő ruháit.
5. Surrexit Christus spes mea, praecedet suos in Galilaea.	5. Feltámadt Krisztus, én reménységem, ki híveinek előtte megyen Galileában.
6. Credendum est magis soli Mariae veraci, quam Judaeorum turbae fallaci.	6. Higyünk inkább az egy igaz Máriának, hogynem mint zsidóknak hamisságának.
7. Scimus Christum surrexisse a mortuis vere, tu nobis, victor rex, miserere.	7. Tudjuk Krisztust igazán halottaiból feltámadtat lenni. Te győző király irgalmazz nekünk. ¹

23.

Rex omnipotens (Prosa Ascensionis).²

24.

*Sancti Spiritus assit nobis (Prosa Pentecost).³*¹ Bath. 356—8.² L. Clichtoveus, Elucidatorium Eccl. p. III. fol. 173—4. Bath. 362—6.³ Clicht., u. o. fol. 175. Bath. 367—71.

VI.

PARAFRÁZISOK.

Hymni de creatione ad singulos dies hebdomadarum.¹

1.

Lucis creator optime.

(Gregorius Magn.)

1. Lucis creator optime, Lucem dierum proferens, Primordiis lucis novae Mundi parans originem.	1. Felséges Isten, mennynek, földnek ura, És mindeneknek nagy bölcs alkotója, <i>Világosságnak csudálatos atyja</i> <i>És formálója.</i>
2. Qui mane iunctum vesperi Diem vocari praecipis: Tetrum chaos illabitur, Audi preces cum fletibus,	2. Hogy megmutatnád té nagy hatalmadat, Bölcseségedet és nagy jóvoltodat, Te foghatatlan világosságodat, Bódogságodat:
3. Ne mens gravata crimine Vitae sit exul munere Dum nil perenne cogitat, Seseque culpae illigat;	3. <i>Az mennynek, földnek ő teremtésében,</i> Hogy még ez világ volna setétségben, <i>Világosságot teremtél az égben,</i> Szép tündöklésben.
4. Ne hadd lelkünket bűnnek elbírnia, Örök élettől itt elszakadnia, Gonoszság miatt itt elkárhoznia, Megromlania.	4. <i>Te megválasztád akkoron az napot,</i> <i>Az setét éjtől az világosságot,</i> Dologtételre rendeléd az napot, Az szép csillagot.
5. Fáradság után elaluvásunkra, Szerzéd az éjet mi nyugodalmunkra, És hogy az élet minket meg elhadna És megnyugotna.	5. Akkor változik el testi világunk, <i>És következik kedves nyugodalmunk.</i> <i>Jusson eszedbe azért imádságunk,</i> <i>Fohászkodásunk:</i>

¹ Jakab Elek (Dávid Ferencz Emléke. Pest, 1879. 218.) Dávid Ferencznek tulajdonítja ezt a hét, gyakran igazán szép és költői éneket, melyek azonban csupán körülíró átdolgozásai hét régi s a breviáriumokban a vasárnap és ferialeveszernyék kiegészítő részül szerepelő himnuszok.

4. Coelorum pulset intimum, Vitale tollat praemium, Vitemus omne noxium, Purgemus omne pessimum.	7. De gerjeszsz minket a mennyei jókra, Örök életnek szép kívánságira, Minden bűnöknek távoztatására, Utálására. ¹

2.

Immense coeli conditor.

(Ambr.)

1. Immense coeli conditor, Qui, mixta non confunderent, Aquaе fluente dividens Coelum dedisti limitem,	3. Infunde nunc piissime Donum perennis gratiae, Fraudis novae ne casibus Nos error atterat vetus.
2. Firmans locum coelestibus, Simulque terrae rivulis, Ut unda flammis temperet, Terrae solum ne dissipent;	4. Lucem fides inveniat, Sic luminis iubar ferat. Haec vana cuncta terreat, Hanc falsa nulla comprimant.

1. Mennynek és földnek nemes teremője,
Minden dolognak bölcsen rendelője,
Az ég az földvei hogy együtt ne lenne,
De külön lenne:

2. Te elválasztád másod napon őket,
Az ég, az föld közt szerzél messzeséget,
Az fellegeknek tágas ürességet,
Az híg egeket.

3. Hogy az nagy vizek mind az egész földet,
El ne borúlnák az szép szigeteket,
Csudálatosan felfüggeszted őket,
Az bőv esőket.

4. Ne essünk ismét új veszedelemben,
Az ördög miatt nagy keserűségben,
Mikor vétkezünk, ne hagyj az bűnökben,
Ördög kezében.

5. Adj igaz hitet ez világon nekünk,
Mely minden jóval tündökljék mi bennünk,
Minden hívságot utáltass meg velünk,
Lakozzál bennünk.²

¹ Bath. 103—4.² Bath. 105—6.

3.

Telluris ingens conditor.

(Ambr.)

1. Telluris ingens conditor, Mundi solum qui eruens, Pulsis aquae molestiis Terram dedisti immobilem,	3. Mentis perustae vulnera Munda virore gratiae, Ut facta fletu diluat, Motusque pravos atterat.
2. Ut germen aptum proferens, Fulvis decora floribus Foecunda fructu sisteret, Pastumque gratum redderet ;	4. Iussis tuis obtemperet, Nullis malis approximet, Bonis repleti gaudeat, Et mortis actum nesciat.

-
1. Ez széles földnek nagy bölcs teremője
És tengereknek csuda intézője,
Hogy az víz és föld mind csak egy ne lenne,
De külön lenne,
  2. Te harmad napon, hogy teremtesz vala,
Mikor az vízzel az föld együtt volna,
Mind az vizeknek parancsoltál vala,
És így szóltál vala :
  3. Váljanak magoknak az vizek az földtől,
És legyen külön az föld az vizektől,
Emberek, vadak bírják lakó helyül
És örökségül.
  4. Hogy bővelkedjék mindenféle fákkal,
Sok különb-különb nagy szép virágokkal,
És gyümölcsözzék éltető sok jókkal,
Drága magokkal.
  5. Akkoron lőnek az széles tengerek,
Az egész földön nagy szép folyó vizek,
Csorgó patakok és kedves kútfejek,
Az kik éltetnek.
  6. Gyógyíts meg, uram, lelki sebeinket,
Tekénts meg az mi fertelmességünket,
Adjad siratnunk hitetlenségünket,
Sok bűneinket.

7. Bírja szent lelked az mi szíveinket,
Semmi gonoszra ne bocsásson minket,
 De minden jóban építsen bennünket,
 Erőtleneket.

4.

Coeli deus sanctissime.

(Ambr.)

1. Coeli deus sanctissime, Qui lucidum centrum poli Candore pingis igneo, Augens decoro lumine;	3. Ut noctibus vel lumini Diremptionis terminum, Primordiis et mensium Signum daret notissimum:
2. Quarto die qui flammeam Solis rotam constituens Lunae ministras ordini Vagos recursus syderum,	4. Illumina cor hominum, Absterge sordes mentium, Resolve culpae vinculum, Everte moles criminum.

1. O magas mennynek szentséges istene,
 Széles egeknek megerősítője,
 Negyedik napon bölcsen építője
 És rendelője,
2. Ki fejünk felett mint egy felvont sátort
 Megékesítéd az nagy magasságot,
 Akkor csinálád te az fényes napot
 És az szép holdot,
3. Hogy ez világnak az nap ő fényével,
 Nappal szolgálna elkerülésével,
 Az holdvilág is azonképpen éjjel
 Szolgálna szerrel.
4. Kik ezenképpen az ő folyásokkal
 Jegyek lennének ő elforgásokkal,
 Esztendő, holnap és hétszám tartással
 Lennének bizonynyal.
5. Ezekkel szerzéd az szép csillagokat,
 Mint egy hatalmas, nagy országos hadat,
 Hogy megmutatnád te nagy hatalmadat,
 Birodalmadat.

6. Világosíts meg az embereket is,
Vedd el homályát az mi szívünknek is,
Oldd meg az bűnnek kemény kötelit is,
Te bírij minket is.¹

5.

Magnae deus potentiae.

(Ambr.)

1. Magnae deus potentiae, Qui ex aquis ortum genus Partim remittis gurgiti, Partim levas in aëra;	3. Largire cunctis servulis, Quos mundat unda sangvinis, Nescire lapsus criminum, Nec ferre mortis taedium,
2. Dimersa lymphis imprimens, Subvecta coelis irrigans, Ut stirpe una prodita Diversa rapiant loca:	4. Ut culpa nullum deprimat, Nullum levet iactantia, Elisa mens ne concidat, Elata mens ne corruiat.

1. Ó nagyhatalmú felséges Uristen,
Ki csudálatos úr vagy az vizeken,
Onnan teremtéd, kik járnak az egen,
Az vízfeneken.
2. Ötödik napon adál madarakat,
Szép kívánatos szárnyas állatokat,
Ő velek együtt az vízben valókat,
Az sok halakat.
3. Valjon s nem elég csuda-e ez nekünk,
Azon egy vízből mit adtál mi nekünk,
Kiknek némelyik egen jár felettünk,
Messze mitőlünk,
4. Némelyik pedig vizeknek fenekín,
Széles tengernek ő nagy sok ösvényín,
Vagy ösvényeknek mélységes nagy völgyin
Szabadon élén.
5. Adjad minekünk, bűnös fiaidnak,
Te szent fiadban megigazultaknak,
Vethessünk véget minden gonoszságnak
És álnokságnak.

¹ Bath. 108—9.

6. Ne bírjon minket az lelki nagy vakság,
Az bálványozó szertelen kábaság,
És az pogányi sok utálatosság
És az hamisság.¹

6.

Plasmator hominis deus.

(Ambr.)

1. Plasmator hominis, deus, Qui cuncta solus ordinans Humum iubes producere Reptantis et ferae genus	1. Emberi nemnek teremtő Istene, Minden dolgoknak szépen rendelője, Valamit éltet az egész föld színe, Te vagy szerzője.
	2. Hatod nap adád az fenevadakat, Akkor teremtéd földből az barmokat És csúszó-mászó földi állatokat, És az Ádámot.
2. Qui magna rerum corpora Dictu iubentis vivida, Ut serviant per ordinem, Subdens dedisti homini:	3. Te így rendeléd azoknak dolgokat, Az ember bírná az földön azokat, Minden nagy testő erős állatokat, Mintegy rabokat.
3. Repelle a servis tuis, Quicquid per immunditiam Aut moribus se suggerit, Aut actibus se interserit.	4. Őrizz, Uristen, nagy oktalanságtul, Minket szertelen gonosz kívánságtul, Testi rabságtul, minden búbánattul, És nagy romlástul.
	5. Bírjad lelkeddel az mi erkölcsünket És vezéreljed cselekedetünket, Krisztus vérével mosd el bűneinket, Sok vétkeinket.
4. Da gaudiorum praemia, Da gratiarum munera, Dissolve litis vincula, Astringe pacis foedera.	6. Az magas mennyből adj örömet nekünk, Szent malasztodat közöljed mi velünk, Minden gyűlölség távol legyen tőlünk, Lakozzál bennünk.²

¹ Batth. 110—11.² Batth. 111—112.

7.

*Deus creator omnium.*¹

(Ambr.)

1. Deus creator omnium, Polique rector vestiens Diem decoro lumine, Noctem soporis gratia,	1. Felséges Isten, mennynek, földnek ura, Ki mindeneknek vagy teremtő atyja, Az magas égnek szépen alkotója És vagy bírója.
2. Artus solutos ut quies Reddat laboris usui, Mentesque fessas allevet, Luctusque solvat anxios:	2. Az mi kedvünkért az szép fényes nappal Te megruháztad az egeket nappal És az éjszakát az világos holdval Mint egy lámpással,
3. Grates peracto iam die, Et noctis exortu preces Votis (reos ut adiuvés) Hymnum canentessolvimus.	3. Hogy megnyugoszszon az mi munká- Törődésinktől és fáradságinktól, [inktól, Néha peniglen mi nagy bánatinktól, És siralminktól.
4. Te cordis ima concinans, Te vox canora concrepet, Te diligit castus amor, Te mens adoret sobria,	4. Nagy hálát adunk, kegyes Atyánk, neked, Hogy te ez napon nekünk ezt engedted, Nagy szép békével élénk te előtted, Dicsőség neked.
5. Ut cum profunda clauserit Diem caligo noctium, Fides tenebras nesciat, Et nox fidei luceat.	5. Immár az napnak az ő kezdetiben Neked könyörgünk, Atyánk, igaz hitben, Segíts meg minket mi könyörgésünkben, Áldj meg lelkünkben.
6. Te cordis ima concinans, Te vox canora concrepet, Te diligit castus amor, Te mens adoret sobria,	6. Hogy tiszta szívből áldhassunk tégedet, Szép énekszóval dicsérjük nevedet, Józan elmével imádhassunk téged Mint Istenünket.
7. Ut cum profunda clauserit Diem caligo noctium, Fides tenebras nesciat, Et nox fidei luceat.	7. Az setét éjnek reánk jövésében Adjad, hogy lelkünk ne legyen setétben, Se pedig hitünk tökéletlenségben És tévelygésben.

¹ A »Deus creator«-nak már volt szó egyik fordításáról. A Batthyány-codexben elég gyakran fordul elő hasonló jelenség, részben, valószínűleg, mivel a fordítások el voltak terjedve, részben, mivel a gyűjtemények szerkesztői magok sem igen lehettek tisztában egyes énekek forrásával. Világos bizonyítéka ennek a codex 73. lapján kezdődő ének: »Idvöz légy Krisztus, ez világnak ura«, mely fölé címnek »Vita sanctorum« van írva, holott nem ez, hanem a következő, a 76-ik lapon induló hymnus a »Vita SS.« fordítása.

6. Dormire mentem ne sinas,
Dormire culpa noverit,
Castos fides refrigerans
Somni vaporem temperet.
6. Hogy az mi testi szemeink elhunynak,
Lelki szemeink reád vigyázzonak,
Az mi bűneink mind elaludjonak
És meghaljonak.
7. Exuta sensu lubrico
Te cordis alta somnient,
Ne hostis invidi dolo
Pavor quietos suscitet.
7. Tarts tisztán, Uram, testünket, lelkünket,
Őrizz meg büntől álmodunkban is minket,
Az álnok ördög ne bírjon el minket,
Erőtleneket.
8. Christum rogemus et pa-
[trem,
Christi, patrisque spiritum,
Unum potens per omnia
Fove precantes trinitas.
8. Adj békeséges nyugodalmat nekünk
És tennen magad vigyázz, uram, értünk,
Hogy szép békével legyen felkelésünk,
Teljes életünk
9. Tégedet kérünk, Istennek szent fia,
Neked könyörgünk, mi Urunknak Atyja,
Hogy az mit kérünk, szent lelked
megadja
S megkonfirmálja.
10. Add meg ezeket nekünk kegyes
Atyánk!
Te szent fiadért, ki minékünk Urunk,
És szent lelkeddel légy kegyelmes
hozzánk,
Tekénts mireánk.

VII.

Semmi kétség benne, a protestáns író nem mindig vehette át egyszerűen, változtatás nélkül az egyház hymnusait: sok volt köztük, mely ha egészében nem is, de egyes részeiben ellenkezett a protestantizmus hitelveivel. Valóban, apróbb változtatások már a hívebb fordításokban is történtek; viszont akárhány éneket csak tetemesebb módosításokkal lehetett az új kultuszhoz alkalmazni. Vannak tehát változtatások, melyeket a szükség parancsol; de vannak olyanok is, melyeket, úgy látszik, egyéni inspirációból vagy egyéb okokból lehet magyarázni.

Érdekes, hogy a Batth.-codexben alig találunk szükségparancsolta változtatást, inkább csak olyakat, melyek az író ízlésének, tendenciájának esnek rovására. Ott van mindjárt az első ilyenmű darab, a »Mennyből az ige lejöve,« mint mondva volt, Ambrosius adventi énekének, a »Verbum supernum prodiens«-nek fordítása.¹

¹ Batth. 7—8. 1.

Az eredeti a legtömörebb kis alkotás, doxologia nélkül mindössze négy rövid vers-szakra rúgó fohászkodás, mely Krisztushoz van intézve. A könyörgés azonban finom tapintattal két részre van osztva, melyeknek mindegyike két-két vers-szaktól áll és művészi kapcsolatba fűződik az által, hogy a második rész az elsőnek fokozása. Ime az első rész: Krisztus, ki eljősz a világ oltalmára (1. vsz.), ments meg bennünket a bűntől (2. vsz.). Aztán a második: És ha majd eljősz az ítéletre (3. vsz.), add nekünk az üdvösséget (4. vsz.). Ezt az egyszerű gondolatot fejezi ki az egész, de annyi összhangzattal, az egyszerű, de zengzetes nyelv és ritmus annyi bájjával, a mennyivel csak lehetséges.

Am a magyar fordítónak nem kell ez a compositio, mely oly jellemzően emlékeztet a liturgia imádságainak körmondatos szerkezetére és oly kevésbé egyezik a magyar népdalok szerkezetével. Hasonló esetekben, ha csak teheti, máskor is alakítani szokott az eredetin a gondolatok függő viszonyának lazításával vagy épp eltörlésével; most is pusztá, magában álló elbeszélést alkot az egész első vers-szaktól:

Mennyből az Ige lejöve,
Régen Atyjátul kijöve,
Születék idvességünkre
És fogságinkból kimente,

és mindezt elmondva, hirtelen fordulattal egyenesen az Igéhez fordul:

Te vagy Atyának ígéje,
Kit Ádámnak megígére,
Dávid Ábrahámnak jelente (!),
Végre minekünk elküldé.

Ez a négy sor nincs meg az eredetiben, de jól illik helyére, valamint a következő négy sor is, melyben a kérés jut kifejezésre:

Bocsásd meg azért bűnünket,
Világosítsd meg szívünket,
Erősítsd bennünk hitedet,
Mutasd Atyádnak kegyelmét.

A végső sorokban esett változás eléggé érthető. Ambrosius itt dogmát fejezett ki, írván: *Illumina nunc pectora, tuoque, amore concrema, audito ut praeconio sint pulsa tandem lubrica etc.*, azt a dogmát, hogy az ember a jót csak Isten malasztja segítségével ismerheti meg, és a szív csak az ő kegyelmétől segítve indulhat a jóra, hogy aztán audito praeconio, hallván az ígét, elkerülje a bűnt, jót cselekedjék s ezáltal üdvösségre legyen méltóvá. A protestáns író ezzel szemben csak bocsánatot, megvilágo-

sítást, erős hitet kérhet, mint az Atyának kegyelmét, üdvössége eszközét. Eddig tehát minden rendén van, ha a rákövetkező négy sor az egész költeményt el nem rontaná.

Jelentsd meg nekünk ígédet,
Kiből hiessünk tégedet,
És légy minekünk épület,
Út, igazság, örök élet.

Látni való, a második sor tiszta szószaporítás, az első pedig visszatereli az értelmet az első stropha 2-ik soráig, mi által az ének fölfelé szárnyalása is megszakad; míg az utolsó sor »örök élet«-e után ismét a következő vers-szak hatása enyészik el:

Hogy mikor eljössz itélni,
Légy kegyelmes fiaidhoz,
És vigy minket szent atyádhoz,
Életeddel ajándékozz.

Az ember joggal kérdezheti ennek a széptanilag nem mindig szerencsés beszédességnek okát, s a tények, mint látszik, egészen kielégítő magyarázatot nyújtanak. Mi az Ambrosiusus hymnusa? Pompás fohászokodás, melyben minden az érzésből fakad, vagy az érzésbe van olvasztva. És épp ez az, a mivel a reformátor nem bír megelégedni. Neki nem elég, hogy az Isten fia előtte áll: a nép számára meg kell magyaráznia, hogy ime, nézzétek, ez az Ige ugyanaz, a kiről a biblia beszél itt meg itt, ebből meg ebből az alkalomból. Az ő célja az énekekben nem csupán az, hogy érzése szárnyán az Úrhoz emelkedjék; hanem az is, hogy tanítson, magyarázzon. A költészetnek művészi oldalairól alig van sejtelme; azt azonban Lutherrel érzi, hogy a nép könnyebben eltanulja az ének szavait és jobban megtartja fejében minden száraz oktatásnál. Innen van, hogy mint fordító. rendszerint megragadja a tanításra, a magyarázatra kínálkozó alkalmat.

A »Conditor alme syderum« kezdetű hymnusnak szintén van egy toldozott változata.¹ Az eredeti itt is a Krisztushoz intézett könyörgés. Mintha mondaná: Mindeneknek megváltója, hallgass meg bennünket! (1. vsz.) A ki könyörülvén a világon, meggyógyítottad a bűnösöket (2. vsz.), e világra születvén (3. vsz.); a ki előtt minden meghajol a földön, égen (4—5. vsz.): kérünk, oltalmazz meg az ördög hatalmától.« Ismerve az eredetit, előre meg lehet mondani, hol esik, ha esik, a fordításban változtatás. Az első két vers-szakban² nincs semmi felütlő: legfőlebb a »redemptor omnium« módosul »redemptor fidelium«-má. A 3-ik vsz. végén azonban

¹ Batth. 11—13. l. »Mindeneknek teremtője«.

² V. ö. fönt 2. sz. a.

okvetlen megáll az egyszerű ész. A theologusnak elég, ha azt mondják: »Urunk, Krisztus, a ki megszántad a veszendő világot és megszabadítottad, megorvosolván a bűnösöket, mikor az idők alkonyán kiléptél szűz anyád méhéből«; de a váltságnak ez a körülhatárolása bizonyára tág és a tudatlan sokaságnak valóban szüksége van rá, hogy amaz orvoslásnak módját tüzetesebben, pontosabban értse. Figyelmes, szemes lelkipásztor sohasem síklik át efféléken: a fordító is kész a magyarázattal, mely a maga öt betoldott vers-szakával éppen annyira rúg, mint az eredetiben az egész költemény.

Bűnösökért te meghalál,
Minket véreddel megváltál,
Pokoltul megszabadítál,
Atyád kedvében juttattál.
Nincs náladnál több zálogunk,
Mennysországban több gyámolunk,
Kívüled több bizodalunk,
Atyád előtt prókátorunk. Stb.

E megszerzés után egyszerűen elmarad az eredetinek 4-ik vers-szaka; de viszont az 5-ik újra magyarázatot nyer, az eredeti értelmétől eltérő, sajátos protestáns jelleműt. A középkori költő azt kéri, hogy a megváltó oltalmazza itt a földön a csalárd ellenség fegyverétől:

Te deprecamur, agie,
Venture iudex seculi,
Conserua nos in tempore
Hostis a telo perfidi; —

a protestáns fordító:

Azért neked esedezünk,
Buzgó szívből most könyörgünk,
Életünkben hogy légy velünk
Ez világ ellen oltalmunk.

Amaz minden bizonynyal az incselkedő, kísértő sátánt akarja mondani; emez viszont önkényesen a »világ«-ot teszi a »hostis perfidi telum« helyébe, a mit aztán mint egyszerű embernek homályos fogalmat egy kis csavarással a hit elleneire lehet magyarázni. Azért folytatja, hogy:

Te igédnek ellenségit,
Te hitednek ellenzőit
Törd meg, hogy az te híveid
Népnek mondhassák vétkeiket.

A Claudianus Mamertus híres Pange lingvájából¹ fordított »Jer hirdessük mi urunknak« kezdetű hosszú énekben² ismét fölbukkanik ez a magyarázó hajlandóság. A deák szerző a fölfeszített Krisztus szenvedését írva le, azzal végezte:

Mite corpus perforatur,	Gyöngé testét az láncsával
Sangvis, unda profluit:	És vas szeggel liggatják,
Terra, pontus, astra, mundus	Ő szent vére kifolyamék,
Quo lavantur flumine:	Vele bűnünk elmosaték.

A dolog egészen világos; de a codex még hat sor magyarázatot csatol hozzá:

Ezt érdemlék mi bűneink,
Krisztust igen megkínzák,
Mert az Isten mi bűnünkért
Adá Krisztust halálra,
Hogy ő minket megváltana
És megszabadítana.

Mennyire más az eredeti! Egy pillanatra sem ejti le a hangulatot; száraz magyarázat, okoskodás helyett úgyszólván folyton magasabbra szárnyal. A költő egyenesen a keresztet szólítja meg:

Crux fidelis, inter omnes	Ó keresztfa, minden fánál
Arbor una nobilis!	Te lól drágalátosb fa!
Nulla silva talem profert	Mert nem teremt semmi erdő
Fronde, flore, germine:	Hozzád hasonlatosat
Dulce lignum, dulces clavos,	Sem zöld ággal, sem virággal,
Dulce pondus sustinet:	Sem édességes gyümölcsessel.

Azért is:

Flecte ramos arbor alta!
Tensa laxa viscera!
Et rigor tempescat ille,
Quem dedit nativitas,
Ut superni membra regis
Miti tendas stipite. Etc.

A codexnek azonban nem kell ez az érzelmesség. Nem érzésre, hanem magyarázatra van szüksége: mi az a keresztfának zöld ága, virága, gyümölcse. Elhagyja tehát az egész vers-szakot, sőt a következőt is, hogy a sajátjából iktassa helyébe:

¹ Régebben Venantius Fortunatusnak tulajdonították.

² Batth. 61—65. l.

Neked zöld ágad lőn az Krisztus,
 És szent vére virágod;
 Édességes gyümölcsöd lőn
 Krisztusnak szent halála,
 Ő érdeme, igazsága,
 Bűnös népnek szent váltsága.

Bűnös ember! ha ezt hiszed,
 Hogy teérted született
 És teérted megöletett,
 Áldozott és fizetett:
 Te az büntől és haláltul
 Hát immár megszabadultál.

Szakasztott ez az eljárás ismétlődik a következő, »Örvendez-
 zünk keresztyének« kezdetű énekben,¹ mely Venantius Fortunatus
 »Vexilla regis prodeunt« kezdetű ismert hymnusából van készítve.
 A fordító itt is lenyes az eredetiből egy darabot, azt a részt,
 melyben a költő érzése jut kifejezésre:

Arbor decora et fulgida,
 Ornata regis purpura,
 Electa digno stipite
 Tam sancta membra tangere.

Beata, cuius brachiis
 Secli pependit pretium . . .
 O crux ave, spes unica,
 Hoc passionis tempore
 Adauge piis iustitiam,
 Reisque dona veniam!

Nem lehetetlen, hogy az utolsó sorokban valami bálványozás-
 félet is látott, bár az egész csupán költői kifejezése annak a gon-
 dolatnak, hogy az üdvösség a keresztről származik; de a mi fő:
 nem igen hámozhatott ki belőle oktató elemeket és nem talált
 alkalmat oly magyarázatokra, melyeket a megfelelő rész kapcsán
 el nem mondott. Mert ez a rész is át meg át van szöve magya-
 rázgatással. Az eredeti lelkes diadalkiáltás:

Vexilla regis prodeunt,
 Fulget crucis mysterium,
 Quo carne carnis conditor
 Suspensus est patibulo,
 Quo vulneratus insuper
 Mucrone diro lanceae,

¹ Bathh. 65—67. l.

Ut nos lavaret crimine,
 Manavit unda et sanguine.
 Impleta sunt, quae concinít
 David fideli carmine,
 Dicens, in nationibus
 Regnavit a ligno deus!

Mintha mondaná: »Örvendezzünk! Győzelemben ragyog a kereszt, melyen Megváltónk vérét ontotta! Betelt Dávid mondása: az Úr a keresztről uralkodik. Örvendezzünk!« — De a codex mindjárt az első soroknál megakad:

Örvendezzünk keresztyének!
 Mert országol mi királyunk,
 Fénylik immár az mi zászlónk,
 Kin haláltól megváltattunk.

Az eredeti fölteszi olvasóiról és hallgatóiról, hogy értik az az egész hittitkot, s épp ezért csupán rövid czélzást tesz rá (»Ut nos lavaret crimine«), hogy érzésöket fokozza; a fordító ellenben magyarázni kezd:

Mert az Krisztus keresztfára
 Értünk mene nagy halálra,
 Hogy bűnünknek lenne ára,
 És felvévé szent vállára —

s úgy fog a szenvedésnek részletezéséhez, a Dávid profécziája említéséhez, a mely ismét elég homályos arra, hogy magyarázása ne mellőztessék:

Ezt Szent Dávid lám megírta,
 Hogy Krisztus fán országolna,
 Rajta hogy megrontanája,
 Ördöggel az bajt megvíná,
 Az ördögöt meggyőznéje,
 Az poklot és megtörnéje,
 Embereket megmentene,
 Mennyországba bevinnéje.

Tehát:

Jézus Krisztus az mi fejünk,
 Váltásunk és mi mentségünk,
 Egyetlen egy közbenjárónk,
 Szószólónk és üdvözítőnk.

Most már érthető, hogy nem is tér vissza többé a kereszthez, hanem Jézushoz könyörög bűnbocsánatért s üdvösségért.

DR. HORVÁTH CYRILL.

UJABB ADATOK KŐMIVES KELEMENNÉ MONDÁJÁHOZ.

(Második és befejező közlemény.)

A BOSNYÁK MONDA FEJTEGETÉSE.

Tesany várának építéséről dalol az a gyönyörű ballada, melyet Hermann Antal 1894-ben fordított le. Ez a Tesany (Hermannnál Tosány; Tessonj is szerepel) a régi ozorai bánság kulcsa, Felső-Boszniában, az Ozora (Uzora) és Boszna folyók szögletében, a belföldi hegység végső szirtjein épült, a honnan az egész környéken, de különösen a két folyó völgyein uralkodott. Most a banjalukai kerület egyik járásának főhelye, 5807 lakossal (1885. május 1-ről származó adat Asbóthnál), kik túlnyomóan mohamedánok. Török kézre 1520-ban jutott véglegesen. Különben egyike Bosznia legrégebb helyeinek, melyet, úgyszintén Kotor-t már Konstantinos Porphyr. ösmert. E vidékről, Tesany és Kotor erősségekből indult ki a byzantiumi hódítás.

Hogyan került a szerb monda a Bojana partjáról a Boszna vizéhez, biztosan meg nem mondhatom. Annyi bizonyos, hogy a lakosság egy törzshöz tartozott; ezenkívül a Mernyavcsevicssek (Vukasin, Uglyesa, Gojko) rokonok voltak kortársukkal, Tvrtko bosnyák királylyal (1353—1391); a bosnyák király pedig a Nemanjakkal és magyar Anjoukkal.

[A Mernyavcsevicssek rokonok voltak a bosnyák királylyal, Tvartkóval: Tvartko anyja Subič Ilona volt; udvarában nevelt rokonát, Subič Gergely leányát pedig Vukasin megkérte 1370-ben egyik fiának, Marko vagy Andrásnak feleségül. — A bosnyák király rokona volt a Nemanjáknak: Tvartko nagyapja, Kotromán István bán Erzsébettel, Dragutin István szerb király (1272—75) leányával kelt egybe. Ez alapon vette föl Tvartko 1376. a szerb királyi címet, mint a Nemanják örököse, a kiknek utolsó férfinarját, Urost Vukasin 1367-ben kivégeztette, de 1371-ben maga, 1376-ban családja is kiveszett. — Tvartko végül rokona volt a magyar Anjouknak: Tv. nagybátyja, Kotromanics István bán (1322—53) apósa volt Nagy

Lajosnak, a mennyiben leányát Erzsébetet, a kit Dusán czár is megkérített fiának, Lajos királynak adta feleségül 1353-ban. De már e házasság előtt is megvolt a két ház között a rokonság, minthogy Kotromanics István felesége, Kázmér kujáviai vajda leánya, rokona volt Róbert Károly feleségének, Lokietek Erzsébetnek. — Ez adatok Klaić »Bosznia történetéből« valók, Szamota István fordításában.]

Vukasin, Uglyesa és Gojko helyett a bosnyák mondában Rado, Petro és Gojko testvérek szerepelnek, mint a tesányi vár építői. Történeti személyek-e, nem mondhatom meg. A bosnyák főurak közül hozzájuk némileg hasonló nevűnek *Radinovics* Pált ismerem, Jablanics Radin fiát, a kinek birtokai a Boszna és Drina közt feküdtek s Borocs várában székelt. Tulajdonát képezték az olovai bányák, Pracsza mezőváros Pavlovál várával. Gyermekkorát Tvardko udvarában töltötte. Rokona lett egy házasság által Osztoja István király is, Tvardko utóda. Sőt maga is királyjelölt volt 1404-ben. Féltékenységből ölette meg Osztoja 1415-ben, a miért fiai, Pavlovics *Péter* és *Radoszán* a törökhöz fordulnak boszuállásért.

El tudom képzelni, hogy a bosnyák monda a maga neveit, Rado, Petro, az itt emlegetett történeti személyekből vette, Gojkot pedig közvetlenül a szerb mondából; de hogy így történt-e a valóságban, még sem állítom.

Ha a suppositiót elfogadnók, a bosnyák mondat Radinovics Pál tragikus halála, tehát 1415 utáni időbe kell helyeznünk.

A mondat, szövegének előrebocsátása után, különösen a görög mondával vetem egybe, részint azért, mert a szerb hatás bizonyítását feleslegesnek tartom, annyira nyilván való; de másrészt a szerb monda teljes szövegét, fájdalom, még most sem közölhetem, — a szerb helyett tehát a bosnyák feldolgozást mérem össze a göröggel.

A tosányi vár építése.

Nagy mesterek Tosány várát rakják,
Egy anyától való három testvér;
Radó mester a legnagyobb köztük,
Péter mester utána középső,

5. Gojkó mester a legkisebb testvér.

A mi falat nappal építettek,
Lerombolták éjjel azt a Vilák,
Radó mester így szólt öccseihez:
»Megépíteni nem birjuk a várat,

10. Áldozatot kell belé faloznunk.

Ha majd este szállásunkra térünk,
Egyikünk se szóljon hitvesének:
A ki holnap reggelinket hozza,
Azt belé kell faloznunk a várba.«

15. Amint este szállásukra tértek,
Szobájába kiki ment nejével,
Radó mester így szólt hitveséhez :
»Hallgass reám, kedves hitestársam,
Ha te hozod a reggelit holnap,
20. Befalazunk tégedet a várba!«

Péter is így szólt a hitveséhez :
»Ha te hozod a reggelit holnap,
Befalazunk tégedet a várba.«

Gojkó hallgat, árva szót sem szól ő.

25. Midőn másnap reggel hajnalodott,
Az anyósa reggelit készített,
Aztán pedig szólította menyét :

»Radinica, kedves menyem, lelkem,
Mestereknek vidd ki a reggelit!«

30. »Gyermekemet a siró görcs bántja,
Én hazulról most nem mehetek el,
Mestereknek nem vihetek ételt.«

Szólítja az ifju Petrovicát ;

»Petrovica, édes menyem, lelkem,

35. Mestereknek te vidd ki az ételt!«

»Nem vihetem, kedves anyám lelkem,
Fehérneműm épp most van a lúgban ;
Ha elmegyek, megromlik a ruhám.«

Szólítja az ifju Gojkovicát :

40. »Gojkovica, ifju menyem, lelkem,
Mestereknek te vidd ki az ételt!«

Szivesen megy a fiatal asszony,
Mestereknek viszi a reggelit.

Gojkó mester már messziről látja,

45. Lecsüggeszti fekete bajuszát.

Csodálkozva kérdi ifjú neje :

»Mi bajod van édes Gojkóm, mézeme?«

»Jaj ne kérdezd, kedves hitestársam!
Szinaranyból volt nekem két gyűrűm,

50. Lesiklottak ma az ujjaimról,
Befalazták mind a két gyűrűmet.«

»Ne bolondozz édes Gojkóm, mézém!
Van nekem két kedves ifju öcsém,
Aranyban ők ügyes jó ötvösök,

55. Aranygyűrűt csinálnak ők újat.«

Gojkó mester így szól erre ismét:
»Szinaranyból volt nekem egy almám,
Befalazták ma aranyalmámát!«

»Légy csak okos, édes Gojkóm, mézém!

60. Dicsekszem én két kedves öcsémmel,
Aranyban ők ügyes jó ötvösök,
Aranyalmát csinálnak ők újat.«

Ime a két mester mit mível most!
Meggötözik ifju Gojkovicát,

65. Befalazzák őt a vár falába.

Megépítik ők a fehér várat.

A mesterek este haza térnek,
Gojkó mester két kis fiacskája,
Két kis fia hangosan sir, jajgat.

70. Csillapítja őket Gojkó mester,
Garast is ad nekik, fényes tallért;
A gyermekek csak nem csillapulnak.

Éjféltájig hallszik a nyöszörgés,
Éjféltájig eltűri az atya,

75. Éjféltájig eltűri az atya,
Ki kell menni a tosányi várhoz:
»Tosány vára, véghetetlen bánat,
Anyátlan két gyermekemnek jaj, jaj!«

»A tosányi vár építése« a következőképp tagolódik:

a) 1—7. sor. Tosány várát három testvér (Rado, Péter, Gojkó) építi, de munkájukat éjjel mindig lerombolják a vilák.

b) 8—14. Rado ennél fogva azt tanácsolja öccseinek, falazzák be reggel, áldozatul a viláknak, annak a feleségét, a kit a véletlen hozzájuk vezet.

c) 15—24. Rado és Péter, megszegve az egyezséget, otthon marasztják asszonyaikat; a becsületes Gojko semmit sem szól odahaza.

d) 25—43. Az anyós mind a három menyit egymás után

felszólítja, vigyék ki az építőknak a reggelit. Radinica nem mehet síró gyermekétől; Petro felesége mos, elromlanék ruhája a lúgban; Gojkoné készségesen vállalkozik.

e) 44—62. Gojko csüggedten fogadja feleségét; kutató kérdésére kitérőleg válaszol: befalazták két gyűrűjét, aranyalmáját, azért van rossz kedve. A feleség vigasztalja, hogy öccsei, a kik ügyes ötvösök, majd mást csinálnak.

f) 63—66. Rado és Péter befalazzák Gojkonét.

g) 67—78. Gojko fényes tallérokkal sem tudja megnyugtatni két kis síró fiát; minthogy éjfélig sem csillapulnak, Gojko kimegy a várhoz vezekelni.

Melyik mondáéhoz áll legközelebb ez a feldolgozás? Hiányzik belőle, vagy csak elmaradt a végéről, a befalazott nő apotheosisa (a kinek emlőjéből gyógyító forrás fakad meddő asszonyoknak), a mely motívum először a szerb mondában jelentkezik, ellenben semmit se tud ezen felmagasztalásról a (Krizsa-féle) székely, sem a görög változat.

A fontosabb görög feldolgozások közül a zakynthosi nem tud a gonosz szellemről (a pallér úgy álmodja meg a falbeomlás váltóságát), a kerkyrai ellenben szerepelteti (στοιγχεύó). Legszorosabb tehát a kerkyrai monda összefüggése a bosnyákkal.

A felfogásban, motivációban már különbség van, de mégis a *bosnyák monda* fogja fel önállóan a görög ballada tárgyát, s fejleszti részleteiben, és nem megfordítva. A kerkyrai balladában *egy* gyűrűt vesztett el az építómester, a bosnyákban *két gyűrűt és aranyalmát*. Ez a két gyűrű semmi más, — és ez a megrendítő Gojko beszédében — mint az ő és a felesége gyűrűje, melylyel egymást eljegyezték; az aranyalma pedig az a lakodalmi alma, melyet a násznagy viselt botjára tűzve, vagy a házastársak közösen elfogyasztottak. Ez a természetes értelme a helynek előttem s nem holmi napkorong, vagy gömb, szóval égitest vagy tünemény.

Önálló felfogásra vall a bosnyák balladában, hogy a fülemile követségét elejtette. Minthogy *három*, egyforma jogu (testvér) pallér volt a vállalkozó (nem egy főpallér), a bonyolításhoz fölösleges volt a fülemilekövetség; otthon három menyecske volt s a kormányzó anyós. A két idősebb kifogást talál, kitér a megbízás elől. Valójában azért nem viszi egyik sem a reggelit, mert be vannak avatva uraik gonosz tervébe. A legifjabb készségesen vállalkozik s vesztébe rohan. Férje baljóslatu beszédét a két gyűrűről és aranyalmáról nem érti át, természetesen veszi; még vigasztalja, hogy ötvös öccsei újat csinálnak az elveszettek helyébe.

Mély ironia van e jelenetben; szinte szeretnénk rá kiáltani Homerossal: Balga vagy, asszony! nem tudod, miről van szó!

Gojko vezeklése (a síró gyermekek, kiknek nyöszörgése éjjel kiűzi a házból, befalazott hitveséhez), szintén új gondolat a bosnyák balladában s nem kevésbé ironikus a felfogásban, mint élete párja. Ironikus t. i. ez az utógondolat, a mit alapeszméül vehetünk:

mért állt bele Gojko a nemtelen egyezségbe? S ha már ezzel bal-lépést követett el, miért nem ment tovább, mint bátyjai? Mért nem közölte feleségével ő is a gonosz egyezséget?

Részvétünk annál bensőbb a legifjabb testvér, Gojko iránt, mert vele együtt mi is azt hisszük, hogy az egyezség őszinte, utó-gondolat nélkül való; hogy tehát Gojko helyesen cselekedett, mikor beleállt s megtartotta. Ha szószegő lesz, mint bátyjai, megmenti talán feleségét, de elveszti becsülésünket; hitvány lesz, mint Rado és Petro, tehát szintén elbukik. Ez a végzet, a kikerülhetetlen *τύχη*; akármit cselekszik, el kell vesznie; így van felőle elhatározva! Görög észjárás és világnézet ez, akárki mit mondjon, a melyet feltalálunk »Kőmives Kelemennében« is:

»Asszonyom, asszonyom, forduljunk meg, vissza!«

»Kocsisom, kocsisom, nem fordulunk vissza,« — stb.

(L. 25—36. sort Kriza szövegében.)

Az is összefűzi a bosnyák mondát a göröggel és magyarral, hogy a mesterek úgyszólván a maguk szakállára építenek, vállalkozók, míg az oláh románczokban a kevély Negru vajda parancsára épül a zárda. A szerb mondában összefoly a három királyi testvér: Vukasin, Uglyes és Gojko személyisége az építőkével, — de azért megvan a vezető pallér is, mint a görög balladában.

Az *utazásról* mitsem tud a bosnyák ballada, miként a görög sem; a főpallérné, épúgy mint Gojkoné, egyszerűen kimegy hazulról a várhoz s kiviszi az enivalót, reggelit, ebédet. Épen ebből a körülményből, hogy a mesterek *hazulról* kosztoltak, következik, hogy falujok nem esett nagyon messze a vártól, a menyecske *gyalog* járt, nem kellett *utaznia*, hanem csak *kimennie*, kifutni hazulról a várhoz, mint a hogy mezei munka idején most is kiviszik a früstököt, ebédet a munkásoknak, hogy ne töltsék az időt haszontalanul járás-keléssel.

Ha tehát az *utazás* későbbi, mint a kifutás, még későbbi fejlődés a menés jelentéktelen cselekvényében az *utazás akadályai* (záporosó, patak, vihar, bokros erdő, nőstény farkas, skorpió, kígyó, túske), a mikből Horger, alighanem Mayland Oszkár értekezésétől (»Az Argesi zárda mondája« Déva, 1885.) félrevezetve, azt következteti, hogy a monda »egyenesen és közvetlenül« az oláhoktól került a székelyekhez.

A MONDA TOVÁBBTERJEDÉSE KELET FELÉ; BOLGÁR ÉS AROMUN FELDOLGOZÁSOK.

Röviden ezeket is érintenem kell a lehető teljesség kedvéért, mivel a monda terjeszkedését és modern továbbképzését példázzák.

Schladebachtól veszem tartalmi ismertetésüket, minthogy magam, Strausz után, eddigelé csak egyet ismertem (»Kadijin most«).

Kettő közülük (a Maritza hídjáról szóló bolgárd). s az Arta hídról dalló aromun) modern utánzás s csak annyiban sorozható ide, hogy tárgyukat állítólag megvolt népmondákból merítik.

a) G. Rosen közlése után »Bulg. Volksdichtungen« Lipcse, 1879. — »Az élve eltemetett« — Syrku gyűjteményében jelent meg. 34 soros vers Sch-nál. Tartalma: α) 1—6. sor. Átok Mano-ra, hogy felkerekedett 300 társával Solun (Saloniki) várát felépíteni.

β) 7—9. A hogy építette, felment a tetejére.

γ) 10—15. Verje meg az Isten a szép Gyurgyát is! a miért leánya olyan szépen kiöltözött s szeme mint a nap, úgy ragyog mentében.

δ) 16—21. Mano meglátja a leányt a vár tetejéről; bámul-tában elszedül, leesik a lábtóra, onnan a földre s haldokolva mondja:

ϵ) 22—28. Munkatársaim, menjete a bíróhoz, panaszoljátok be halálomért Gyurgya leányát s büntetésül követeljétek, hogy élve temessék mellém.

ξ) 29—34. A bíróság igazat adott nekik s a szerelmesek összekerültek.

A költeménynek majdnem fele (α , β , γ , — 15 sor) expositio, Mano felmegy a várba széjjelnézni, elbámul egy csodaszép leányon s alábukik. A többi rész (δ , ϵ , ξ , 16—34) a kifejtet: a leálynak azért kell elevenen eltemettetnie, hogy meglakoljon a Mano haláláért. Csak a költemény elolvasása után jöhetünk arra a gondolatra, hogy a két ember halála az építés miatt történt, maga a népdal semmit sem mond erről.

A monda a fekete Drin völgyéből a Vardár völgyén végig jut-hatott Salonikibe, minthogy a Vardár forrása a Drintől és Dibrától keletre elterülő vízválasztó, a Bisztra Plana keleti oldalán van.

b) A Struma hídjáról, Küstendil és Dubnicza közt, »Kadijin most« néven ösmerik. A híd kövei még a római korból valók.

Ezen monda szerint három testvér rakja a hidat, de nem tudják felépíteni. Talán áldozatot követel az épület? Megesküsznek, hogy egyikük feleségét feláldozzák. A legkisebb nem szól odahaza; az ő neje hozza ki az ebédet. Befalazzák. Szemét és mellét nyitva hagyják, hogy láthassa és szoptathassa gyermekét. Most is hallani éjjel a nyöszörgését. Meddő anyák jönnek a hídhoz; lekaparnak egy kis kövecskét, vízbe főzik s megisszák.

A Struma forrásai közel esnek délkeleti Szerbiához; a víz-választó keleti lejtőin a Struma rohan délfelé, ugyanezen hegység nyugati lábánál pedig a bolgár Morava igyekszik északfelé a Dunába. A szerb átvétel tehát igen könnyen érhető. Épen a szerb feldolgozással való egyezése miatt legbecsesebb ez a bolgár variánsok közül.

c) Tirusa város építéséről szól Basardjik mellett a Mariczánál.

Manojl vagy Manol nem szólt Tutorkának, a feleségének a mesterek egyezségéről, sőt meghagyta neki, hogy az ebédet kihozza a munkásoknak. Tutorka korán kel, rendbe hozza házát, kisepri az

udvart, gyermekét megfűrészi s főzi az ebédet. Viszi aztán az ételt. Mano sírva fogadja. Kérdésére azt feleli Tutorkának, hogy a gyűrűje esett be az alapzatba. T. leszáll, mire befalazzák.

Mivel ezen feldolgozás nem ismer három testvért az építők közt, hanem csak egyet, távolabb áll a szerbtől, mint az előbbi, ellenben közelebb a görög variánsok közül azokhoz, melyekben az öltözködés, készülődés motivuma először emelkedik ki (zakynthosi, krétai, thessaliali).

d) Modern feldolgozás, szintén a *Maricza hidjáról*. Népies alakjának nyoma veszett. Iwanow dolgozta föl balladává, melynek tartalma:

Pavel hidat épít a Maricván s Rade mestertől kapja a kemény parancsot, de ellefejtí nejét értesíteni, a ki ennél fogva kihozza az ételt, férje a gyűrűért küldi, mire befalazzák. Babonások állítják, hogy éjente hallani az asszony jajgatását ura után, találni is a hídon megkövesedett tej-cseppeket.

Schl. szerb-bosnyák forrásra vezeti vissza a tárgyat; minthogy azonban nem tudható, mit kapott Iwanow készen, mit tett hozzá maga, hiábavaló minden hasonlítgatás, még inkább, mint a Solun váráról szóló, szintén modern, de legalább népballadánál.

Nagy feneket kerít Schl. egy *aromun* szövegű dalmak Monastir vidékéről, annyira, hogy különben nagybecsű értekezéséne«. is címéül választja »Die Aromunische Ballade von der Arta-brückes-Közli azután teljes szövegében a 164 soros verset, német fordítáiban, az *összes* többi variánsok előtt, mintha az aromun volna an eredeti s a többi csak utánzás. Holott pedig fejtegetése folyamá maga jut arra a következtetésre, hogy

a bevezetés (1—7. sor, felhívás a legényekhez és lányokhoz, öltözzenek ki szépen Görögországba, Skodrába, Moreába, távozó mestereik előtt) szerb vagy bolgár forrásból van véve; egyébként a darab szerzője nagyrésztben Tascu Ilescu (közölte először Vangelin Petrescu);

a versében említett Nunta (Notje a Karadzova hegységben, közel a Vardarhoz Makedoniában) lakosai nem is kőmivesek, hogy épületet vállaljanak, de fazekasok, földmivesek. Az aromunok csak 30—40 év előtt lettek e községre figyelmesek.

Ez okoknál fogva beérem a vers tartalmi vázlatával:

a) A császár három testvért szerződtet az Arta hidjának felépítésére. b) Egy madárka csicsergi el a felépítés válságát; c) A legidősebb testvér be is falazza sógornőjét, bár nagyon szereti, mert megesküdött erre; d) A befalazott nő megszoztatja gyermekét s elátkozza a hidat.

A most tárgyalt 5 változat közül tehát 2 érdemel különös figyelmet, ú. m. a »Kadijin most« — szerb színezete miatt és »Tirusa építése« a zakynthosi göröggel való közös vonásainál fogva.

AZ OLÁH MONDÁK.

A leghesesebb praetensióval találkozunk az oláh mondákat illetőleg. Horger ezt mondja 1902-ben: »Az igazság pedig ebben a kérdésben az, hogy a monda sem szerb, sem latin közvetítéssel nem került a székelyekhez, hanem egyenesen és közvetlenül az oláhoktól«. Előtte öt évvel, 1897-ben Alexics a »Vadrózsapörben« két helyen nyilatkozik hasonlóan: »Az oláhság, mint balkáni nép, a befalaztatás szokását magával hozta őshazájából, a Balkánból; tőle ez áterjedt a székelyekhez, vagy valamely székely ember hallván az »Arzsesi kolostor« mondáját, azt Déva várára alkalmazta« (8. l.); fontos körülménynek tartja e következtetésnél Alexics, hogy az oláhoknál, a székelyek szomszédjainál most is él a befalaztatás symboluma, hogy t. i. az épülőben levő ház előtt elmenőnek árnyékát falazzák az alapba. Ezen egybevetés után tartózkodás nélkül kijelenti Alexics is, hogy »A Kömives Kelemenné (Kriza-féle var.) eredetije szerintünk Manole mester« (41. l.); érti pedig az Alexandri-féle oláh kidolgozást.

Kettőjükénél még messzebb kalandoz Mailand Oszkár, mikor azt állítja, hogy a székely ballada főmotívuma az ég mythosból kinőtt dráma, a jó és rossz elemek közti küzdelem. Jó elem (a nap) pedig a nő (Kelemenné) s az ezt akadályaival segítő felső hatalom; rossz elemek (felhők), kik a várat építik (esti égboltozat), de nem érhetnek céláig addig, míg a nő nincs befalazva (a nap le nem száll). Egy évig szoptatja gyermekét az anya s visszanéz a hagyott résen (a nap leszállatkor a hegyről). A nő elégetése = a nap önmagát emésztí föl s ujulva tér meg (phoenix, avis solis). Manoli = a hold; ló és kocsi = a nap szekere és lovai; stb. (L. Az Argesi zárda mondája. Déva 1885). Szóval az oláh mondák felvilágosítása szerint benne vagyunk a Homeros korát is megelőző veda költészet kellő közepében. Úgy tetszik, a homerosi eposokat is magyarázták így Schliemann ásatásai előtt: Odysseus, a nap, egyesülni kíván feleségével, a holddal; de nemcsak Odysseus napheros, hanem Polyphemos is. Akhilles viadala Hektorral — a világosság és sötétség összeverődése; Helena a holdistennő, kit férje Menelaos oly ernyedetlenül kísér, mint Odysseus a maga Penelopeját stb.

Érdemes hát a szemébe tekinteni ezeknek az oláh változatoknak, ha olyan sokat ígérnek.

Lássuk előbb az Alexandriét, mely 1852—3-ban jelent meg Jassiban, ugyanazon évben, mikor az artai görög monda *kerkyrai* változatát kiadta Zampelios s tíz év óta ismeretes volt Tommaseo Conti Popolari Venet. 1842. Graeci Vol. IV-ből a 178. sz. s a 180. ú. n. *zakynthosi* szöveg.

De ugyancsak 1852-ben jelent meg a görög monda ú. n. thessaliali változata; 1853-ban már német fordításban »Skadar építése« Talvjtól.

Nem lenne különös dolog, ha a mondák nyomaira akadnánk Alexandri szövegében? E célból nem is kell nagyon részletezni Alexandri balladáját. Tartalmának vázlatával is beérhetjük.

a) Bevezetésül szolgál egy jelenet a mezőn: Egy juhász hívja fel Negru vajda figyelmét egy romhalmazra, mely körül mindig üvöltöznek a kutyák.

b) A vajda parancsára 10 mester s u. a. legenda építi az argesi zárdát, de sikertelenül. Manuel pallér megálmodja a váltságot.

c) Közéleg Manole felesége az ebéddel; sem zápor, sem vihar fel nem tartóztatja.

d) Be is falazzák Annát lassacsán bokájáig, ikrájáig, oldaláig, melléig.

e) A mivesek dicsekesznek, hogy még különb épületet is tudnának emelni; ezért meglakolnak, Negru elhordatja az emelvényeket. A mivesek zsindeyből szárnyat készítenek, hogy lerepüljenek; de ez balul sikerült, nyakukat szegték. Manole ijedtében leszédül; halála helyén sós forrás fakadt.

A mesében görög, szerb és bolgár szövegek contaminálására ösmerünk.

Már a pallér neve sem originalis, mert legelőbb a thessaliali görög mondánál idéz Schladebach egy hídfeliratot 1659-ből, Akarnaniából: Készült 1659. Építői Demeter és *Emanuel*. Akarnaniában mindig voltak, feltűnésük óta oláhok. Az átvétel hát nem erőszakolt. Sőt egészen modern bolgár szövegben is *Mano* építi Solun (Saloniki) várát; a zakynthosi görög motívumot variáló másik bolgár szövegben is Manojl vagy Manol mester építi Tirusát a Maricza mellett.

A pallér oláh nevével tehát nem tudunk 1659 elé visszamenni.

Ámde lényegesebb pontokban is hiába keressük Alexandrinál az eredetiséget.

Manole megálmodja a váltságot, mint a zakynthosi szöveg főpallérja;

felmegy a falra nézni, ki hozza az ebédet? leszédül s szörnyet hal, mint Solun építője, mikor Gyurgya leányát megpillantja.

Annát, a főpallérnéf fokozatosan rakják be bokáig, ikráig, oldaláig, melléig, — mint Gojkonét Skadar építésénél.

Ezek görög, szerb és bolgár motívumok, ügyesen beszöve.

De contaminálva van görög és szerb motívum egyetlen cselekedet magyarázatára is. Arra tesznek esküt a mivesek, hogy akár *huga*, akár *felesége vagy édestesvére* lesz bármelyiküknek, a ki az ebédet hozza, befalazzák. A görög monda csak *egy* asszonyt szerepeltet, a pallér feleségét; a szerb és a többi szláv változatokban három sógorasszony, a főpallér *hugai* fordulnak elő. Alexandrinál hűg is van, feleség is; keveri tehát a görög és szerb monda személyeit.

De megtetszett neki a szerb monda hatásra számító részletezése (bokájáig, ikrájáig, csipőjéig, melléig rakják be Annát), hátrálatja tehát a pallérné útját záporosóval, azután viharral.

Nagyon helyén van a továbbfejlesztés; fokozza is az érdeklődést, — a meséhez még sem okvetlenül szükséges (l. a görög, szerb, bosnyák balladát); ráismerünk tehát Alexandri kezére a betoldásban, mint az aoidosokéra a homerosi eposokban.

Hogy igazi román volt Alexandri, annak is bizonyosságát adta; Negrut egy juhász figyelmezteti egy omladékra, melyet kutyái körülüvöltenek! S hogy a románok ős foglalkozása mellett ne csak a latin származást, de a görögséggel való szellemi rokonságot is feltüntesse, Daidalos és Ikaros meséjét újra költi: a mivesek zsindelelyből formált szárnynyal akarnak a földre repülni!

Legérdekesebb mindenek fölött, hogy a zárdaépítő vajda Schuller Károly szerint, a kire Mailand hivatkozik, Radul Negru fogarasi és omlási knéz, a ki 1290. Kimpolungot és Argist alapítja, utóbbit székhelyéül választja új birodalmának, holott Hunfalvy kimutatta, hogy Kimpolung (Campus Longus, Langenfeld, Hosszumező) barczasági szász telep, melynek ispánját, Lőrinczet, 1300-ban temették el Langenfeld *katholikus* egyházában. Az állítólagos honalapítás idejében tehát egy fia oláh ur se volt Hosszumezőn.

De »Oklevéltanúság szerint Radul Negru 1290 tájban nem lehet *Fogarasnak* knéze, mert az Ugrinnak és elődjeinek birtoka vala, természetesen, mint más birtokos, magyar királyi alattvaló lévén.« (Hunfalvy Oláhok Tört. I, 389.). U. így *Omlás* 1319-ben Talmácsi Konrád fiai kezénél volt; 1322-ben pedig Konrád fia, Miklós, Róbert Károly királynak engedi által.

A honalapító Radul Negru története tehát mese, melynek forrását is kimutatja Hunfalvy; Engel Keresztélynek 1804-ben Halleben kiadott műve ez »Geschichte der Moldau und Wallachey«. Engel pedig Filstich János 1743-ban meghalt brassói rektor munkájából merített: »Schediasma historicum de Valachorum historia,« stb.

A 13. századi oláh honalapító meséje tehát a 18. században kelt szárnyra Brassóban.

Volt ugyan Bassarab házából egy Radu Negru vajda 1372—82, de a magyar királynak, Nagy Lajosnak kegyelméből! (L. Hunfalvy, Oláhok Tört. II, 16.).

Nem tehetek róla, de újabb vizsgálat után sem mondhatok egyebet *Theodorescu* szövegéről, mint 1899-ben, hogy t. i. csak az epizodokban tér el Alexandriétől, a melynél 33 évvel később (1885-ben) jelent meg nyomtatásban.

Th. szövegének ez a vázlata:

a) A költemény egy harmadrésze (1—232) beszéli el, hogy találkozik Negru egy kondással, a ki az omladékfalhoz vezet; hogyan omlik be a fal három évig, míg Manole meg nem álmodja a váltságot? Ennek következtében esküt tesznek a mesterek, hogy kímélet nélkül befalazzák azt a nőt, a ki legközelebb közéjük jön. M. képletes izenete nem tartja vissza Káplyát.

b) A második harmadrész (233—430) Káplya útjának akadályaiival ismertet meg, ú. m. erdő, farkas, skorpió, az ebéd kiöntése.

De mindezek ellenére odaér, berakják fokozatosan, mialatt csak gyermekén aggódik.

c) A harmadik rész (431—615) a mivesek bűnhődésével számol be, a melynek közvetve Negru az oka, mert dicsekvésük miatt elhordatja az állványokat, hogy le ne jöhessenek; de nem nyugszanak meg, szárnyat faragnak deszkából, ill. zszindelyből és szörnyet hálnak.

Az episodok megnyújtásával majd kétannyi Theodorescu szövege (615 sor), mint Alexandrié (333). Juhász helyett kondás mutatja meg Negrunk az omladékot, annyi a változás a bevezetésben; továbbá Manole képletes izenete Káplyához: úgy hozza ki csütörtökön az ebédet, ha egy év előtt elveszett tinóját megleli.

Az utat hátráltató akadály kettőről (zápor, vihar) négyre szaporodik (erdő, farkas, skorpió, az ebéd kiöntése). A befalazott anya fájdalmát fokozza az aggodalom kis fián; de férje megnyugtatta, hogy angyalok lesznek játszótársai; az ég hava kenő bábája; az eső árja förösztő dajkája, a fúvó szellő rengeti bölcsőjét.

A befejezés annyiben módosul, hogy a mivesek deszkából faragnak szárnyat s csak Manole szegez zszindelyt az oldalába.

Ezek a bővítések részint szorosabbra fűzik a szerkezetet (pl. Theodorescunál a kanász mutatja meg jó pénzért az omladékot, holott Alexandrinál Negru csak az irányt tudja meg a juhásztól; magának kell ráatalálni), részint erősítik az alaphangulatot (Manu botorságát fokozza a képletes izenet; Káplya együgyűségét, hogy csak gyermekéért aggódik), de elnyomják a főcselekményt, nem engedik a drámát kifejlődni; nem is ballada, de románcz az Alexandri szövege, még inkább Theodorescué.

Ha tehát előbbi feltevéseim a görög, szerb és bolgár szövegek contaminálásáról megállanak, Alexandri feldolgozása nem lehet régebb 1659-nél, sőt, Hunfalvy adatainak tekintetbe vételével, a 18. század közepénél.

Mi marad ezek után az oláhoknak, én nem tudom. Talán még lappang a népies feldolgozás valahol, mert az történelmi tény, hogy az argisi zárdán olvasható egy felirat, hogy kegyura, Neagu vajda építtette 1517-ben (L. Schuller, Kloster, Argisch stb. 17. lap). Neag vajda pedig csakugyan uralkodott Havas-el-földén 1512—21-ig, a Baszarab házból s több kolostort épített az Athoson. Neag után egy kalugyer, Rad lett a vajda, majd (1524—29) egy másik Rad, Neag veje, a kit Szulejman többször kikergetett s ekkor Rad Erdélybe menekült, a hol Szapolyai Álvinczet és Borbereket szerzi meg neki adományul (L. Hunfalvy Oláhok Tört. II. 196). Ez a Neag és Rad is tehát a magyar király kegyelméből élt.

Nem hiányzik hát a kapcsolatra az alkalom. Sőt br. Schaguna érsek nagyszebeni változatának is meg lehet találni az útját Havas-alföldről Nagy-Szebenbe. Neag közvetlen elődjének, Vladuczénak (1510—12) hívei elűzték vetélytársát, Michnét (vajda 1508—1510), a ki Nagy-Szebenbe menekül s ott ölik meg Vladucze hívei

1510. márcz. 12-én, mikor a templomból hazafelé ment. Michne özvegyét és fiát aztán a magyar király fogadta oltalmába.

Mondom, találhatott utat Erdélybe az oláh monda. Hisz már a tatárjárás óta rajzottak fölfelé az oláhok a Zsil és Olt völgyén. Ha volt ilyen oláh monda, magukkal hozhatták Erdélybe, Szebenbe, Brassóba, Hunyadba stb. De ily mondája a 18. századig nem volt az oláhoknak, tehát nem is hozhatták magukkal. Ha Erdélybe hurczolt oláh mondákat emlegetünk, csak a 18. századi tömeges telepítésre gondolhatunk; Rákóczy harcaiban kiveszett a színmagyarság, oláhokkal pótolták. Ezek az oláhok ismerhették a havasalföldi mondát Neag vajdáról, ha ugyan nem úgy fogta rájuk Filstich rektor. Mert 1517-ben még szláv volt az oláhok műveltsége; az argisi zárda felirata is, Schuller saját szavai szerint, *ószláv nyelven* van! (L. Schuller, »Kloster Arg.« 17. l.). »A rumun vagy oláh irodalmi bokornak legeslegelső szála« Luther kis kátéjának fordítása oláhra 1546-ból! (L. Hunfalvy Ol. Tört. II, 331.).* Ez csakugyan Nagy-Szebenben jelent meg, a honnan való Br. Schaguna oláh variansa.

A két erdélyi oláh feldolgozás, br. Schagunáé és gr. Coroninié eleddig csak tartalmilag ösmeretes, Schuller után, vázlatosan. Én is közöltem négy év előtt. Schaguna egy árnyékkereskedőtől szerzte; Coronini pedig ahhoz a lithographikus leiráshoz csatolta, mely Argis zárdájáról felvétellett. Mindkettő próza s a 16. századi Neag vajdának tulajdonítja az építést, mint a Theodorescu-féle szöveg.

A mesét Schuller nem külön közli, hanem összefoglalja mindkét változattól, a mi közös; elhagy bizonyos trivialis részeket s kiemel másokat. Manuel kincsvágya különösen ki van emelve, a mely tulajdonsággal csak a kondás bír Theodorescunál. A kőművesek menekülési kísérlete — repülés a deszkaszárnyakon, szintén hiányzik, ellenben a Schaguna szövege egy nagyszzebeni kútra van alkalmazva, mint a szerb mondában.

A kettős jelenéseknek Schuller és azok, a kik az ő nyomán indulnak, különös jelentőséget tulajdonítanak, hogy minél mistikusabbak legyenek. Én csak megerősítését látom annak, hogy az oláh mondák görög és szláv motívumok összekeveréséből származtak.

Coronininél Mánuel két szózatot hall az égből; előbb a fama jelenti, hogy Mánuelnek legdrágább kincsét kell elveszteni; másodszor pedig a *halhatatlanság* adja tudtára, hogy fel kell áldoznia az első nőt, a ki az épülethez közeledik. A kerkyrai szövegnek alapúl szolgált Tommaseo-féle változatban is azt olvassuk, hogy »Szózat hangzott az egekből, az arkangyal szavából«.

Azután van a bagoly és szellem kettős jelenése; t. i. mikor Mánuel búcsuvétel nélkül siet az épülethez, bagoly száll a fára s

¹ A bibliát is csak I. Rákóczy György fordította oláhra 1648-ban (Réthy Oláh Nyelv és Nemzet, 151. l.).

ugyanakkor egy szellem emelkedik ki a földből s szavát veszi Mánuelnek, hogy minden áldozatra kész. A bagoly ugyan baljós-latú madár, de mégis madár; a krétai és thessaliali görög mon-dákban pedig madárka csicsergi el a pallérnak, hogy mi lesz a munka befejezésének a váltsága. Ugyancsak a munka befejezésének díját a vila tündér adja tudtára Vukasinnak a szerb mondában. Már most az oláh *szöveg* baglya és szelleme együtt végzi ezt a szolgálatot Mánuelnek, — tehát a két motívum contaminálva van.

Sőt, hogy a harmonia meglegyen, kapcsolatot találunk itt is a bolgár mondákkal. Schagunánál Mánuel a jelenések fölötti izga-tottságból elfelejt hazamenni ebédre; a Tirusa alapításáról szóló bolgár mondában Manojl egyenesen meghagyja Tutorkának, hogy ő hozza az ebédet.

Görög, szerb és bolgár papjai voltak az oláhoknak, a kiknek révén ama nemzetek műveltségének elemei az oláhokhoz jutottak.

Nem tulajdonítok különös fontosságot annak a kettős jelen-ségnek sem, hogy a fal beomlásakor kakaskukorítást hallottak. Semmi rendkívüli nincs ebben a képzetkapcsolatban, különösen mióta az oláhok a bibliával megösmerkedtek a maguk anyanyelvén, 1648 óta. Péternek mondotta a mester: »Mielőtt a kakas kétszer szólna, háromszor tagadsz meg engem!«

Még egy *moldvai oláh* változatot kell szavá tennem, Schlade-bach után. *Borcan várának építéséről* szól ez; megjelent A. Well-mer folyóiratának »Über Land und Meer« 1874. évf. 76. számában, Jargoran oláh balladagyűjteményéből.

Borcan falai éjjel mindig beomlanak. A kilencz kőmives közül csak Manojla nem árulja el otthon, hogy az angyal hirdetése sze-rint be kell falazni azt a nőt, a ki ebédet hoz. M. feleségét éri a balszerencse. A nő befalazása után a vár a felhőbe emelkedik; a mesterek nem tudnak leszállni, le kell ugraniok, a miközben nya-kukat szegik, M. kivételével.

Ennyi a sovány moldvai mese, melyben a többiektől eltérő befejezés érdemel figyelmet, a vár csodás felemelkedése a levegőbe, a honnan a mestereknek le kell ugraniok. A milyen képtelen ez a levegőbe emelkedés, ép oly felesleges is, mert a kőmivesek alaposan kitörhetik a nyakukat akkor is, ha a vár helyén marad; bizonyítja ezt a többi négy oláh feldolgozás. Az újítás tehát nem mondható épen szerencsésnek a moldvai mondán.

Gondolkodóba ejt Borcan várának mondája azért is, mert Borcan a moldvai Aranyos-Beszterczének partján emelkedik, a gyer-gyói havasok keleti oldalán, nem messzi a tölgyesi szorostól. A gyergyói havasoktól északnyugatra *Kelemen* Izvor nevű hegy-séget találók a térképen, mely hegyek vízválasztói a Szamosnak, Beszterczének és Marosnak. Ez a *Kelemen* hegység és a székely ballada Kelemen kőmivese valamikép összefügghetnek. Ez az egész vidék pedig, a melynek közelében a moldvai oláh monda eseménye lejátsozódik, t. i. Besztercze-Naszód megye, valamikor a Hunyadyaké

volt; V. László adományozta Hunyady Jánosnak a beszterczei grófságot 1452-ben, mikor trónralépett s Hunyady letette az országkormányzói méltóságot. A Hunyadyaknak pedig fontos szerepe van a balkán eredetű mondák elterjesztésében, annyira, hogy családi viszonyaik ismerete nélkül e mondák elterjedését a székelyek közt meg sem is érthetjük.

A SZÉKELY BALLADÁK.

Ideje levonnom a fejtegetések következményeit. Most sem dicsekedhetem azzal, hogy minden varianst megvizsgáltam; nem ismerem ugyanis a Miklosichtól (Mundarten der Zigeuner, III., 12.) közölt cigány változatot; nem ismerem Lazar Şăineanŭ értekezéseit; a miket szemügyre vehettem is, egyik-másik töredékes, vagy csak másodkézből vettem a tartalmát. Mégis azt hiszem, hogy lényeges adatot nem hagytam vizsgálatlanul s a mely feldolgozások kezem ügyébe kerültek, azoknak egymáshoz való viszonyát logikusan rendeztem. Így elég gazdag anyagból építék, a mennyiben mintegy 20 mondat vettem egybe, melyek legtöbbje a Balkánról származik; a Schaguna-féle n.-szebeni, erdélyi változat; a Coronini-féle körülbelül az a Pisesd vidéki oláh változat lesz, melyről Majland értekezése (Az argesi zárda mondája) 3. lapján megemlékezik, tehát szintén balkáni.

Székely változatot Horger nyolczat említ, melyek időrendben így következnek:

1. 1846—48-ból való Erdélyi ötsoros töredéke, Népdalok és Mondák, III., 151. Erről állítja Horger, hogy a pürkerecziekben van kiegészítve.

2. 1863-ból a Krizáé, Vadr. 314. — Ugyanez megjelent németül is Heinrich G. vállalatában »Magazin für die Litter. des Auslandes« »Ungar. Volksballaden« czímen, 1883-ban.

3. 1872-ben jelent meg Szabó Samunak a Székelyföldről származó feldolgozása, Arany-Gyulai Népkölt. Gyűjt. I., 174. Erről is tud Schladebach s a legrégebbsnek tartja az általa ismert három székely változat közül.

4. Ugyanakkor, ugyanazon vállalatban, III., 70. lapon található Benedek változata.

5. Következik Deák Farkas szövege, Nyomátról, Marosszék-ből, a Nyelvőr XV., 287-ből, 1886-ból.

6—8. A három pürkerecz-i változat.

9. Vikár szövege, Erdély népei, IV., 31. Az »Erdély« népr. melléklete.

Ez tehát nem 8, de 9-éle változat, pedig az adatokat Horger értekezéséből vettem. A különbség abból eredhet, hogy Horger az Erdélyi szövegét nem számítja, mert e töredék kiegészítésének tartja a pürkereczieket.

Vikár szövegének se tulajdonít nagy becset, mint a mely szintén a pürkerczieken alapuló romlott töredék.

Értékük szerint aztán ily sorba állítja valamennyit: Szabó-féle, Deák Farkasé, Benedeké, pürkercziek, Vikaré. Krizáének e sorozatban nem jut hely.

Hozzátehetem, hogy Aigner Lajosának sem, a melyet ismertet Schladebach, a kinek értekezését pedig Horger olvasta. Erről az 1873-ban (Ungar. Volksdichtungen) megjelent szövegről állítja pedig Schladebach, 10 évvel a Vadrózsák megjelenése után, hogy első magyar közleménye a mondának. Egybe is veti Krizának szövegével, melyet Heinrich 1883-iki gyűjteményéből ösmer s annyiban talál tőle eltérést, hogy egy szolgáló (nem kocsis) beszéli el álmát asszonyának. Mikor pedig Kőmivesné megtudja sorsát, még hazamegy, búcsut venni szolgálótól, kicsi fiától.

Igy hát már tízféle szövegét ösmerjük a székely balladának. Lappangania kell a háromszékmegyei Bodola vidékén is, mert Keserves Siposné egy Bodoláról Pürkerczre származott öreg asszonytól tanulta a balladát — és sok más helyütt, a hol eddig senki sem kereste.

A szövegek száma hát korántsem végleges. Deák Farkas is azt írja a Nyelvőr XV. évf. VI. füzetében, hogy »a ballada annyira ismeretes a Székelyföldön, különösen Marosszéken, hogy majd minden faluban tudják«.

Ennyi variáns mellett is érdekes, hogyan igyekszik Horger úr, a nagyokat utánozva, a maga érdemeit eltelekkönyvezni.

Gyulai a Szabó Samu szövegét tartja legrégebbsnek, mikor így jellemzi a székely balladákat (Népkölt. Gyűjt. III., 543.) »... az epikai formák uralkodnak, versszak- és rímnélküliek s megelégszenek a sormetszet, hangsúly, betűrím s gondolatrhythmusával. Ez utóbbi körülmény régiségük mellett bizonyít.«

A mily óvatos és tartózkodó Gyulai Krizának ószékely »kápóna virágával« szemben, annyira kíméletlen Deák Farkas, mikor úgy vélekedik Kriza szövegéről, hogy agyon van modernizálva s nem lehet régibb, mint e (19.) század első negyedének vége (nyilván az I. Ferencz idejében, 1817—29. tartó restauratiót is figyelembe véve); meg van győződve, hogy az ő Nyomáton, Marosszéken szerzett szövege van legközelebb az Erdélyi Jánostól közölt, ifj. Almási Sámuel által Kolozsvárott (?) följegyzett töredékhez, mely »leghívebben tartotta meg eredeti alakját«. Mivel a nyomáti szövegben Kelemennét »az a vágy lepi meg, hogy az ő életéről valami festmény készíttessék«, »ilyenek pedig a XVI-ik században voltak nagy divatban«, a részlet a költemény korára is tájékoztat.

Igy szorúl hátra a legszebb és legeredetibb kidolgozás, a Krizáé!

Deák szövegének azt a khronologiai adatát azonban Horger utólagos toldaléknak mondja, a mely nem jöhet számba az eredet

kérdésének eldöntésénél. Megállapítja még Erdélyi szövegéről, hogy a pürekerecziekben van kiegészítve; Vikaré szintén a pürekerecziek romlása.

A míg okokat hoz fel véleménye alapjául, bár másként gondolkodom, épen nem ütközöm meg okoskodásán. De a pürekerecziek szövegét mégis alaptalanul foglalja le magának, mert a Keserves Sipos *Jánosné*-féle szöveget 1899. nyarán a helyszínén jegyezte fel Hermann Antal s ugyanezt a szöveget 1900. februárban Hermann számára még egyszer leírta Fekete Benedek, hosszúfalusi polgáriskolai tanár, a mely szöveg aztán meg is jelent a »Székely Nemzet« 1900. évfolyam, 85. számában, két évvel Horger úr közlése előtt.

Ugyancsak 1900-ban birta már Hermann a másik pürekereczii változatot, Fóris *Ferencz* szájából, bár ki nem adta, — mert így vélekedik fölöle ugyancsak a »Székely Nemzet« fentebbi számában: »Az egyik . . . igen kevés és lényegtelen dolgokban tér el a Kriza szövegétől«.

Izlés dolga, ha az ember Sipos *Jánosné* helyett *Józsefnét*, Fóris *Ferencz* helyett pedig *Mihályt* ír s aztán forgalomba hozza a más fölfedezését a magáé gyanánt. Aztán mit gondolhat az a jámbor pürekereczii Siposné, ha egy dolgot annyiszor elkerdeznek tőle? Ha élelmes, tőkét gyűjt a közléseért kapott díjakból s titkon a markába nevet, hogy egyet annyiszor eladhat.

Ily körülmények között is elősmerem, hogy Horger megvilágított némely részletkérdéseket, pl.

hogy Kelemenné búcsujának megokolása »Mert a halottnak is hármat harangoznak, Én árva fejemnek egyet sem kondítnak«, — Bodrogi *Ferenczné* vagy Bátori Boldizsár hatása alatt jutott Kriza szövegébe;

hogy az elégetés, a kis fiú sorsa motívumok pedig Kriza szövegéből kerültek a Szabóéba.

Még azon is megnyugszom, hogy az út akadályainak egyezése miatt Szabó szövege áll legközelebb a Theodorescuéhoz, Deáké pedig Alexandriéhoz;

a cardinalis dolgokról azonban egészen másként vélekedem, mint Horger úr.

Nem fogadom el a székely balladák forrásául egyáltalán a Novaku Zgircea várhelyi oláh meséjét, melyet Mailand 1884-ben följegyzett s vázlatosan közölt már idézett értekezésében.

A hunyadmegyei oláh mese általán igen szegényes, legalább azon vázlatból ítélve, melyet Mailand értekezéséből össze lehet állítani.

A cselekvény egy zárda építése körül forog, melylyel a meseterek nem tudnak addig elkészülni, míg a pallér jóslatához képest el nem határozzák, hogy azt a nőt, legyen az feleség vagy nővér, ki legelőször jön ki az ebéddel, be nem falazzák. A sors Manoli,

a pallér feleségét vezette közjük; megölik hát; a miért meg Manoli a kőmiveseket pusztítja el.

Befalazás közben a pallérné Jánoskáját sajnálja. Kár, hogy a részletekből nem lehet többet megtudni erről a várhelyi oláh variánsról, melynek Horger akkora jelentőséget tulajdonít. Véletlenül azonban Mailand több hasonló vonást talál ezen oláh és egy szerb¹ monda közt, mint az oláh meg a (Kriza-féle) székelly közt.

A mint Rad elmulasztja hazazenni feleségének, úgy Manoli is, holott a többi kőmives elég óvatos nejét otthon tartani.

A hogy Manoliné, úgy aggódik Rádné is befalazás közben Jánoskájáért. Az oláh monda ép úgy nem tud Manoli haláláról, mint a szerb Radéről. Ezt a három rokon vonást pedig maga Mailand emeli ki.

De a székelly balladák szerkezetében is, a mint azt Horger a variánsokból megconstruálta, több adat a balkáni feldolgozásokkal közös.

1. *A várépítés mondája* (Kriza 1—16. sor). Déva várát akarják felépíteni a kőmivesek; de a mit nappal raknak, éjjel összeomlik; ezért elhatározzák, hogy a kinek felesége legelőbb odajő, befalazzák vagy megégetik s hamvát a mész közé keverik.

2. *Utazás a négy pejlovas hintón* (Kriza 17—36). Az asszony befogat négylovas hintójába és elindul Déva vára felé. Rossz idő van; a kocsis vissza akarna fordulni, mert azt álmodta, hogy Kőmives Kelemen kis fia behalt a kútba, de az asszony csak tovább hajt.

3. *Az asszony útjának akadályai* (Kriza 37—46). Mikor Kelemen feleségét közeledni látja, azért imádkozik, hogy az Isten hirtelen támasztott akadályokkal térítse vissza útjából.

4. *Kelemenné búcsuja* (Kriza 47—70). Mikor az asszony megérkezik az építés helyére, Kelemen tudára adja, hogy megégetik s hamvát a mészbe keverik, hogy a falat megállíthassák. Kelemenné csak azt kéri, engedjék meg neki, hogy búcsut vegyen fiától és asszonybarátitól. Megengedik neki, hazamegy, vissza is tér.

5. *Kelemenné befalazása* (Kriza 71—77). Az asszonyt csakugyan feláldozzák (elevenen rakják be, vagy előbb megölik, megégetik s a hamvát mészbe keverik).

6. *A kis fiú sorsa* (Kriza 77—102). Kelemen hazatérve, előbb azzal biztatja kis fiát, hogy majd hazajő anyja estére, majd reggelre; végül bevallja, hogy be van falazva Déva várába. A fiú elmegy Dévára, beszél anyjával, a föld megnyílik alatta s a fiú beléésik.

Ha a várhelyi sovány mondából ilyen gazdag cselekvényt alkotott a székelly, bizony nem kölcsönvett, hanem egyéni tehetséggel újat teremtett.

¹ Itt *boszniai* szerbet kell gondolnunk!

A mellékselekvények teljesen hiányoznak a várhelyi oláh mondából (ú. m. 2. monda, utazás; 4. monda, búcsu; 6. monda, a kis fiú sorsa). A főselekvényt pedig (1. monda, a várépítés; 5. monda, befalazás) egészen másképp adják elő a székely balladák, mint a várhelyi oláh. A várhelyiben zárdát építenek, a székelyek mindegyikében várat, mint a szerbben. A székely balladák legnagyobb részében az asszonyt nem elevenen falazzák be, hanem vagy megégetik s hamvát, vagy megölik s véréát keverik a mészbe. A pürkerecki változatokban mutatkozó fokozatosság pedig az eleven befalazásnál (térdig, övig, csecsig) nem oláh, hanem szerb eredetű vonás.

Ugyancsak ezen pürkerecki változatokban van egy másik szerb motívum, mely az oláhok mindegyikéből hiányzik, t. i. a befalazott anya felmagasztalása: melléből tejforrás fakadt. A mesét bonyolító és továbbszövő motívumokból ugyanezen pürkerecki szövegekben hiányzanak az utazás akadályai, mint az arkhetypus görög mondában; egy székely variáns sem tud Kelemen későbbi sorsáról, mint nem tudnak a görög és szerb mondák, ellenben ép e helyütt szövik tovább a mesét az oláhok.

Még egy halvány sugara vetődik a görög mondának a székelyre, értem Kelemenné átkát a Deák Farkas nyomáti változatában:

»Nem bánom, nem bánom,
Légy nekem hóhérom!
Nem kár volna téged
Kertkaróhoz kötni,
Csihán-korét neked
Oda enned adni!
Polyvás vizet neked
Oda inniad adni!«

Kelemenné férjét átkozza, a görög ballada pallérnéja ellenben, a kit híd lábába építettek, a hídon járókat.

Erős oláh hatás érezhető e szerint egyedül a 3. mondán, az utazás akadályai, de itt sem a várhelyi oláhé, hanem Alexandrié (Deák szövegén) és Theodorescué (Szabóén) s egészen egyéni felfogással Krizáén. Ellenben, s ezt maga Horger állapítja meg, a pürkerecziekben szó sincs ilyen akadályokról. Hasonló conclusióra jutottam négy év előtti értekezésemben.

MIKOR ALAKÚLT A VÁRHELYI OLÁH MONDA?

Déva magyar város volt a 17. század elejéig. Bethlen Gábor alatt (1613—29) telepedett meg benne 4—5 oláh család, a kik azonban a református papot, Sóti Jánost ép úgy tartoztak fizetni, mint a magyar hívek. 1640—45. templomhelyet kaptak az oláhok,

de ez pár év múlva leégett (1650). Folytonos villongásban éltek az oláhok Déván a magyarokkal a pap fizetése miatt egész a Rákóczy felkelésének leveréseig, a mikor az államhatalom az oláhoknak fogja pártját a magyarok ellen. 1715-ben a királyi fiscus megvonja a reformátusoktól az 1000 frtot tevő évi jövedelmet s odaadja az oláhoknak és bolgároknak; 1727-ben felmenti az oláhokat a ref. pap fizetése alól, minek következtében a református gymnasiumot Déván becsukják (1774), az oláhok pedig, összefogva a beköltözött bolgárokkal, gyarapodni kezdenek. (L. ez adatokat Szócs Sándor »Az oláhok letelepedése Déván«. Hunyadm. tört. rég. Társ. Évk. 1881—83.)

Görög város 1712-ben alakult Déván s külön autonómiával 1848-ig bírt. Bolgárok lakták, de a kereskedőik, kikről a várost elnevezték, görögök voltak. Jöttek pedig ezek a bolgárok, görögök 1710. és 1711-ben, Oláhországból, Bredecсэн, Krajova, Tirguzsil stb. községekből, a Vulkán-szoroson át, előbb Hátszegre, innen Steinville generális engedelmével Dévára, a fiscus földjére. 1712-ben Pater Marinovich Balázs, P. Jovecherin Lukács, P. Gungich Antal vezetése alatt előbb 43 bolgár család költözik Dévára Bredecсэн és Krajova vidékéről, utóbb még 18. E családok 1715-ben engedélyt kapnak Antalfy János r. kath. vicariustól, hogy saját bolgár szerzeteseik lelki gondozása alatt legyenek. (L. ez adatokat Issekutz Antalnál »Adatok Déva XVIII. századi történetéhez«, Hunyadm. T. R. T. Évk. 1902. évi 2—3. füzetében.)

A szerzetesek főnöke, a magyar Dadi Balázs kezdi meg a zárdá építését a dévai várhegyen 1725-ben; befejezi pedig Gigenovich Antal 1728-ban. 1724-ig csak kis temploma volt a zárdának; ennek helyére építik a nagy templomot, melynek munkáját azonban sokszor tönkretette a felszüremlő talajvíz (ma is három nyíláson tör elő sós víz a várhegy keleti oldalán s képez egészségtelen mocsarat a hegy lábánál), úgy, hogy a javítás, tatarozás eltartott egész 1764-ig, Lenich Bonaventura főnökségéig. (L. König Pál »Az oláhok letelepedése Dévára«, dévai realisk. Ért. 1881/82.)

A dévai bolgárok, görögök, oláhok tehát majdnem egy félszázadon át (1715—64) foglalkoznak zárdájuk építésével, harczolva a talajvíz rombolásával, oly körülmények közt tehát, melyek a magukkal hozott vagy később elsajátított balkáni monda megrögzítésére alkalmasak voltak.

Ezen zárdáépítés előtt (1715—64) sem Várhelyen, sem Déván az oláhoknak életében ilyen alkalmas esemény a monda megrögzítésére egyáltalán nem volt.

HOGYAN KERÜLT A BALKÁNI MONDA MAGYAR FÖLDRE?

A szerb és bosnyák monda tárgyalásánál említettem, hogy az 1371—76. tartó harcok alatt kiveszett Szerbiából a Mernyavcsevics családja. A három testvér, Vukasin király, Uglyesa János despota és Gojko nagylogethos halva maradtak a Maricza melletti csatatéren, 1371-ben. Hová lettek a Mernyavcsevics Szerbiából? Magyarországra jöttek s díszes állásokat töltöttek itt be. Wertner Mór említi (»A Hunyadiak«, Hunyadm. T. R. T. Évk. 1900-ról), hogy Vukasin fia, Dömötör, 1404—1407. zarándi főispán és világosi várnagy. Ez a Dömötör inkább unokája lesz Vukasinak, mert Klaic, mint említettem, két Vukasin-fiúról tud, Markoról és Andrásról s az egyiknek számára Vukasin 1370-ben feleségül kéri Tvardko bosnyák király rokonát, Szubics Gergely leányát.

Uglyesa János despota utódjairól nincsenek adataim. Gojko fia, II. Gojko 1392-ben van említve. A II. Gojko fiai közül György 1443—48. Nis, Zvornik és Vojnica ura s viseli a szerb despota címet. A másik fiúnak, Jánosnak fia, Tamás, 1458-ban ura Nisnek, nagybátyja után.

Ugyancsak Wertner említi föl azt az adatot, hogy Mátyás király egy, 1458-ból származó oklevelében magát bolgár czárok utódjának nevezi, Ivanovics Györgyöt pedig és nisi Marnovics Thomkát rokonának.

Ki ez az Ivanovics György? Skender bég a mellékeve Wertnernél. Csakhogy Skender bég Castriota György volt, ugyanaz, a ki Hunyadyt 1444-ben 30.000 emberrel akarta támogatni Várnánál a török ellen. Hogy lehet akkor Skender bég Ivanovics is? Nagyon egyszerűen, úgy, hogy az apja Iván = János volt, t. i. Castriota János, krojai despota, Albánia északi részén.

Ennek az 1468-ban elhalt Ivanovics György Skender bégnek felesége Arianiti-Kommenos albán hercegnő volt, mely családnak egyik tagja, Dorka hercegnő, anyja volt Hunyadi Buthi-Vojknak.

A Komnenosokkal való ezen rokonság révén érthetőbbé válik, mért volt megígérve Hunyady Jánosnak 1444-ben, a várnai csata kedvező kimenetele esetére, a bolgár korona.

Konstantinápoly ostroma idején pedig Selymbriát és Mesembriát ígérte Palailogos Konstantin Hunyady Jánosnak örök tulajdonául, ha az ostromtól fölszabadítja. (L. Lázár »A török birod. tört. 187. l.) Általán a törökök ingerültségét a magyarok iránt nagy mértékben fokozta az a körülmény, hogy a magyarok szerettek szövetséget kötni a szultán ellenségeivel; pl. Zsigmond (1387—1437) összeköttetésben volt Ibrahimmal, Karaman urával, a szultán vazallusával (Lázár Török bir. tört. 153.); Konstantinápoly ostroma idején, 1453 májusban pedig Hunyady követi fenyegetőleg követték II. Mohamedtől az ostrom megszüntetését.

Hogy Marnovics Thomka Mátyás rokona volt, Réthy is föl-

említi («Az oláh nyelv és nemzet» 145. lapján). Ki volt ez a Thomka, Nis ura 1458-ban? János fia, Tamás; mert Thomko kicsinyített alak Tamásból. Marnovics pedig Mernyavics, további leszármazóknál Mernyavcsevics.

Míg így a Hunyady-családot rokonságban találjuk albán, görög, szerb fejedelmi családokkal, hunyadmegyei osztályos atyafiaik, a Mozsának (Hunfalvynál Musana; Wertnernél Morzsina) közt ismét olyan személynevekre akadunk, melyek a szerb mondában szerepelnek.

Wertner 1360. júniusban kelt oklevelet közöl, mely Péter, erdélyi alvajda és hátszegi porkoláb ítéletét tartalmazza Murk fia, Myk panaszos ügyében, Musana fiai és Koszta unokái ellen. Az ítélet meghagyja Musana fiait, Nyires, Koszta unokáit pedig Reketya birtokában, melyet kenézségi jogon bírtak.

Ugyanezen nyiresi Mosina fia 1380-ban Polonicát és Babócsmezőt a Csernaviz mellett kéri és kapja Lajos királytól adományul. (L. Hunfalvy Oláhok Tört. I., 305.)

Mosina (Musana, Morzsina) egyik fia az oklevélben Stoján (1360—80. nyiresi kenéz), a másik Bolján (Bolyin). Stoján és Stojanát keresett Vukasin király Skadar várának építésénél. Bolján pedig a Bojana folyó nevével függ össze.

Ezen Boján leányát, Morzsina Erzsébetet veszi nőül Hunyady János atyja, Vojk s kapja vele a demsusi (dömsusi) uradalmat hozományul.

Előbb említettem, hogy Vojk anyja Dorka hercegnő volt, az Arianiiti-Kommenos házból. Vojk atyját Sorbnak nevezi Wertner, az említett oklevél alapján; Sorb nagyatyját pedig, a ki Musanával együtt betelepítette Reketyát és Nyírest, Kosztának (Konstantin).

Ezen Sorb (Serb, Serban) fiának, Vojknak és atyjafiainak (Magas meg Radul = László, carnalibus; Radul patrueli, Johanni filio) adományozta Zsigmond 1409. Hunyad várát (L. Hunfalvy Oláhok Tört. II., 59.) új adomány czímen.

Beszterczét 1452-ben és Görgényt meg Dévát 1453-ban már Hunyady János kapta.

Megemlítem még, hogy a Koszta s Szerb közt hiányzó ízt Sólyom Fekete Ferencz tölti ki Wertner értekezésének bírálatában (ugyan-csak a Hunyadm. T. R. T. Évkönyvében), úgy, hogy Koszta fia hihetőleg Dobrota volt, esperes 1411-ben.

Kostát 1360-ban a reketyai (ma Reketyefalva) kenézség birtokában találjuk Hunyad megyében, a Farkadin folyó völgyében. Bevándorolt pedig hihetőleg 1330—1360. táján, Bassarab Mihály és fia Sándor vajda elől menekülve, magyar érzelmei miatt. Mihály vajda t. i. fellázadt Róbert Károly ellen; 1330-ban Károlyt Argis táján szörnyen megverte. A kik hát a magyar király hívei voltak, mint Koszta, azoknak 1330 után nem volt maradása Oláhországban.

Mik voltak a Hunyadyak ősei a Balkánon, Magyarországba telepedésük előtt? biztosan meg nem mondhatjuk. Közölöhök, azaz

pásztorok semmiesetre, mert mint menekülők is bírtak annyi vagyonnal, hogy Hunyad megyében két falut betelepítettek s annak kenézei lettek. Rokonaik balkán fejedelmi családok; Mátyás épen bolgár királyok ivadékának nevezi magát. A legfontosabb pedig, hogy oláh műveltség 1546-ig nem is volt, hanem az oláh (= pásztor) foglalkozású vegyes lakosság szláv papok vezetése alatt állott.

Ily körülmények közt a balkáni monda betelepítését magyar földre így képzelem magamnak:

1330—60 közt a hunyadmegyei Cserna (Eger-ügy, Fekedyó) völgyébe, a mai Nyíresfalva, Reketyafalva községekbe költözik a később Hunyady néven ismert fejedelmi család, szláv (szerb) és görög (vallása miatt) műveltséggel, a magyarok iránti meleg rokonszenvvel. Szerb és albán, talán eredeti görög nyelven is ösmerhette az »artai hídról« szláv népballadát s ennek ismeretét magával hozhatta. A család azután Hunyad megyéből mind tovább terjeszkedett, kormányzót, uralkodót adott Magyarországnak s 1453-ban birtokába vette a történeti nevezetességű Déva várát is. Hunyady 1456-ban már elhalt; Déva helyreállítását pedig neki tulajdonítják; — így hát a székely balladák tárgyául szolgáló történeti esemény a várnak Hunyady János által történt helyreállítása volt 1453—56 között.

Hogy csakugyan szerbek s nem oláhok hozták magyar földre, első sorban a mai Hunyad megyébe, Déva vidékére a balkáni mondát, most már biztosan szerb feldolgozásban (Skadar várának építése), még jobban bizonyítja az a körülmény, hogy épen a Skodra várát építő Mernyavcsevics fia (vagy unokája), Dömötör 1404—7. Zaránd megye (a mai Hunyad felső része, a Maros és Fehér-Körös vidéke, meg Arad keleti fele) főispánja volt. Dömötör és környezete minden bizonynyal ösmerte a szerb mondát, hiszen az ő családjáról, közvetlen elődjeiről szólt.

De ha a Hunyadyak őseivel meg Dömötörrel esetleg kevés szerb költözött be arra nézve, hogy nemzeti hagyományait fönntartsa, Szerbia török kézre jutása, 1459 után mind sűrűbb rajokban költöznek be a szerb menekülők. Mátyás vezére, Kinizsi jókora tömeget telepít meg a déli határokon. Felfrissül ez a contingens az ipeki patriarkha, Csernovics vezetése alatt 1699-ben érkező 40.000 szerb családdal s megszakítás nélkül éli nemzeti hagyományait mind a jelenkorig.

Oláh nemzeti műveltséget pedig 1546-ig sem Erdélyben, sem a Balkánon feltételezni sem lehet, mert a mennyiben műveltség volt az oláhok közt, ez szláv (szerb) és görög műveltség lehetett csak.

Hunyad megyében a Marostól északra (Dömötör, zarándi főispán környezetében) ismeretes volt az 1356—76 közti időnél nem előbb keletkezett szerb monda Skadar várának építéséről; a Marostól délre a Hunyady-család Balkánról beköltözött ősei megismerhették az artai hídról szóló görög mondát akár görög eredetiben, akár szerb vagy albán fordításban. Déva várának 1453—56

között történt helyreállítása azután alkalmat adott a székelyeknek a görög-szerb monda önálló kidolgozására.

A székely mondából el nem vitatható oláh hatás, t. i. Kómivesné útjának akadályai, 1546 előtt nem kerülhettek egyáltalán a mondába. Ha csakugyan a *várhelyi* oláh variáns hatott a székelyekre, akkor az az epizód nem juthatott beléjük 1715—64 előtt, t. i. a dévai zárda építése előtt.

Hogy az a latinos műveltségű ember, pap vagy főúr írta-e, a ki az idegenből vett várépítési mondát a székelyek közt elterjesztette, az elősorolt adatok után hol kereshető, könnyű eltalálni: Dömötör zarándi főispánnak vagy a Hunyadyaknak udvarában.

SARUDY GYÖRGY.

RAGUZAI EMLÉKBESZÉD MÁTYÁS KIRÁLY FELETT.

(Első közlemény.)

1358 febr. 18-án kötötték a zárai békét, 1381-ben szabályozták a magyar-dalmát jogviszonyt. Raguz a fölszabadult Velence uralma alól és magyar fenhatóság alá került. Raguz nemcsak a törvény betűi szerint, de szellemben, lélekben is Magyarországhoz tartozott. Nem is érezte magát meghódított tartománynak, de történelmi öntudatába ment át a magyar korona iránti hódolat.

Thallóczy *Magyarország és Raguz* cz. bevezető értekezésében, mely megnyitja Gelcich József forrásművét, melynek czíme *Raguz és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára* (Budapest, 1887), tömör formában tekinti át Magyarország és Dalmácia közjogi viszonyának forrásait és kimutatja a történelmi öntudat eleven uralmát közel 150 éven át. Az az 500 aranyforint, melyet Raguz Mátyásnak küld a fenhatóság elismerésének jeléül és melyet Mátyás maga nyugtáz, azok az ünnepek, melyeket a király tiszteletére rendeznek, az a harmincz gálya, melynek kiállítására kötelezték magukat: külső jelei voltak a benső összeköttetésnek. A raguzaiak hiven kitartottak a magyar király mellett. Mint közvetlenül érdekeltek, a török növekedő hatalmáról legelőbb szereztek tájékozódást és sűrű levelezésben álltak a magyar királyi udvarral. Hatalmas szomszédjaik, a szerb király és a bosnyák despota ellen a magyar királyhoz mindig úgy fordultak, mint *civitatis unicus et naturalis dominushoz*.

Hunyadi küzdelmét mély rokonszenvvel kísérik. Örülnek diadalán, búsulnak vereségén.

Örömmel üdvözlük V. Lászlót; ajándékot küldenek neki. A bécsujhelyi tárgyalásra, hol a török elleni általános háborúról tanácskoznak, követeket küldenek.

Hunyadi János kormányzónak a török hadjáratra 2000 aranyat ajánlnak föl.

1448 decz. 4-én Raguza városa örömét fejezi ki Hunyadi Jánosnak a rigómezei csata után való megmenekülése felett.

Mátyás megválasztása után 1458 márcz. 8-án feliratot intéznek az ifjú királyhoz, melyben a többek közt így nyilatkoznak:

»O felix et memoranda dies Christianorum probe desperatas res in pristinam dignitatem libertatemque revocatura, et iuxta propheticum verbum in camo et freno hoscium maxillares constrictura.«

Midőn Ulászló 1490 okt. 1-én tudatja Raguzával királylyá történt megválasztását és megkoronáztatását, mentegetőzik azért a mulasztásért, hogy a koronázásra a raguzaiakat nem hívták meg. Az út nehézségeit és veszélyeit hozza föl.

Tehát Raguzának jogcíme volt a magyar nemzet koronázó ünnepén részt venni. Raguza 1490 nov. 9-én válaszol. Jellemző e feliratnak következő nyilatkozata:

»Nos nihil magis optasse, nihil magis optare, quam ut *debito fidei devocionisque nostrae* satisfaciamus.«

Tehát köteles hódolat és köteles tiszteletről szól e felirat, mely a renaissance-stil szellemében kívánja, hogy »Nestoris annos et Castoris ipse trophea et superes Quinti felicia dona Metelli.«

Ime történeti háttére annak a fényes ünnepélynek, melyet Mátyás halála után az ő emlékére szentelt Raguza városa. Ez ünnepet a városi közgyűlés 1490 ápr. 29-én határozta el. Érdekesnek tartom a határozatot a Gelcich-féle Diplomatarium alapján ideiglatni:

29. *Aprilis*. De celebrando exequias maiestati regis Matthiae domini nostri. Per omnes contra 2. De celebrando dictas exequias die Martis proxime futura cum expensa consueta. *Per omnes*. Tehát önként, két szavazat hiján egyhangúan határozták el az ünnepet és összes szavazatokkal szavazták meg az ünnep költségeit. Az ünnep napját a következő kedd napra tűzték ki. Mint-hogy 1490-ben ápr. 29-ike csütörtök napra esett, az ünnep május 4-én volt. E jelentéktelennek látszó részletet azért állapítam meg teljes bizonyossággal, mert az az emlékbeszéd, melyet e napon *Cervinus* raguzai költő tartott, a mely beszéd a vaticani 2939. sz. codex 66—81. lapjain olvasható és innét másoltattam le és mutatom be hű fordításban, már Ulászlót, mint a közvélemény által esdve várt királyt üdvözli, mi a derék dr. Rácski Ferenczet Cervinusról írott cikkében arra a téves állításra vezette, mintha Cervinus e beszédet szept. 18-ika, Ulászló megkoronáztatása után tartotta volna. A beszéd kifejezetten így nyilatkozik: »mi sem leszünk (t. i. a nagy király halála után) e földön ennyi nagy erénytől megfosztva, ha ugyan Ulászló, kiben nem hiányzik semmi a királyi, semmi a császári méltóságából, lesz az ő valódi és törvényes utódja. A szónok így csak a koronázás előtt szólhatott.

Cervinus beszédére figyelmemet Fraknoi *Hunyadi Mátyás király* (Budapest, 1890) cz. jeles munkájának következő helye hívta föl: »A legrégebb emlék, melyben azt (a születésnapot) megjelölve

találjuk, a halála után Raguza városában tartott emlékbeszéd.« Ez emlékbeszéd Fraknoi szerint megtalálható Raguza város levéltárában. Úgyde Rácski tanulmánya, mely a Starine 1872. évi folyamában a Délszláv tudományos és művészeti Akadémia kiadásában jelent meg, Appendini Ferencznek *Noticie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura di Ragusa II. 129.* lapon fölvetett eme kérdésére »miért, mikor és ki által jutottak Cervinus latin munkái a vaticani könyvtár 1678. és 2939. sz. kodexeibe, azzal felel meg, hogy raguzai Gradič István könyvtáros útján († 1683.) kerültek oda.

Cervinus e beszédének kivonatát megtaláltam Margalics Horvát történeti repertoriuma II. 237. és köv. lapjain (1902). Siettem a beszédhez hozzájutni, mert a kivonatból itélve érdekesebbnek tartám a Garzoni-féle beszédnél, melyet volt szerencsém a Tud. Akadémiában szintén fordításban bemutatni. Egyik horvátul tudó tanítványom, Andrassy József úr, hálaára kötelezett azzal, hogy Rácski értekezését lefordította. Ez értekezés az egyetlen forrás, melyből a Cervinus életére behatóbb részletességgel megismerkedhettem. Lexikonok, encyclopediák hallgatnak Cervinusról. Pedig igen érdekes alak és magyarországi összeköttetései révén figyelmet érdemel; emlékbeszéde pedig élénk viszhangja annak a meleg, testvéri szeretetnek, melylyel Raguza népe ragaszkodott a magyarhoz. A magyar történetben oly jártasságot mutat Cervinus emlékbeszéde, hogy a történelmi hagyomány megbízható tanujakép szerepelhet. Ezt azon tüzetes összehasonlítás alapján mondhatom, melylyel összevettem az emlékbeszédben előforduló jellemző részleteket a Ransanus Epitomejával, a Turóczi Editio princepsével és a Bonfini decadjaival. Meglepő talákozásokat találtam különösen Turóczival, de Bonfinival is, kinek alighanem *Libellus de Corvinae domus origine* cz. művét, melyet Mátyás királynak ajánlott, kéziratban ismerhette. A Mátyáskori történetírás átalakulására érdekes világot vet, ha Turóczi utolsó gondolatát szembeállítjuk Ransanusnak Mátyás királyhoz intézett praefatiója megfelelő helyével. Turóczi így szól: »Sok minden elmondandó volna még e királyról, olyan dolgok, melyeknek nagysága és ujsága nagyobb elevenséget tennének kívánatossá. De mivel hihetetlen nagy tetteinek dicsősége különös irályt és magasabb történeti előadást igényelnek, azokat, miket ugyan e királyról írni kell, az én szerzőimre hagyom, egybe bocsánatot kérve merészségemért, a mely az eddigiek megírására ragadott, azon szerzőkre, kik fenköltebb és méltóbb stílusban adják elő az eseményeket egyenkint, a mint történtek.« Ransanus pedig így szól Mátyáshoz: »a te Beatrixod, ez okos királynő olvasni átadott nekem egy kéziratot, melyben a fejedelmek sora van előadva abban a sorban, a mint következtek Attilától kezdve a te uralmadig«. ¹ És csakugyan, midőn Turóczi Mátyás háztar-

¹ *Analecta nova*, Budapestini 1903, p. 429. Abel irodalmi hagyatékából az én kiadásomban.

tásának kápráztató fényét akarja leírni, mintha csak az adoma szerinti török követ hebegését hallanók. Átadja a szót a renaissance-íróknak. Úgyszólván előttünk teszi le a fegyvert, Livius tanítványai előtt.

A mi Cervinusunk is e renaissance-írók szellemében fogta föl Hunyadi János és Mátyás történetét: beszéde felül is emelkedik a sablon dicsbeszédék színvonalán.

Ki e Cervinus?

Aelius Lampridius Cervinus, kit Rácski horvát értekezésében *Crievics*nek nevez, Raguzában született 1463-ban. Előkelő családból származott. Ugyanis, mikor felsorolja egy költeményében Raguzá előkelő családait, közöttük említi föl a *Cervinorumque propago*-t. Magát méltónak itéli, hogy városa követségbe küldje »az északi ég alá«, így nevezvén meg Pannoniát, mert nemcsak koszorús költő, de »patritius pariter vesterque poeta« mondja honfitársainak. Még érdekesebb az ő nagybátyjának Gyon Sorkočevics magasztalására írt beszéde, melyben a többek közt így nyilatkozik: »Ezt a családot a mi városunkban kiváló tagjaiért becsülik, főként Čeonik Pascalért, a mi nagyatyánkért és emez elhunyt férfiú atyjáért.« E Čeonik követségbe járt, mint Branković György küldötte a török szultánnál, majd Uláslónál, ki aranylánczczal is kitüntette. Hunyadi János harcaiban részt vett. »Az ellenség sűrű sorai ellen kétszer harczolt, kétszer győzött a Jank kormányzó (Szibinyai Jankó) oldalán, kinek vezéri sátrában fejedelmi férfiú gyanánt tisztelték.« Cervinus tehát családja hagyományával örökölte a magyarok iránti hűséget. A Mátyás király felett tartott emlékbeszédben is találunk egy jellemző részletet. Midőn Hunyadi egy vesztett csatából menekülve, sok viszontagság után Drakul vajdához került, kinél magát biztonságban érezé, mert ő helyezte vissza a trónra, ez őt mint gonosz ellenség börtönbe veté. Ez eseményt nemes fölháborodással mondja el a szónok és ezután így folytatja: »Mindazáltal őt a mi polgáraink is, főkép a mi nagyatyánk Ceonicus kérelmére, de egyúttal a magyarok fenyegetésére nagyobbik fiának tusz gyanánt leendő kiszolgáltatása fejében szabadon bocsátá.«

Cervinus Raguzában költői hajlamainak és tudományszomjának kielégítésére alkalmas viszonyok között nő fel. Raguzába a renaissance áramlata két csatornán is bejutott. A szomszéd Italiából, a hol már diadalmaskodott és Konstantinápolyból, honnét a hatalmas török elől menekvő tudósok is menedékhelyet találtak e városban. Cervinusnak alkalma nyílt, hogy a szülőhelyén föléledt latin és görög irodalommal megismerkedjék. Tanulmányait Raguzában kezdi meg és Rómában fejezi be. A nevelése betetőzését a renaissance klasszikus földjén érte el. Már 1476-ban mint 13 éves fiú nagybátyja Zamany István révén, a ki Velence követe volt Rómában, a római udvarba kerül. Tehát épen úgy, mint a mi Janus Pannoniusunk Ferrarába.

Rómában a IV. Jenő pápa által alapított collegiumba vették föl. A renaissance-nak kedvező pápák, V. Miklós, majd az ellen-

séges indulatú II. Pál után, a kit Janus Pannonius meg is vagdal egy éles epigrammájában, IV. Sixtus (1477—1484) Rómát igyekeztek a tudomány és irodalom központjává tenni. Itt alapítá Julius Pomponius Laetus azt az akadémiát, hol a platonikus bölcséletet hirdették, a klasszikus tanulmányokat nagy lelkesedéssel folytatták és a kiváló tehetségeket jutalmakkal is buzdították. Az ifjú Cervinus is e körbe került. Az ő tudományos kiképzetésére legnagyobb befolyása volt magának Pomponius Laetusnak. Ezen tudós férfiú a klasszikai tudományok terjesztésére úgy élő szóval, mint tollal rendkívül sokat tett. Mint tanár olyan nagy tiszteletet vívott ki magának, hogy hallgatói már pitymalatkor elmentek udvarába, hogy helyet keresvén korán reggel várakozzanak előadásainak megkezdésére. Cervinus ily tanító által vezetettvén, főként a latin költészet buzgó művelője lesz, mert Pomponius Laetusnak is ez volt legkedveltebb tárgya. A mi szónokunk már mint tanuló szánta reá magát a latin írok mélyebb tanulmányozására. Különösen Plautus vígjátékainak tanulmányozását tűzte ki czélul, melyek éppen ekkor kerültek először nyomtatásban napvilágra 1472-ben Velenczében. Cervinus mint 22 éves ifjú magyarázta Plautus vígjátékait a quirinali akadémián, hol a jelenlevő bibornokok és a többi hallgatónak tapsát vívta ki. Ezt ő maga erősíti meg *In Plautum super argumento amphitryonis* cz. művének (Vat. cod. 2939 fol. CXLIX—CV) előszavában olvasható versben, melynek jellemzők a következő sorai:

Puberis aevi in flore et paene investis puer
Bis undenorum annorum natu, haud grandior,
Cum plausum meruit cardinalium choro
Coram audiente.

Tehát huszonkét éves voltát maga bizonyítja és ugyane vers utolsó soraiban fölemlíti azon színi előadásokat, melyeket Rhearus bibornok rendeztetett Plautus és Terentius vígjátékaiból. A régi klasszikus drámák fölélesztésének érdeme a Pomponius Laetusé, kinek buzgó segítőtársa volt tanítványa, Cervinus, ki a tanítványi hála melegségével ismeri el a Pomponius érdemét.

Ezen színi előadások mellett följújtotta Pomponius azt a régi szokást is, hogy az elismert költők az akadémiában babérkoszorúval koszorúztassanak meg. A mely kitüntetés Petrarca életét oly fényre ragyogta be 1341-ben, azt a raguzai költő is elérte 1485-ben, huszonkét éves korában. Ezt ő maga erősíti meg egyik beszédében, a melynek czíme *De laudibus poetarum*. E beszéd olvasható a fent idézett kéziratban. Ugyane kitüntetés emlékére egy hosszabb költeményt is írt, melyből Rácski a Vat. 1678. cod. nyomán nagyobb részletet közöl. E versből tudjuk, hogy a költők koszorúztatása Palilia ünnepén, tehát Róma alapításának emlékűnnepén történt. Ez időre esik költőnknek első szerelme is. Egy Flavia nevezetű nőt

jegyzett el, de hideglelésbe esett, mely egy hónapig ágyhoz kötötte. *In Autumnum* cz. költeményében kifakad az ős pusztító hatása ellen és lázas állapotát a mi Janus Pannoniusunk hasonló költeményeiben látható modorban rajzolja. Fél attól, hogy Latiumban fogják őt eltemetni elsiratlanul. Valószínűleg e betegeskedése volt oka annak, hogy az 1490. év előtt visszatért szülővárosába, Raguzába. — Nem lehet csodálkozni, hogy a Rómában megkoszorúzott költőre esett a raguzaiak választása, mikor a Mátyás király tiszteletére rendezett ünnepen a beszéd tartásával őt bízták meg.

Rómával való összeköttetését levelezés útján egész életén át fentartja. Mesterét, Julius Pomponiust, egy szép költeményben kéri, hogy törje meg hallgatását és tisztelje meg levelével. E költemény keletkezése mindenesetre 1497 előttre teendő, mert Pomponius Laetus ez évben halt meg 72 éves korában. Összeköttetésben állt Alexander Farnesevel, a későbbi III. Pál pápával, kinek egy kebelbarátját, Bunič Marinust ajánlja. Alexander Farnese udvara mindig nyitva volt a tudós emberek előtt, mit Ariosto költő is megemlít. Ugyanennek a mecenásnak ajánl egy nagyobb költeményt is, a melyet egy közeli szigeten, a Lopodu, vagy olaszul Mezzo szigeten szerzett, a hova a raguzai nyári meleg elől menekült. Így szólítja föl Paulus Cortesiust, így Laurentius Altieriust, hogy leveleikkel keressék föl. A híres Pontanushoz is ír, mi azt bizonyítja, hogy a nápolyi akadémiával is összeköttetésben állott, a hol egy Beccatelli, egy Fazio, egy Valla Lőrincz is szerepeltek. I. Alfonz, I. Ferdinánd, II. Alfonz és II. Ferdinánd udvara renaissance-fejedelmi udvar volt.

Továbbá levelezett Soderini Péterrel, kihez egy költeményt intéz *Petro Soderino* cz. alatt, a ki Marsilius Ficinusnak volt a hallgatója, azon Marsilius Ficinusé, ki Mátyás királylyal és a magyar főpapokkal levelezési viszonyban állott. Az itt említett költeményben már X. Leóról emlékezik meg, kit tehát, mint Medici Jánost, ismert. Ez a Soderinus bujdosása közben a vendégszerető Raguzában kapott menedékhelyet. Elég ennyit e költő összeköttetéseiről szólnunk, ennyi is bizonyítja, hogy a renaissance-kor legjelesebb férfiai részesítették pártfogásukban. Italia sorsa szintén ihlette a raguzai költő múzsáját. Az aragoniai családból származó nápolyi királyokat, majd VIII. Károlyt dicsőíti. Gonzaga hercegekről is megemlékezik, mint a mi Janus Pannoniusunk. Szentel költeményt II. Alfonz fiához, Ferdinándhoz, leányához, Leonorához, a kinek majdnem egydőben halt meg atyja és jegyese is. De azért szülővárosát gyermeki szeretettel szerette. Szépnek mondható az az óda Raguzára, a melyet Rácski idéz. (Starine 170—171. l.)

»Ocelle mi, Ragusa; ocelle mi, patria!« kiált fel. Az ő személfénye Ragusa, a melynek nemcsak születését köszöni, hanem azt is, hogy a halál torkából megmenekült. Ragusa előkelő közönsége előtt egy nagyobb költeményt olvas fel, a melynek czime *Super comedia veteri, et satira et nova cum Plauti apologia*. E köl-

teményből kilátszik, hogy Cervinus idejében a nemzeti nyelv gátolta a latin nyelv uralmát.

»Restituat Epidauro Plautus, quod abstulit
Immanis Scythia«,

tehát Plautus útján akarja az ősrómai nyelvet föléleszteni. A török veszélytől való aggodalom többször ihlette Cervinus lantját. A töröktől félti a kultúra anyaföldjét, Italiát, ettől félti hazáját. Családjának emlékei őt első sorban azon irányba hangolhatták, hogy a török elleni hadjáratra izgasson. Ugyanebben az eszmekörben mozog Constantius Fanensis Mátyás királyhoz írt elégiájában, a melyre Janus Pannonius felelt.¹

Két éneket szentelt VIII. Károlynak, a francia királynak, melyekben reményét fejezi ki, hogy a Kelet fölszabadításának érdekében Italiába jő. Károly készült is a török ellen, de terveit a féltékeny Velenceze megghiúsította. Mikor a pápai székbe X. Leó ült, Soderini Péterhez, kiről már fentebb szoltunk, egy verset intéz, a melyben reményét fejezi ki, hogy e lángeszű pápa a török ellen támadást szervez. Európai koalíciót remél, X. Leót és a kardináli tanácsot is serkenti, hogy a keresztyén erőket szövetségre bírják. Ugyanazok a gondolatok, melyek Constantius Fanensisnek egy külön ódájában is kifejezésre jutnak, melyet volt alkalmam szintén ismertetni. Ha azt a beszédet végigolvassuk, melyet Mátyás király felett tartott, látjuk, hogy a fősúly itt is a Hunyadiak dicső küzdelmére van vetve. Nem csoda, hogy Mátyás hadierényeit oly lelkesedéssel magasztalja. Mielőtt rátérnék magára a raguzai emlékbeszédre, meg kell említenem, hogy Mátyásban a tudomány- és irodalompartoló fejedelmet is dicsőíti. Rácski azon kivonatban, melyben ez emlékbeszédet ismerteti, egész sorát említi föl azon íróknak és művészeknek, a kik Raguzából és Dalmáciából származtak. Így Raguzai Félixet, Zamani Pétert a nagy király könyvtára élére állította, Bunič Serafint és Bazeljč Tamást tanítóknak hívta meg az egyetemre. Természetesen Vitéz Jánost, Janus Panneniust, Frangepán Györgyöt szintén a szlávok sorában említi. A művészek között Tragurai Statelič Jakobot és Duknovič Jánost említi. Nem csoda, hogy Cervinus a tudomány- és irodalompartoló szellem további uralmában is bizván, reményt helyezett II. Ulászlóba is. Mindenképen a magyar királyi udvarban szeretett volna előkelő helyet elfoglalni. Ulászló királynak költeményeket szentel, melyek a Vat. 1678. cod.-ben olvashatók. *Oratio de laudibus poetarum ad regem Ladislaum cz.* munkájának ajánlatában kimutatja, hogy a többi uralkodók, mint Nagy Sándor, Augustus és mások, mind támogatták az irodalmat. II. Ulászlónak szentel egy költeményt, melynek czíme *Annunciatio Virginis deiparae*, melyben buzdítja,

¹ L. ez elégiát *Analecta nova* 110. és köv. l.

hogy tisztítsa meg a földet a barbár ellenségtől. Mindeme költeményeit, valamint a Szathmári György veszprémi püspökhöz és egy 1509-ben megjelent szintén magyar püspökhöz intézett levelét szintén lemásoltattam a vatikáni kéziratokból és így legalább a magyar vonatkozású, vagy magyaroknak szánt művekre nézve teljesítém Appendini Ferencznek óhaját, ki a következő nyilatkozatot teszi: »Felette kívánatos volna, ha valaki gondot fordítana arra, hogy e műveket nyomda alá rendezve napfényre hozza.« Minthogy első sorban ránk nézve a Mátyás király felett tartott emlékbeszéd a legérdekesebb, ezt le is fordítottam.

A mi Cervinusnak további életét és működését illeti, elég lesz annyit fölemlítenünk, hogy sorsával elégedetlen volt, nejét elvesztette, jobb állás után nézett volna, szeretett volna Magyarországra jönni, ezért keresett előkelő pártfogókat. De majd elbetegkedik, elégiáiban erről sokat panaszkodik, orvosát biztatja egy versben, hogy ha köszvényét meggyógyítja, műzsájával a halhatatlanságot szerzi meg számára. Pedig a műzsájával maga is kezd búcsúzni, épúgy mint Petrarca, mint Bartholomeus Fontius, vallásos irányra tér és csodálatoskép ekkor támadják meg egyesek, a miért vallásos énekeket énekelt. Elkedvetlenítette, hogy mindenfelé a vulgáris nyelv megerősödését látta, Raynaldus Gratianus új püspöknek kormányzásához azt a reményt fűzi, hogy Raguzát rómainak megtartja. Martula Zamanje magasztalására írott beszédében már úgy nyilatkozik, »hogy a római beszédnek még némi nyomai mutatkoznak«. 1520-ban meghal. Maga a következő sírverset hagyta hátra magáról:

»Aelius én rejtőzöm e sírnak csendes ölében,
Ó te írigy gyűlölet, itt legalább ne zavarj.«¹

Rátérhetünk az emlékbeszéd méltatására, melyet a 2939. sz. cod. Vat.-ból másoltattam le. E kézirat 205 kvartlapot számlál (29 × 20) a következő tartalommal: Aelii Lampridii oratio in obitu Georgii Crucii. Ezután a Mátyás király fölött tartott emlékbeszédén kívül 65 versét foglalja magában. A másolatást főtiszt. Lukács József úr volt szíves intézni. Az olasz másolók hihetetlen könnyelműséggel végezték dolgukat. Egész sorát a tévedéseknek jegyeztem ki a kéziratból, melyeket nagynehezen birtam kijavítani. Egy név máig is talány maradt. Minthogy a latin szöveget a tervezett Analectában szándékozom közzétenni, a másolói hibákról itt többet nem szólok.

A mi magát a beszédet illeti, a halotti beszédek szokott eszmekörében mozog a bevezetés. Szembeállítja egy egyszerű magánember halálával okozott gyászt egy fejedelem kidölte után

¹ Aelius obscuro tacitus tegor ecce recessu,
Nunc de me saltem, livor acerbe, sile.

keletkező általános megdöbbenéssel. Kimutatja, hogy a legtökéletesebb földi boldogság is a mennybelihez képest silány semmiség, de azért e nagy király e földön annyi jóban részesült és kivált annyi erénnyel volt felruházva, hogy bizonyára még Solon is, ki Croesust sem tartotta halála előtt boldognak, elmondhatta volna róla, hogy e földön a legboldogabbak közé tartozik. Ennek illusztrálása végett tér rá Mátyás életének rajzolására. A nagy Hunyadi diadalmas hadjáratait, ezután megrázó halálát, Hunyadi László tragikus történetét, Mátyás megválasztatását, hadjáratait beszéli el színes, retorikai fordulatokban gazdag nyelven. Mint említém, az emlékbeszéd történeti adatait összevettem a forrásokkal és meglepő egyezést találtam Thuróczival. Mátyás születését határozottan 1443 február 23-ára teszi és ez évszámot még két alakban is megerősíti. Ugyanis azt mondja, hogy Mátyás bátyjának lefejeztésekor tizennégy éves volt. A másik észrevétele igazi szellemes, renaissance-kori ötlet. Hunyadi Jánosnak 1442—43. nagy diadalait úgy tünteti fel, mintha ő azokat már a születendő király auspiciuma alatt végezte volna. Az uralkodónak ez istenítése a római császárság panegyrikusaira emlékeztet. Ha Ransanus és Bonfini *maiori stilo* folytatták Thuróczi egyszerű, őszinte előadását, mi természetesebb, minthogy a mi szónokunk a Hunyadi-családot a római Corvinusoktól származtatja le. Kemény Simon önfeláldozását Thuróczival és Bonfinival egyezően beszéli el, csak magát Kemény Simont nem nevezi meg. Hunyadinak a rablókkal való kalandja elbeszélésében új adat, hogy Hunyadit egy Péter nevű kereskedő vezeti a despotához. A Hunyadi halálakor feltűnt üstökösre nézve meglepő egyezést mutat szónokunk mindhárom forrásával.¹ Így egyezik velük Mátyásnak Budára hívására nézve. A Hunyadi László lefejeztetését Thuróczi nemes fölháborodásával beszéli el. A pathetikus előadást Thuróczinál készen kapta Cervinus. Mátyás választatása alkalmával a gyermekifjak diadalénekét Thuróczi nyomán fölemlíti.

Hogy Kapisztrán megjósolta Mátyás királylyá emelkedését, ezt Cervinus Bonfinival egyezőleg adja elő, kinél e jóslat szép formát ölt. Mátyás koronázásának évét és napját ugyanegy kifejezéssel állapítja meg Thuróczival (in diem parasceves). Mátyás halálózása napjának meghatározásában pontosabb Cervinus. Így határozza meg: »Miután mindent a lehető legbölcsebben elintézt, 47 éves korában két nappal Megváltónk szent vacsorájának évfordulója előtt az Úrban elszenderedett.« Ez megfelel a kedd napnak, holott a Bonfininél található *nonis Aprilis* ötödike, tehát hétfő. Bonfinit megejtí a Mars hónapja és a Mars napja közötti találkozás rejtélyes volta s ezért követ el kettős chronologiai hibát. Ezután következik Mátyás uralkodói erényeinek, bőkezűségének, testi-lelki tehetségeinek rajza. Halálát elbeszélvén Ulászlónak mond hízegő

¹ Rensanus: Mátyás Florian kiadásában (1885) 147. l. Turoczi Ed. princ. 143. l. Bonfini III. decad. 8. f., 355. l. (Sambucus kiadása 1904 okt. 14.)

dolgokat, a letűnt csillag után üdvözli az új csillagot. Fohászkodik, hogy Ulászló nyerje el a koronát, ezután beszédét két epigrammával végzi. Ha eltekintünk a panegyrikus hang műformájától, ha figyelmen kívül hagyjuk a helyzet által parancsolt hízelt hódolatot a leendő uralkodó iránt, a mi dalmát költőnk a magyar korona iránti ragaszkodást és hűséget meglepő melegséggel és őszinteséggel fejezi ki. Ezért érdemesnek tartám e beszédet egész terjedelmében átültetni nyelvünkbe.

HEGEDÜS ISTVÁN.

ADATTÁR.

KAZINCZY FERENCZ »DIÁRIUMA«.

(1804—1806.)

(Második és befejező közlemény.)

Augustus. 1. Kállóba háltam. Ebéd Királytelek, Tokaj, Patak. — *2d.* Délre Kázmér. *3d.* Vinczét küldöm vissza. — *4d.* Kárner küldi a' Dayka' kézírásait. *5d.* A' Palatinus Patakon hál. *6d.* A' Grófné Sophie és én Szőlőskére. Csak Péter van otthon. *7d.* Én Nedeczkinél ebédlek. Vissza menvén Sophie a' kert előtt ült, 's bágyadságot érzett. *8d.* A' leányom reggeli 5 órakor, anyjának öt óráig tartott szenvedései után megszületik. A' bába nem volt jelen. Értte küldénk Újhelybe 's Kelecsenbe Bernáth Jánoséhoz. Borosné 's Sitanyiné forogtak körülte. — *9d.* Kadlubjác Pál Kázméri Plebánus a' Templomban, B. Splényi Manczi kisasszonynak karjain, ki B. Wesselényi Miklóst és Miklósnét repraesentálta, megkereszteli Iphigenie nevezet alatt. — *12d.* Sophie leánykorában, sőt már midőn terhes volt is azt hitte, hogy nem lesz nyájas anya. Ma közelítvén az ágyához, beszél, hogy mit álmodott: Gyermeke már sétált vele. »Szeretsz engem?« kérdé Izsitól. »Szeretem Mamácskát!« felele a' gyermek. »Fogsz tanulni?« — »Fogok Mamácskám!« Sirtam, nevettem. — Álmában magyarul beszélt vele. — *14d.* Én Szemere Lászlóhoz ebédre. Izsinek elesik a' köldöke. — *15.* Ma csókoltam meg legelébb a' lyányomat. Eddig rettegtem hozzá nyúlni, mint ha üvegből lett volna. Splényiek jönnek. A' bába, Frau Ernestine, a' ki a' szülés után 1 órányival jött, Újhelybe megyen. — *17d.* Sophie sokáig nem vizelhetvén, és e' miatt hasa nagyon megdagadván, ma éjjel nagy mértékben kezd vizelleni. Hasa egyszerre meglöhad. *18d.* Geiszlerné. Pepi estve érkezik. A' Debr. vásárban melly . . . kezdődött, Dr. Szentgyörgyi már vette az én, lyányomnak születése' napján Asszonyámnak, Susinak, Doboziaknak, Kóvér Imrének, Nagy Gábornak írt leveleimet, 's elosztogatta, Így tudta meg Pepi benn a' bállban Nagy Gábortól a' hírt, 's olvasta a' Kóvérnek írt levelet. — Izi ma kap először ingecskét, de ma kristilyt is. — *19d.* Izi igen igen rosszúl. A' bába reá fogja, hogy Herzfreisja van, készítik a' halálhoz. — A' gyermek jobban lesz. *20d.* Szent István napja. B. Geiszler.

A' Lasztóczi Plebánus. — 21d. Mecznerth kihozom a' gyermekhez. — 22d. Frau Ernestint elviszik. Klári húgom érkezik. — 23d. Krainik Klárinak szül. napja. 24d. Pepi 's Pepiné Lajos napjára. 26. Pepiné Manczival Kassára. Pepi Ujhelybe. — 31d. Ma éjjel engem kilél a' hideg. A' B. Prónay László Exc. jutalma ma ítéltetik Kis Jánosnak, Pánczél . . . . . és Pucz Antalnak.

September. 1. Pepi ma reggel Kassára, 's nékem hágy 100 f. 4d. István Molnár meghal vizi kórságban. — Meczner hozzám kijő. — 5. Megértvén tőle, hogy Péter igen rosszul van, de nem akart Orvost hozatni, oda küldöm Mecznerth. 7d. Manczi, Laczi és Vincze indulnak Semlyénbe. — 11d. B. Prónay Sándor levele, 's az a' hír, hogy October 13d. Diaeta lesz Pozsonyban. — 19d. Izsi rosszul; felső ajaka megdagadt. 20d. Ma legelébb a' Hegyalján Kázmér mellett. Jósi Bistére megy, 's felküldi a' Maszli által hozott Nyíri Ferencz levelét. — 22d. Sophie és Izsi a' Grófnéval Szilvára. — 23d. Berecz Mihály Csörgei embert Semlyénbe a' bivalyokért. 27d. Kassára indul a' Szekér. Levél Haumliknak. Septben mindég Jegyzéseket dolgozok Daykához. 29. A' Grófné, Sophie, Susie, Izsi, én Bistére. Ott látom, Mocsári Péter Obristlieutenant Urat. 30. Lónyai Gábor 's Gróf Desöffy József Zempléni követeknek választatnak.

October. 1. Gubics az az Berecz Mihály jó Semlyénből a' bivalyokkal 's 5 fejér tehennel. Napjára fizettem neki 30 xrt. Utánna mingyárt jó Vincze Manczival, s hozza Kisnek Epistoláját nyomtatva, 's Blaschkének Victóriáját 's Darthuláját. — 2d. Schindlmayernak küldöm ez Epistola német fordítását. Fabchichnak ma először. Trattner 23 főt kér Sylvesternek árkusától. — 7d. Eladtam két tehenet 64 Vf. — 9d. Bujánovics Edvárd ide tér be. 10. Sophivel és Izsivel Ruszkára. 11. Sophie és Izsi Kassára. Cseresi és Klári két szép fő kötőcskét Izsinek. — 13. Sophie jó. A' nagy szélben esőben mind Sophie mind Izsi betegek. 14d. Sophie 's Izsi pihennek. Jó Bárczay Ferencz — Farkas Pál leányai. — 15d. Theréz napja. El Ruszkáról. Izsi a' kocsiban a' mozgó rojtat nézi, 's anyja pántlikájába ölti kis kezét. — Bodnár Antal levele Dayka eránt. — 17. a fakó nyerges lovam megdöglött. — 18d. Péchy Imre Úr levele, 's 19d. a' Cancelláriusé. Ebéd után el Kázmérből. Éjtsz. Patak. — 20d. Szegiben Kolozsi Józsefné. A' Kuczorgón Koczog István a fogadás. — 21d. Dorog. Debreczen. 22. Debreczen. Szentgyörgyi a' Diószegi szüreten. — 23d. Semlyénbe. — Asszonyám már Kólyon szüretelni. Én 24d. délután indulok Zsibóra, hol még soha nem voltam, meg sem álmodván, millyen utak várnak. Éjtszakára Pirba, Rhédey Susannához, özvegy Diószeghy Sámuelnéhez. Ez már a' szülő alatt volt. A' Piri Pred. Tóth Pál sokat beszélt Schiller felől. Megígérte nekik, hogy az Aestheticában privatissimákat ad, ha 12 tanítványra szaporodik a' számok. Ez meglett. Azután azt tette conditióul, hogy ne kívánjanak tőle bizonyos órát, hanem 'a mikor ő fog izenni, hogy jöhetnek, jelenjenek meg. Az éjtszaka is megtörténhetett volna Schillertől és így abbahagyák. Ez 'a beszélő látta az ó Maculatumjait is. Tele volt correcturával, és gyakorta egész árkusokat megkeresztzett. — 25d. Tasnádon Vay Mária kisasszony-

nál ebéden. Éjtsz. Szakácsiba. — 26d. Hután ebéd általellenben Sarmaság-gal. Egy vén Asszony tudott valamit magyarul is, 's az vala tolmácsom. A' rozs és málé kenyérben egy darab krompély volt gyúrva. — Az Oláh a' férjet barbátonak híja. — Hutától kezdve Baksáig talán 5 akasztófa egymás után. — Baksa alatt a' nagy viz. Ballán hálok. — 27d. Szakad az eső egész nap. A' völgyek mind vízben vannak. A' széna majd rendén, majd boglyában úsz. Még ma is láttam egy föld aratatlan zabot. — Napleszálltakor Keresztúrba érek. Szénási János Úr szállást ád. Dicséri B. Wesselényit a' többek közt azon oldalról, hogy jobbágyai eránt sok kegyességeket mutat 's velek igen emberi módon bán. Azonban össze kap egy oláh emberével, 's kikergeti a' szobából. Uram, úgymond, én ezeket úgy elvágatom, úgy elkinoztatom, 's még sem tudom szoktatni engedelmességre. — Éppen ez is a' módja gondolám, 's hallgattam. — A' kandalló mellé ülénk. Ujságlevelek eránt tudakozódtam. Nem tartott. De, magyarázd meg, mondta nekem, mint támadott ez a' háború? — Nem akarván egy illy fejű ember' orrára biggyeszteni, hogy Bonapartét a' Boulognei partokról akarta elvonni az Anglus, azt mondám inkább, hogy az Európai Fejedelmek nehezen szenvedik, hogy ő magát Császárrá koronáztatta. — Koronáztatta? kérdé elrémülve Szénási. — Én nem kevésbbé rémültem el az ő elrémülésén; mert hogyan tehettem volna fel, hogy annak hirre, az elmúlt esztendőnek 2-dik Decembere oltá Keresztúrba is el ne hasson? Azt véltem, hogy az ember reá szoktatta magát mindent csudálva hallani. — Kért, hogy mondanék többet felőle. Mondtam, hogy a' Pápa koronázta meg. — A' Pápa? Mellyik Pápa? A' miénk? — Elsüllyedtem. B. Orczy Lőrincz Generális juta eszembe; a' ki mintegy 9 esztendővel az 1764-diki Diaeta után Kassára utazott, Abaujnak Gyűlését tartani, 's Erdő-Telken Gróf Buttlernél megszállott. A' Personális, Koller a' Diaeta után csak hamar megholt, de azt Buttler nem tudván, kérte a' Vendégét, hogy ha Pestre visszatér, mondaná meg Kollernek etc. etc. Szent Isten! kiálta Orczy; hogy nem lehetek én illyen boldog! Magyar Országban lakik, 's nem tudja, hogy megholt a' Personális. — Másnap 28d. nyolcz ökör vont bé Zsibóra. — Egy Kucsó nevű faluban abroncsot vonogatott egy Oláh legény. Megpillantván a kocsit, ijjedve vett süveget, 's folytatta munkáját, nem is mervén pillantani a' Fél-Istenre. Boldogtalan, és mások hibája által elromlott ága az emberi fának! — Itt a' házak fedelét igen magasra szokták hagyni; magassága annyi, mint szélessége, 's néha 1 réfnivel még több. Úgy kevesebb szalma kell reá, azt mondják, 's jobban megfekszik. Zsibóra 2 órakor értem. Ebédhez ülénk. Fiscalis Kis Lajos, 's festő Prof. Neuhauser; Faragó, Csűrös. — A' lovak közt legszebb a' sárga *Caesar*, és az ezüst szürke *Armídór*, mindketten a' tavaly megdöglött öregebb Caesar-nak fiai. — Egy cseresznyepelly Jupiter a' leggörbültebb nyakkal, a' mit valaha láttam. Egy setét barna Galant. De osztián a' már nem ifjú Andalusó, Philosophe és a' kehes vén Cicero. — Egy fejr igen hosszú serényű, igen csunya cseh fejű, behorpadott hátú, de felette szép actiójú Bucéphalos. — Két holdas és kesely lábú pelly Anglus. — Egy Jenny nevű Kancza, és egy szürke Kancza magában nem ékes, de

igen szép csikókat hozó, melyért Gr. Károlyi hétszáz az az 700 aranyt ígért, de úgy nem kapta meg, mint Gróf Festetics nem két ezer aranyért, az az kilencz ezer ftért, tavaly az Armidórt. W. azt mondja, hogy nincs ló, mely annyit érjen; de ő a faj miatt nem adja ki kezéből. — Egy fekete Brutusnál nem láttam szép lábemelőt. — Bábolnán tavaly 4 kanczát hágata meg, a' Császárnak különös engedelmével, az akkor tájban érkezett igaz spanyol lovak által. Fekszik ez Győr mellett. Az út és discretio 700 fiba került. Csak egy kancza kapott csikót, még pedig fakót mint a' csödör volt, és csödört. *Famosónak* nevezte, mint az atyját hívják. — Lovász-Mesterét maga tanította. Az is, komornyikja is Obris nevű jobbágyának gyermekei. — *31d.* Anglus kertjét jártuk meg, még pedig sár lévén apró lovakon. — Ebédlőjét, vagyis Száláját, Neuhauser most festi. Plafondján Curtius ugrik le verticalis erányzatban . . .

November. 2dikban el Zsibórol. W. kikisért a' csikós óllig. Luczit és Kórát elhoztam. Úgy tetszik Cicero nem hágott sikertelenül. Setét éjjel érkeztem Haraklányba. — *3d.* Szakadt az eső; nagy volt a sár. Estve felé értem bé Krasznára. Kocsisom előre hírt vitt érkezésem felől. Csereynek épületje most készül: most egy roskadozó kis faházban lakik. Előmbé jött. Képében igen sok van a' Miklós Öcséméből; Grófnéja pedig a' Jászai Horváthnéhoz hasonlít, a' Szentimrei kisasszonyhoz. Mindketten szeretetre igen méltó lelkek. Kertje, mely rész szerint egyenes útakra van szedve, rész szerint tekergősökre, és a' melynek nagy disze a' telelő ház, tömve állván a' narancsfákkal s' külföldi termésekkel, 's a' csikós kert múlattatott leginkább. Bibliothecájában lehetetlen volt múlatni a' falak' fagyossága miatt. Boldogul éltem itt másfél napot, s *5dben* Csereynek 6 lovain Somlyóra mentem. — Cserey két *Gyógyi alma csemetét*, két *Gleditschiát*, két Plantanust adott szekerembe, 's egy csuporban egy tő Chrysanthemum Indicumot. Az ő stúdioma a' természet két Országa, a' Plánták és a' kövek. — *5d.* Somlyón Szentmarjai Lászlóné, szül. Becszy Özv. Asszonysághoz szállott velem Cserey. Két leánya van; egyik kap. Perczelné, a' másik Tóni kisasszony. Ez ismeri Sophiet és szereti. Mely kedves vala nékem ily hosszas távollétel után látni valakit, a' kívül róla szólhattam! Itt mulata Oberster Erősné. Reám vetett Kassai régi ismeretségünk után. Tóni kisasszony hosszú feje hagymát és egy marok igen szép és még jobb izű, de felette apró krompéllyal eresztett el. — A' Somlyai Oláh forspontos a' Zoványi timsós izű ferdővizhez vitt bé. Búcsúzáván tőlem, megköszönte nemcsak az igen zsiros fizetést, melyet én az út nehéztől alkalmaztattam, hanem még azt is, hogy nem *zaklattam*. Szegény Oláh! mit lehetne belőled nevelni, ha kínzóid tudnának hozzá! Nem közös e tevéled is a' virtus' érzése? — *7d.* Mindég esik az eső; későn érek Margitára. Ott vásár. — *8d.* Székelyhíd. *9d.* Semlyén. Szőlőmet Asszonyám megszedette. Lett 29 cseber 1 kanta. Szüretkor is 13 Rftal ment öreg csebre a' bornak; melynek alkalmatosságával feljegyzem, hogy ez' idén Augustusban Tokajban nem kaptam bort a' Fogadóban' és hogy itczéjét a' cselédeim osztán valamely háznál 21 xrral fizették; mostan pedig (Xbris 1805) a' Hegyalján szél

tében 14, 16, 18 x az újbó, a' löre pedig 5 xr. — Soha ezelőtt lőrét nem árultak. — *11d.* Házasodásom első visszafordult ünnepe. Sophie nélkül ültem azt ma. — *13d.* Felejthetetlen napja Bécsnek. Ma dél előtt 11 órakor jöve bé a' Városba Herczeg Mürát. Hulin Commendánsává tétetett a' Városnak. — Ma kapom meg Gessznernek tájfejtéseit és 52 Schu. Prospectjeit. — *18d.* Meghalljuk Debreczenben, hogy oda Bécs; és hogy a' Cs. és Cs.-né Ollmützbe mentek, gyermekeik pedig Budára. A' Palatinus nyolcz Status Consiliariust választ: 1. Gróf Brunszvik József Tárnok Mester, 2. Gróf Illésházy Istv. Excell, 3. Balog Péter Zólyomi 's 4. Semsei Andr. Ugoesai Fő Ispán és Personalis, 5. Bezerédi Ignázt, 6. Vay József, 7. Majthényi László, s 8. Péchy Imre Urakat, Ezekhez adattak még 1. A' Kalocsai Érsek Gróf Kolonics László. 2. Szent Iványi Fer. Iudex Curiae, 3. B. Orczy László, 4. Gr. Barkóczy Ferencz Pest Vgyei Administrator. — *19d.* Ebéd Dr. Szentgyörgyi Urnál. Ott az új Dr. Zilahi Ur. — *23d.* Vajda. *24.* Várad. A' Fő Ispán Conferentiát tart az Insurrectio eránt. *25.* Gyűlés. Rhédey Lajos Obersternek kiáltatik ki. — *26d.* László Öcsém Obersternek kéretik a' Palatinustól a Gyalogsághoz. *27dben* el Váradról. A' Magyar Cancellária dissolváltatott, mert Ő Felsége általadta a' kormányt a' Palatinusnak. Azz Erdélyi Cancell. Váradra jött. Cons. Szegedy és Benyovszky jelen valának a' Gyűlésben. Gróf Eszterházy János és Zejk Miklós Urakat Gr. Teleki Jóskánál lelem. *28d.* Vajdán. *29.* haza Semlyénbe.

December. 2d. Véres ütközet Morvában Austerlicznél. Lásd a' Magyar Kurir 41. levelét. — Én el Semlyénből. Irtóztató búcsú. — *3d.* Debreczen. Itt lelem Báró Vay Miklóst, már Generálisi Uniformban, és bajuszt nevelve a' Palatinus példája szerint. — *4.* Dorog. *5d.* Szegi. *6.* Kázmér. Sophie elfogyva a' szoptatásban; ellenben Izsi két annyira növe, 's már eszmél. Apja' leánya, mert mindég nézi a' képeket. A víg dal víggá teszi, a' szomorú alatt öszvevonódik szája 's zokog. Kezeit már öszve rakja. Kihányta az oltvar. *7d.* Zámba kirántja a' fogamat. — *10.* El Kázmérből Vinczével. Zempl. Vgye elvette az inasomat, Nemes legény lévén. Szakad az eső. Csak a' Konczpallagon hálók. — *11.* Ruzska. — *12d.* El onnan Szántóig. *13d.* Rakamaz. *14d.* Nyíregyháza. — *15d.* Szakoly és Mihálydi. — *16d.* Ábrányban, a' Juhásznál. *17d.* Semlyén. — Asszonyám 14dben a' Királytelkén talál. Felment Regmeczre. — Itt találom a' Postán a' Sophie szép levelét ddo 27d. Novembris, és a B. Vay Miklósné' magyar levelét. Mind a' kettőt megtartom leveleim' Gyűjteményében. — *21d.* Álmosdra Csanádi István Úrhoz. Ott leírom a' Palatinusnak Péchy Imre Urnak írt levelét, mely által ötet a' Státus tanácsára szólítja. *26d.* Bottka Menyhért Derecskei Fiscalis a' bátyjával Lajossal itt. Halmágyi László 23dban jött 's 24-dben ment. — *28.* Szúnyoghy Albert a' kanapéért és edényért és két ágyért 240 Rft. — Semlyénbe érkezésem olta mindég ezen diariumomat dolgoztam régibb diariumaimból 1801-nek Júniusá olta a' mai napig.

1806. Januarius. 1. Estve jó a' levél Kassáról, 's azt a' hirt hozza, hogy Józsi ellen beadott Protestantióm a Decemb . . . tartott Insurrectionális Gyűlésen felolvastatott. — *2d.* Vinczét a' kocsisomat

indítom Kázmérba levelekkel. *3d.* Vezsem a' Protonotar. Melczer László Urtól kívánt Compulsoriumokat. — *4dikben.* Julis húgomnak és Miklós Öcsémnek megküldöm a' Protestatió mását. Postán (sem egyike nem felelt reá, sem másika) Susi húgomnak pedig személyesen átaladom, hogy közölje Dienessel is, kinek szint úgy meg fogtam volna küldeni mint Julisnak és Miklósnak, hanem ha sok leveleimre nem felelvén, azt nem látnám, hogy velem nexusban lenni nem akar. — *5d.* Késő este meghal Kötelverő Mihály. Halála előtt egynehány nappal még megköszönte, hogy dolgát a' Vgye előtt híven folytattam. Ügye a' legigazságosabb ügy volt: de Szláv György ellen volt, a' ki Dienesnek szoros barátja, 's a' Susi húgom embere Rác Mihály ellen; 's minekutánna három esztendeig vonták minden kigondolható fortélyokkal, végre Rhédey Lajos küldetett ki alkut próbálni, 's a' szegény megkárosodott két Contribuens száz forintnyi bonificatio helyett vissza kapta a' kicsigázott, 's Szláv által három esztendő olta igazságtalanul tartott marháját, mellynek egyike kevés idő múlva megdöglött, másikat pedig főbe kellett verni. Az én egyenességemnek, 's a' Dienes igazságtalanságának tanúja az egész Semlyén és a' Vgye Protocollumai. Még most sem szakadt volna vége, ha a' Fő Ispánhoz nem folyamodtam volna. De ez a' lépésem megszeppentette. A' dolog folyamatját papirosra fogom vetni. — *9d.* Kővérnél ebédeltem. Bornemisza Ferencz érkezik 's Susi hugomnál hál. — *10d.* Bornemisza megyen. — Estve Fráter Pál hozzám küldi a' Debreczenből érkezett levelet, hogy Pozsonyban megkötetett a' béke a' mi Udvarunk és Napoleon között. — Ugyan ez nap veszem a' levelet Váradról, hogy a' káptalanba beadatott a' Protestatióm. Ezt Váradon is azért adattam bé, mert soká nem vévén tudósítást Kassáról, hogy ott felolvasztatott e az odaküldött Protestatio, félnem lehetett, hogy Józsi Öcsém holmi ígéretekkel arra veszi a' Vicze-Ispánt, hogy a' dolog suspendáltassék, 's így az időből kikopok. — *11.* Vincze érkezik Kázmérból. — *25d.* Blaschéktól veszem a' Majlárd után dolgozott Alcimachus és Két Szerencsétlen rezeinek lenyomottát. — *29d.* Azon három láda könyvem, mellyet a' Cancellárius által Bavoriából vettem, érkezik Debreczenből. Hozzá fogok Catalogusa csinálásához.

Februárius. 6d. Péchy Imre Ur Csanády István Urral érkeznek 's Susi hugomnál ebédlünk. — P . . . a' kit, midőn Ujhelyen keresztül kísérte az elmúlt holnap első napjaiban az Austerlicz mellől haza felé térő Russzus seregnek egy szakaszát, egy Kázmérből Ujhelybe béküldött levelem által arra kértem, hogy Asszonyámat birja arra, hogy dolgomat intézze el Comáromy György bátyánk, szállani sem akart most dolgom relől, nem hidegségből, hanem a' mint mondotta azért, mert irtózik róla csak gondolkozni is. Azt azonban igen röviden mondotta, hogy Asszonyám Comáromit már megkérte. Meg valék nyugodva, 's hallgattunk. Azonban midőn az ebédnél ülök, négy levelem érkezik Postán, 's az egyike azt a' hírt hozza, hogy az Anyám nékem a' Széphalmi házat 's ezer ftot ad esztendőnként. Felszállaltam, 's azt mondtam, hogy úgy nem kell Arbiter, mert a' Conditio nem olly fatális többé, mint a' tavaly Juliusban tettek. P . . . látta kétségemet 's tanúm, hogy tiszteletlenség, makactság,

ingerlés és telhetetlenség nem az én vétkeim. — A' mint az asztaltól fel költünk, megszólítottam, hogy szóljon Asszonyámmal, tudattassa velem mibe került fogságom. Én a tavalyi Correspondentiákból látom kicsoda számolásokra tarthatok számat; hozzuk tisztára ezt a' dolgot, mert József Öcsém az én Contómra bizonyosan tesz olyanokat is, a' mellyek oda nem tartoznak. Most még felelhetek holmira; sokára sokról elfelejtkezhetem, Susi húgom jelen volt, midőn én ezeket mondtam 's P . . . azt felelte, hogy arra nincs semmi szükség, először azért, mert osztozatlan lévén, azokkal a' költségekkel az Anyám tartozott; másodsor, mert ha nem tudom mennyit adott volna is, a' szűlék a' magok jövedelmeikkel szabadon bánván, testvéreim azt soha nem fogják sokallhatni. Mondottam, hogy én attól nem tarthatok; mert én kevesebbet kaptam ott mint a' mit itthon vettem volna csak a' szerint is, a' mit az Anyám nékem 1794 előtt már adott: sőt ha számadásra kerülne a dolog, a' mit szívesen óhajtok, nekem lennének praetensióim. — P . . . kért, hogy hagyjam abba; a' húgom pedig elrettent azon szón, hogy a' szűlék a' magok jövedelmeikkel szabadon bánnak, és férjestül együtt igen méltán kifakadt azon törvény ellen, mely fel nem tévén a' természet ellen való eseteket, azokat meg nem előzte. — 8d. Levelet irtam Sophie által Asszonyámnak! jelentettem, hogy tudomra vagon, hogy 1000 fto szándékozik adni a' lakás mellé, 's kerestem az egyességet. Nem felelt reá. — 10d. Neidltől ma veszem a' Wesselényi képe próbanyomatját. — 12d. Halmágyi László estve érkezik, 's együtt töltöm vele az estét Fráter Antalnál. — 13. Susi húgom Álmosdra megyen. — 15d. Két esztendő's üszőbornyúimat nyúzzák; a' métely ölte meg. 19d. A' fakó kanczámat eladom a' Postamesternek 22 Rfnton. Vén volt és kehes, 's nem akartam magamat tartásával terhelni. Pecsétnyomó cigányok érkeznek. — 25d. Botkát, nem kapván forspontot, Körtvelyesre küldöm a' lovaimon. — 26d. Reggeli 9 órakor érkezik Úza Pál barátom. Eggy czédulát írok a' húgomnak, hogy magam is az ő kosztosa lévén, Úzát oda fogom vinni ebédre. Az ember válasz nélkül jó vissza. Én ismervén hospitálitását 's tudván, hogy Úza ellen nem csak idegensége nincs, hanem kedvelli is, tizenkét órakor oda megyek. Mind a' húgom mind a' férje kinn voltak. Bényitván az ajtót, eggy idegent látok a' kanapén. Olvas. Köszönök neki; hajtogatja magát. Laczi volt. Úza is köszön, 's L. Uzával beszédbe ered. Én nem kerültem a beszélgetést, de öszve nem szövődttünk. Most értettem miért nem jött felelettel vissza a' czédulára az emberem; 's értettem miért nem adódott tudtomra tegnap estve már, hogy Laczi megjött. Laczi ignorálni akarta, hogy én is a szobában vagyok, 's csak akkor tett eggy köhhentést, mikor én Bujanovicsról és az Iparól Gróf Haller József Excell.ról lévén a' beszéd, azt mondtam, hogy Bujanovics a' fiját *Virgilnek* akarta kereszteltetni: Ebéd után én a' kandalló mellé állottam, 's bátran beszéltem mindenbe, még ha L. mondott is valamit. L. úgy ült pipázni az ajtó megé, hogy ne láthassunk egymásra. Ebéd után, mikor el akarék jönni Uzával, árnyékszékre ment ki. — 27dben. Ebédre Susihoz. Ott a' Pap is. Ebéd után L. Susival Asszonyvásárára mentek. 28d. Asszonyám jó. — Irtam. Elibe megyek. Leveszem

a' szekérből, Harag nélkül fogad, de minden szó nélkül is egyszersmind, 's egyenesen az árnyékszékre mégyen. Én befordultam. Míg a folyósón, szobám három ablaka előtt elment, mindég azt beszélte igen hangosan magában, hogy csak ahhoz a' gonosz Asszonyhoz ne menjek. A' hűgomat értette alatta. Bémentem hozzá. Eggyről másról szóllottam. Estve beküldi Kötélverőné, hogy belé únt a' haragvásba; azt óhajtja, hogy minden jó legyen; Péchy Imrét fogja megkérni, hogy végezze el.

Martius. Laczi Asszonyvásáráról megérkezik. Eggyütt vacsorálunk. Én magamat szabadon viselem, de nem szövődhetünk együvé. *2d.* Laczi Váradra megyen, 's harmad nap alatt imhol van megint. Én az Udvarról jöttem fel' 's látom, hogy gyalog jó bé az udvarra. Köszönök süveggel, mert mintegy tiz lépésnyire valánk egymástól. Ő Asszonyámhoz én a' magam szobámba. Vacsora felé által megyek Asszonyámhoz. L. eldült egy ágyon, de fejjel úgy feküdt, hogy láthatott midőn beléptem. Anyám látván, hogy nem köszönünk, 's nem tudván, hogy már köszöntünk, megszóllal: Ferencz, itt van Laczi! ez azt tette, hogy köszönjek. Azt feleltem, hogy látom. Laczi nem szóllott. Az Anyám abbahagyta. Más anya idegenséget látván a' gyermeki közt, nem Ft. fogta volna inteni, hogy köszönjön, hanem vagy egészen dissimulálta volna, vagy azt mondta volna nekik: fiaim, ne keserítetek, bánjatok úgy egymással, a' mint illik etc. etc. *8d.* Laczi reggel el, a' nélkül, hogy szobámba bejött volna, hogy búcsúzzon, noha tudta, hogy ott vagyok. A' mint a' következés mutatja, ekkor jelentette bé házassodási szándékát Asszonyámnak. Én felőle semmit sem sejdítettem meg. Susi hűgom Kötélverőnének ezt mondá: No Sára Assz. az Oberster is meggördíti Asszonyámat. Az Anyám pedig megszóllította Erzsit, hogy legyen gondja a' főköttös skatulyájára, külömben nem lesz mit feltenni a' fija öröme' napján. — *10d.* Levágattam egy metelyes tehenemet. A' húsáért 2. ftot kaptam. — *11d.* Estve felé Álmosdra. Az úton nem szóllunk. Én magokban hagytam az Anyámat és Péchy Imre bátyámat, hogy a' dolgot nálam nélkül készítsék. Fel kell jegyeznem, a' mik a' dolgot megelőzték.

Pacificatio Almosdensis.

Asztalnál ülven egy nap (már Martiusban, tudniillik a' miolta az Anyám most Regmeczről leérkezett) jó a' cseléd és az Anyámnak két levelet ád bé. Az Anyám nézi az adreszt, 's az egyiket minden szó nélkül nékem adja. P. I.-től jött. Fel nem bontva tettem kebelem zsebjebe. Péchy azt irta benne, hogy kövessem meg az Anyámat. Feleltem, hogy én azt azon levelemben is megtettem, mellyet néki Ujhelyben adattam meg, még pedig nem hogyha megbántottam, hanem mivel megbántottam (elkerülhetetlenek ismervén, hogy illy hosszas és illy rettenetes kísértetek közt meg ne bánthattam volna) 's ujobban is, és akármelly solennitással azt mégtenni kész vagyok. De ezen Ekklezsiai-követés a' dolgot helyre nem hozza. Az kívántatik meg, hogy az Anyám vegye fontolóra, fekvésem' irtóztatóságát, hogy férj vagyok, atya vagyok, 's semmit sem kezdhetek, 's intézze el sorsomat. — Péchy felel, hogy ő azt a' tanácsot önn-magától adta etc. Ki akará srófolni magát ezen, a' mint mondá, isszonyú munkából.

Elkeseredve azt feleltem, hogy mikor én, az én hetedfél esztendei szenvedéseimben társaim' terheiken minden kigondolható módon könnyíteni kész valék és könnyítettem is, hittem a' virtusban, 's arra tartottam számot, hogy az nékem valaha visszafizettetik. Csaknem öt esztendeje, hogy szabadon vagyok; eggy nemes lelkű embert kivévén nem találkozott senki, sem atyafi sem idegen, a ki segédemre lett volna etc. Mostan tehát ötöt kérem, szóljon az Anyámmal, terjessze elébe, hogy az a' négy propositió, a' mellyet tavaly teve előmbé Kazinczy Péter által, nem csak azért, mert eggy olly Reversálist is kíván, a' mellyet magáról csak hunczfut ád, hanem azért is, mert az minden meggondolás nélkül való kívánság, hogy én Széphalmon lakjam és ott emberem ne legyen, építsek, 's Molnár nélkül legyek etc. el nem fogadható etc. etc. — Erre Péchy Imre nem felelt, 's az lett a' következés, hogy a' mint említém, az Anyám Álmosdra által vive.

Másnap (12. Martii) reggel nem Péchy Imréhez, hanem a' lánykájához mentem bé. Szóllitanak. Péchy megszóllal: A' Néném, Öcsém Uram elébe ezt a' projectumot teszi; olvassa-meg, s' mondja meg, megállhat-e így? Olvasom, 's a' Conceptus végében az Anyámnak tulajdon keze írására akadok, hol ismét, már nem emlékezem micsoda, szúró sorok állottak. Ez elkésértett. No, mondtam, lássa ezt Uram Bátyám maga! — Az ollyat felele Péchy elkeseredve, nem kell sem látni, sem hallani. Abban a' szempillantásban mondtam: hogy megmutassam, hogy rajtam semmi sem múlt, hogy tehetetlen nem vagyok, reá állok vaktában! — »Irja meg tehát Öcsém Uram a' tractatus Conceptusát« — Nem én! felelék. No tehát dictálom én, mert nekem nehezen esik az írás és sok időbe telik. Dictálta. Lepuráltam kétszer; az eggyiket Assz.-nak, a' másikat magamnak. A' Conceptust és a' Calculust, hogy mi terem 's mennyit tesz a' jövedelem, megtartotta, az Anyám a' tractatust subscribálta. Péchy coramisálta. Ott ebédlénk, 's eljöttünk. — 13d. Vettem a' Prof. Budai Esaiás levelét a' Müncheni könyvek eránt. — 14. Sylvesternek két árkusa érkezik Trattnerből correctúra végett, 's Blaschkétől a' Kazinczy András képe 's Emilia Galottinak rajzolatja. Dráveczkiné Büdeskuty Julis itt hál. — 15d. A' Luczi lovam Kóra leánya megdöglik. Két bivalyökröt vettem Fráter Ferencztől 150 Vft. eggyik bika lévén 16dban kiherélik. — 18d. Halmágyi László keresztül megyen Semlyéne, 's megáll, hogy velem szólhasson. — 20. Első villámlás és mennydörgés. — Az a' gondolat támad bennem, hogy Sylvester mellé nyomtattassam Varjasnak e vocálisú énekét is. Azt beszélilik Fráter Györgynél, hogy László öcsém Váradon eggy estveli társaságban meglátott eggy igen gazdag kisasszonyt Lukács Fannit, 's megszóllította, hogy hallja, hogy eggy más, Munkácsi nevű Obersterrel vagyon jegybe, 's sajnálja, hogy megelőztetett, mert magának volt volna kedve a' lépést próbálni, 's a' kisasszony ezt felelte: Ne tréfáljon Oberster Ur! A' kisasszony pápista, 's az atyja Temesvár és Arad körül bír. — 21-dben eljöttem Semlyénből. Az ábrányi lápon már mindent ki kellett szedetnem a' szekérből, 's négy ökröt fogatnom belé, hogy által vigyen. Éjtszakára Mihálydiba, Gulácsiné húgomhoz. Ez, és Úza is, tudták már, ki légyen a' László Öcsém mátkája, mert az Anyám, mihelyt L. insinuálta, levél által kérte Péchy Imre Urat, hogy ezt a' készüléket rontsa el; de

P . . . . azt írta vissza, hogy az ilyen korba jutott gyermekekkel más-képpen kell bánni, hogy história ne essék. De azért nekem meg nem nevezték, mert Péchy Imre úgy mondotta nekik, mint titkot, 's ugyan ez miatt a' széplelkű Űza nem engedte, hogy azt Gulácsiné velem tudassa. — 22d. Ebédig Mihálydi. Éjtsz. Kálló. — 23. Nyíregyháza és Vaskapu. Külömben is rossz volt az út, most pedig szakadt az eső. — 24. Tokaj, Szegi. Itt kiállottak a' lovaim, kéntelen voltam Kisfaludról négy ökröt hajtatni. Az nem bírt. Még két ökröt fogtak hozzá. Ez sem vitt tovább Vámosujfalúnál. Ott mindenemet lerakattam a' Biró keze alá, 's magam Bodával és kocsisostul megindultam s' Széphalomig 's onnan nyomban Kázmérig gyalog mentem. 26dikba értem Kázmérba. Phigie ezen három holnap alatt igen megnőtt, elhízott. Az Oltvar csak lába száraiban volt már. — 29. Sophie egygy fogat vonat. 31. Pepi érkezik.

Április. 1. Pepivel Ujhelybe. Balásházínál ebédlünk. Széphalmon hálok. Praenumeráltam az Annalen der Oesterr. Literatur u. Kunst újsá-gokra. — 2. Bossy a' kőműves és Brumbauer az ács, jönnek megtekinteni az épületet. Bodát, kit magammal hoztam Semlyénből, vissza indítom Semlyénbe. Én vissza Kázmérba. 3. A' Grófné és Pepi el Szennára a' Pepi feleségének már közelítő lebetegedésére. Ma estve Phigie az anyja ölében ült, 's az anyja velem egygyütt mélyen elhallgatott. A' gyermek rég olta törtet már holmi hangokat. *Atyja! Atyja!* mondta most sok ízben egymás után. Feleszméltem, s örömmel hallgatám meg a' hangot, ha nem csal e meg az öröm. Nem csala-meg; Phigie egynehány napig nem mondott egyebet. Az *én* nevezetemet mondta, és magyarul! Fel-dicsekvém vele szivesebb barátimnak. — 6d. Húsvét. 7d. A' Gróf Kassára, Általa küldöm Theréznek a' Löcsére szóló pénzzel megterhelt levelet. — 8d. A' Regmeczi Tisztartó ide jő, hogy a' deszkák eránt szállhasson velem. Fekete 7 esztendős kancza lovát 160 Rfton megvettem. Gyalog ment vissza. Sztropkai, az Abarai öreg érkezik. — 9d. Lovaglunk. Vinczét és Laczit Vámosujfaluba az ott hagyott holnimért. — 10. Ismét lovaglunk. Sztropkai megyen. A' Gróf jő. 11. és 12. Széna Széphalomról. — 13. Phigienek ma látom először két alsó fogát. Míg a' Gróf és Sophie a' vasárnapi mise alatt templomban vagynak, érkezik Gróf Desöffy István, a' megholt Gr. Sztaray Mihály leányának férje. Ezeket beszéllé:

Gróf Desöffy István beszéllései
Napoleon francia Császár felől.

Én, úgymond, 1797-ben Generális Gróf Meerveldtnek Galupinje e vagy Adjutánsa (nem emlékezem mellyiket mondotta Desöffy) vol-tam 's elfogattattam. Monbelloba víttek. Bonaparte és a' felesége le néztek reánk, 's Bonaparténé a' mint engem megláta, elsikoltotta magát. Külsőm megtévesztette; azt gondolta, hogy én néki valamely kedves rokona vagyok, hogy az által talált szökni a' mi seregünkhöz s elfogat-tatott a' francziák által. A' mint megtévedéséből magához tért, pénzt adatott nekem, hogy magam illó módon ruházhassam, 's míg kiváltottak, mellybe három hét tele el, mindennap a' Bonaparte asztalánál ettem. Bonaparte szentül szereti a' feleségét 's szentül szeretetik általa. Bona-

parte egy kisdéd, de nem törpe kisdedségű ember; vállas, 's már akkor is kilátszott belőle, hogy hizni fog; most, úgy hallom, das Kaiserthum schlagt ihm sehr wohl an, mert hasa ereszkedik. Bné egy feketéske magas, száraz, igen bájoló, igen elmés, derék asszony. B. mindég csak akkor jött ki dolgozószobájából az ebédhez, midőn már fel vala táalva, 's egyik nap úgy mint a' másik nap egész ott létem alatt mindég az vala első mozdúlta, hogy egy csomó öszve kötött írást által repíte a' Secretariusának 's ezt mondotta mellé: Ez lesz a' mai munka. Az ebédnél a' legcultusabb, a legdecensebb tónus uralkodott. B. mindég puderesen kefélt ruhában 's tökéletes csínossággal öltözve jött elő. Ebéd után félre rántotta frakkja hátulsó részeit 's úgy piritotta magát a' kandalló mellett. Ollykor sok ízben hallottam tőle azt a' szíve mélyéből feltolakodó kívánságot: oh mikor léphetek valaha vissza a' privatus életbe! mikor szabadulhatok meg ettől az örök nyügtől! — Bonaparte József is (a' ki 18 d. Ápr. ez idén Nápolyi Királynak kiáltatott ki Párizsban) egy igen sok culturájú elmés és nyájas viseletű ember; valamint a' sógora is Mürat, (mostani Kliviai 's Bergeni Herczeg) — de Lajos öccse 's veje egy *imbecillnek* tartatik a' francia seregnél. — Desőffy még ezt vetette az elmondottakhoz, hogy nem lehet eléggé csudálni, hogy mind ezek mint tudják *játszani a' nagy Urat*. XVI. d. Lajos bizonyosan nem tudta azt jobban. 'S ekkor nevetésre fakasztá Desőffy, azt beszéllvén, hogy a' mint ezt a' Homonnán lakó Vondernoth . . . . beszélte, a' ki ismeretes arról, hogy a' neveltségig sokat tart Római Szent Birodalombeli Grófságában, és kezét senkinek nem csókolt, hanem ha Kreutzdáma volt, — ez a' bohó ember felkiáltott: Sakerment, die Parvenüs! Ich dächte einen Kaiser vorzustellen gäbe auch mir Mühe, und ich bin doch Reichs Graf; und sie, sie finden sich so gründlich hinein! —

Bonaparte felől lévén szó, kedvem jött, azt is feljegyezni, a' mit Nini ír Bécsből. — Be érkezvén Napoleon Schönbrunnba (1805. November — d) kimentem, hogy láthassam. Nem láthattam. De maga helyett tizenhatezer emberből álló gárdáját láttam, úgymond, 's bizonyossá tehetlek, édes bátyám, hogy szebb népet gondolni nem lehet. Vissza jövén szállásomra, itt leltem egy kapitányt és 35 legényt. Ezeknek ebédjek minden nap 50 ftba került. A Tiszt velünk evett. Egy nap megszóllítottam, 's kértem, mondaná meg, mikor lehetne látnom Bonapartét? Azt felelte francia culturával, hogy nem ismeri, ki lehet az? — Nem értvén, ismét megneveztem Bonapartét, 's ő ismét azt felelte, hogy nem ismeri. Aber Sie werden doch Ihren Kaiser kennen! mondám megütközve vonogatódzásán. So! felele a' Tiszt, unsern würdigen Kaiser kenne ich recht wohl; der heist aber nicht Bonaparte, sondern Napóleon. Niny megszeppent, 's engedelmet kért megtévedése miatt. A' Tiszt nagy magasztalásokkal szóllott Napóleonjának vitéz és kormányzó tettei felől etc. Niny csakugyan látta későbbben Napóleon, Berthiével lovaglott, 's azt írja, hogy Napóleon egyikéhez sem hasonlít azon sok képeinek, a' mellyeket láttunk. A' dolog természetes, mert a' Művész εις το Κραλλου μιμει.

Párisból hazatért embereink azt mondják, hogy nem lehet két hasonlítóbbr képet találni, mint a' Napóleoné és Gróf Csáky Imréé Terebesen.

— Jaj úgy neked, Lavater! — 's Gróf Barkóczy Ferencz 1794—1801 közt Berlinbe érkezvén, feleségével végig járta az utcákat, 's a' mint hintaja mellett egy más hintó elrepült volna, csudálkozva kérdé feleségétől, mit kereshet Berlinben Gróf Török Lajos? Az a' kit az Ipamnak ismertek, a' francia oda küldött Biztos, a' híres Abbé Sieyes vala. — Gróf Desóffy István is azt állítja, hogy Gróf Csáky Imre igen jól hasonlít Napóleonhoz.

Ugyan ez nap, tudniillik *13d.* Apr. érkezik ebédre a' Bátyám Kazinczy Péter is, feleségétül és leányostul. A' kis Sophie már beszél francziául. Estve felé Gróf Török József bátyánk jó Miskolczi, 's 16-ig itt mulat. — *14dikben* indul Vincze kocsisom, 's Laczi inasom Semlyénbe. Boros velek megyen. Ma álla bé szolgálatjába. — *16dban* Splényi Manczi és Caton jőnek. Kolbásáig kísérik lóháton Sophie és én. *17.* Bistére a' Cencit. — *18d.* Irtóztató hideg. Ma születik a' Sógorom fia B. Wécsy Máriától Szennán. *Bálintnak* keresztelték 20 dikán. A' keresztatyja B. Luzsinszky lett volna, de el nem érkezvén, Gróf Sztáray Albert és hitvese Gr. Csáky Walburga voltak. — *20d.* Sophie Szennára indul. Meczner jó Susihoz, aki igen rosszul van. *21.* Újhelybe kísérem Meczert, 's a' Torzásón öszve akadok Kazinczy Istvánnal; én éjtsz. Szőlőskére. Itt hallom meg, hogy a' László Öcsém mátkája Lukács leány. Péter neheztel a' házasságért, 's megvallja, hogy a' mint meghallotta, hogy Örmény leány, azt kiáltotta rá: *Kurvanyja.* Péterné azt vetette mellé, hogy nem jobb volna-e harminczezer ftal venni jó születésű személyt, mint olly mocskot ejteni rajtunk, a' mellynek mindég megmarad az emlékezete. Nem tüzeltem őket, de meg nem állhattam, hogy ne kérdjem, hogy ha ezt én cselekedtem volna, az az ember (Jósi) a' ki midőn azzal vádoltak, hogy frajczímert veszek, kevélyen hányta szememre, hogy Miklós és ő Consiliárius-és Ord. V. Ispán leányát vették, nem vájta volna e ki a' szememet. *22d.* Vissza Széphalomra, hol a' szőlőmunkát 2 f 30 x fizettem. Pista Öcsémet a Ronyvai hídon találtam elő. Csudálkozott, hogy én a' Laczi házasságát Pétertől értettem csak most. Ő is ugyan úgy itéle felőle, 's mondta, hogy Ragályi Máriától tudja, hogy Asszonyám is, ők is nagyon le vannak verve. — *23d.* Kazinczy Péter bátyám írja, hogy tőle való eljövetelem után kevés órával vette a' Laczi levelét, hogy Lukács Fannit elvette 250 ezer ft successióval 's esztendőnként 2000 ftot kap vele. *24.* Ruszkára embert küldök. — *25d.* késő estve meglett a' Luczi kanczám csikaja; egy pelly kanczácska. *Flóra* nevet adtam neki. Zsibón hágtá meg az anyját a' Wesselényi híres szürke Cicerója Májusnak 31-dikén. Véknján és néhol a' nyakán is fejér szálak látszanak. Feje és egész növése igen szép. — *27.* A' lyányomat Szennán Banke nevű Chirurgus, a' ki tavaly Gróf Barkóczy Jánossal Párisba utazott, a vaccinával beoltja. A' gyermek észre sem vette, hogy két karjába öltést tesznek, 's mindég a' Chirurgus pápaszemeivel mülatta magát. *28d.* Igen nagy dér. Sok kárt tett mindenfelé. — *29d.* Az inasom, 's szekerem jó Semlyénből, 's hozza Fabchichnak Pindarusát, 's Kis Jánosnak nyomtatás alá adandó verseit.

A' Debreczeni vásár kezdődött; a' Laczi esketése Váradon a' Nagy Templomban Gróf Sauer Kajetán Püspök és Nagy Prépost által.

Május 1. A' Gróf Újhelybe 's vissza. Az oda való Póstáról hozza

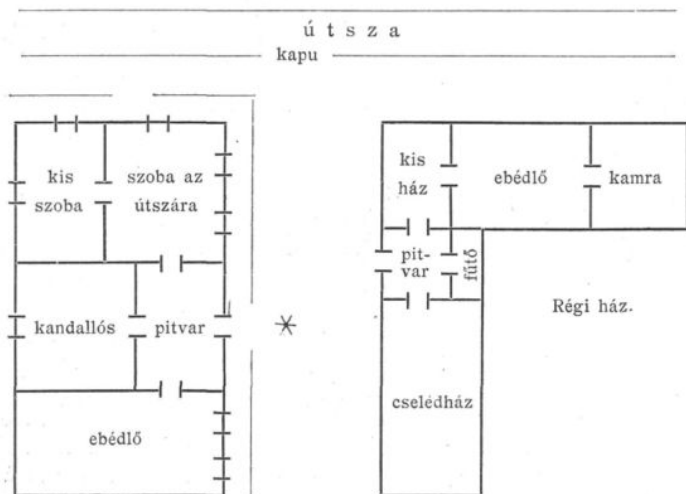
azt a' levelet, a' melyben az Anyám megtöltja, hogy hozzá többet ne írjak, mert ha írok, felbontatlan küldi vissza a' levelet. — Ennek magyarázat kell.

Midőn én Martiusnak 21dikén elhagytam Semlyént 's már elbúcsúztam, egy papirosat nyomott kezembe, azzal a' szóval, hogy *azt áldásúl adja*. A' papirosban az parancsoltatik, hogy a' Jósival való jóllétel legyen tisztém. — Aprilis 2dikán Kalinál feleltem a' Semlyénbe vissza menő Boda által, hogy én *bántani* nem fogom, *szeretnem* pedig nem lehet. Elébe adtam az Anyámnak, hogy esztendeje, miolta nyugodalmamat keresvén, a' házánál nem voltam, cselédjeim nem az én, hanem az Anyám parancsolatjából tértek bé hozzá; azt a' parasztságot követte-el, hogy általuk izene nékem és Sophienak szűrő szókat. Ha, úgymond, az ő felesége lovagolna, ő száz aranyos paripát adna alá, 's arany paszománttal elborított liberias cseléd lovagolna utánna. Mintha, mondtam, Sophie tőle és a' feleségétől fogná tanulni, mi illik, mi nem. Mi nem bánjuk, ha az ő felesége Orientális gyöngyöt fűz is magára, mint a' Nénje Négyesen, vagy a' fejére kanyarítsa is a' szoknyáját, mint a Nénje Szőlőskén, 's szeretném tudni, hogy azért, mert Sophie K. F.né lett, ki kapott just a' nap alatt, ötet bántani, mikor ő általa senki nem bántatnak? Látván tehát, hogy még úgy sincs nyugtom, ha a' házát kerülöm, megparancsoltam embereimnek, hogy az első efféle szóra mondják-meg neki, hogy ha Ferencz annyit fog lopni a' testvéreitől, mint József lopott és lop, ő is azt fogja talán tenni. Hozzá tettem, hogy Vendégfogadósoktól kell hallanom, hogy azt beszéli, hogy gazdag leányt vehettem volna, 's koldust vettem, 's tudakoztam, ha én szólottam e valaha, az ő házassága előtt és olta is, az ő felesége felől, 's akarja-é, hogy arra emlékeztessem, hogy nem Vér Nánit vette ő, hanem Ragályi Máriát? 'S azzal rekesztettem bé, hogy látván az Anyám, hogy engem ő tola ki az atyai birtokból 's ő tola ebbe a nyomoruságba, 's én mégis csendesen viselem keresztemet, 's Álmosdon akadozás nélkül 's minden szó nélkül fogadtam-el a' szerencsétlen propositiót, engedjen nyugtot; 's gondolja meg, mint esett volna az Kazinczy Józsefnek és Bossányi Susánnának, ha Szirmay Therézia, a nálánál csaknem húsz esztendővel ifjabb Kazinczy Pétert és Boronkay Évát néki elébe tette volna; nem engemet subordinált a' természet József öcsémnek, hanem ötet coordinálta nekem; ő minden a' háznál, mik semmik vagyunk, semmit nem tudunk.

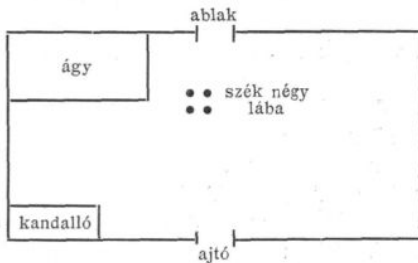
2d. Az inasomat 's lovamat szántani küldöttem. Sophie érkezik Szennáról. 3d. Sétálni. 4d. Szemere László és Geizlerné gyalog. Délután mi Szemeréhez. — 6d. Én Ruszkára lóháton. — 7d. Ruszkan múlatok. Oda jó Ördög György és Olasz Lajos Úr 's Megyeriné első házasság-beli fijával Kornis Antallal, a' ki hektikában már már vész. 8d. Azok is el, én is el. Sophie megfogadja a' Lovászt. — 10d. Lévaitól általveszem a' meszet, — 20 hordó vala csak; azt általhozzák Kázmérba. — Én Ujhelybe; a szőlőbe. — 11. Készülünk Sophieval és a' himlős gyermekkel Semlyénbe, hogy még az innepekig feljöhessünk. — 12. Elindulunk. Sophie ma lép éltében legelőször a' Széphalmi házba. Patakra érünk setét éjjel, mert Széphalmon a' nagy eső sokáig tartóztatott. Itt találjuk B. Vay Miklósnénak a' frajczimerét. — 13. Ebéd Szegibe. Szepes Vgyei

Szolgabíró Korotnoki Úr és Mathézi a' leányával. — Rakomazon egy Louis nevű fogadós. Theatralista volt . . . inopia deperditus . . . 6 f 42 xrt fizettem éjjeli szállásomért és vacsorámért. — 14. Kállóban Gyűlés. A' mint a' fogadóban megállottunk, a' sok asszony nép meglátja Phigiet; protestálnak, hogy az ő szemeik nem ártalmasok; légyen szabad a' gyermeket nézni; 's körül fogták, körül ölelték. Csak az a' hía volt, hogy tömjént, mirhát és aranyat nem nyujtottak neki. Ő pedig a' szerint mosolygott-le a' Rózsi karjairól reájok, mint a' Corregio' festésén a' kis Idvezítő. — Ementem a' gyermekkel Cons. Szathmáryhoz. Sophie a' kocsnál maradt. — Ismét igen későn Szakolyba. — A' rongyos tetejű állásban háltunk; Sophie, Rózsi és a' gyermek a' kocsiiban. — 15dben öt óraker reggel Mihálydiban. Áldozó-Csötörtök volt, a' lovak elgyengültek; jónak láttam megpihenni, 's egész nap ott mulattam. Lónyai Menyhértne oda jött és ott ebédelt. Ő beszéllé Sophienak, hogy az egész világ csodálkozik a' Laczi házasságán. Olly karakterben volt, hogy akármelly becsületes, sőt fényes házhoz is csatlhatta volna magát, 's ime egy Örmény lyányt vesz; kinőtt hátul; a' kinek fejér és piros festékre van szüksége; és ollyat, a' ki fráz forma convulsiók alatt betegeskedik. Józsi, úgymond, nálam volt a' vásárkor; elbájolva szólott az új Sógorasszonya felől, 's én kéntelen valék neki megmondani, hogy jól teszi, hogy örül neki; úgy legalább *egy* van a' ki approbálja ezt a' lépést. Was ereifern Sie sich, das ich Ihnen dies sage? So machen Sie die Augen auf, und suchen Sie sie. Sophie azt mondta, hogy a' B. Wécsey Miklós leányai mivel személynek mondják. — 16d. Ebédre Ábrányba. Nem vala otthon Ördög György Ur. Az erdőben fogattam-ki a' nyíró Juhászoknál. Három óra tájban értem Semlyénbe.

Az aryam a' kandallós szobájában ült, és font. A' szoba és a' pitvar ajtaja nyilva állott, midőn az udvarba beértünk. A' ház és udvar rajzolatja ez:

A' kocsi ott álla-meg a' hol ez a jel * látszik. Az Anyám a' kandallós szobában font; úgy hogy a két ajtó közötté és közöttünk, nyitva lévén, tulajdon szemével láthatta mi érkezett és kik vannak a' kocsiban. Míg az inas leugrott, a' kocsi ajtaját megnyitotta, a' dajkát leemelte, a' gyermeket a' dajkának kezébe adta, Sophie kiszállott, én utánna kiléptem, 's úgy osztán bémentünk, elég ideje maradhatott a' magához való téréshez; embarras-ja eloszolhatott. — Sophie bé megyen, kezét csókol. Sem vissza nem csókolja, sem egy szóval nem fogadja, sőt úgy nyújtja oda kezét, mintha kétséges volna éránta, ha adja e vagy ne? Én kezét csókolok; köszönök; mondom, hogy imhol a' gyermekem; (kit még soha nem látott) ajánlom grátziájába. Nem szóll, meg nem fordul 's fon.

Míg ezek így folynak, Sophie az ágy mellett áll, 's várja mi lesz ebből? A' Dajka mel'ette áll, 's oda tartja Sophienak a' gyermeket, hogy rajta valamit igazítson. Csak fonván, meg nem fordúlván, hallgatván, magam kezdém-el a diskurzust. Gulácsiné tiszteli Asszmat. Tegnap egész nap nála voltunk. Vendégei voltak, Lónyainé, Szeremlei Károlyné, Molnárné. Nem szóll 's fon, Sophiera pillantok, hogy ez a' bántás nem keserítette e el szere felett, 's öröömre láttam, hogy csak szégyenlette, de nem nézte úgy mint váratlant. Ez annyival keservesebb volt, mint-hogy Gulácsiné beszéltte, hogy azt declarálta az anyám nem régiben is még előtte, hogy Sophie ellen nincs panasza, hogy Sophie őtet soha meg nem bántotta. 'S éppen ez is cselekedte, hogy ezt a' kibeszéllhetetlen 's példa nélkül való vadságot Sophie oly nyugodt elmével nézheté.

Sokára azt parancsolá, hogy hozza hozzá a' dajka azt az »Ártatlant!« — Kezébe vészi a' gyermeket. A' gyermek rá mereszi a' szemét, úgy néz egy két minutum secundumig, 's egyszerre rá mosolyog. Szívet érdeklő scéna volt. Nehéz volt hasának a' gyermek, 's vissza adta dajkjája kezére. Alig vagyunk itt, 's jó-valaki, hogy már mérni lehet. Kocsim és a' régi ház gradicsa közt rostáltak, 's halomban állott az élet. Kaptam a' rovást, csak azért is, hogy lássa, hogy magamat a' gazdaság terhe alól ki nem vonom, 's széket vettem róvni. Egyszerre csak azt látom, hogy Sophie velem által ellenben a' régi ház folyosóján leül és magába süllyedve köt. Látván az Anyám hidegségét érántunk, 's hogy nem szóll, nem akarta magát a' veszedelemnek kitenni 's félre ment. Én fel nem költém, hogy az a' szokott gyanú ne támadjon, a' mi a feleséges

gyermekait mindég éri, hogy azok jók volnának, de az Asszonyaim ökelmek parancsolnak nekik. — Még róvtam, mikor a' Rector előjött, hogy egy Postán érkezett levelemet kezembe adja. Látván, hogy velem beszéll, reám kiálta, hogy most róvni kell, nem beszéllni. A Selindi Gazda csapta mindég a' vékát, 's meghagytam, hogy soha a véka száma ne mondattassék máskor ki, hanem éppen akkor, a' mikor a' csapóval elvonja. Így lehetetlen megtévedni.

Vacsorára előhívták az öreg Péchy Mihálynét. Mind Sophie, mind én beszélltünk. Sophie kereste az alkalmatosságot, hogy vele beszédbe juthasson. Akarva nem szólott. Csuda e, hogy ez még második és harmadik nap is így tartván, Sophie végre elhallgatott, és beülvén egy szobába, azon asztalka mellett olvasott, a' hol én írtam? — Péchy Mihályné azon szavunkra, hogy Szeremlei Sámuelné, kit Mihálydiban láttunk, egy igen szép asszonyka, ezt mondá: Bizony az Oberster is szép asszonyt vett. Erre sem Asszonyám, sem Sophie, sem én nem felelénk, 's nagy lón a' hallgatás.

Külön vette a' dajkát 's tudakozta mit mondanak azok, a' kik Kázmérba járnak, kihez hasonlít a' gyermek? Ez azt felelte, hogy azt mondják közönségesen, hogy az Anyámhoz. Maga is hasonlatosságot látott benne; megfogta a' gyermek' kövér ujjait, tapogatta, hogy húst sem lát benne, 's azután a' maga kezét nézegette. — *17dben* Sophie Fráter Antalnéhez, én Kövér Imréhez mentem-le, 's Kövérhez elvittem a' gyermeket is. Péchy Sándornéhez ma még csak magam mentem által, béjelenteni, hogy holnap Sophie is általjő, 's elhozza Phigiet. Péchy Sándornénak Lasztócrról szakadt frájczímere által jött Sophiehoz, hirt venni az anyja, 's atyja felől, 's a' kis házban beszéllt Sophieval. Az Anyám lángoló képpel jó, 's kiáltja: *Kell e itt az a gaz lyány?* — Sophie ezt felelte csendes lélekkel: *kell.* — Ha elvégzik vele a' dolgot, menjen, monda; mert nekem ilyen derék személyre nincs szükségem. — A' lyány talán tizenkét esztendőös gyermek.

Phigie egy estve szopott. Az Anyám a' pitvarban lármázott valakire, 's a' gyermek elkapta az anyja emlőjétől a' fejét, 's oda tekintett, mi baj. Ismét szopott, s' ismét oda tekintett az újabb hangra. Lehetetlen volt nem nevetni nem-értett rezzenésein.

18d. Vasárnap. Délután Sophieval általmentem a' hűgomhoz. A' gyermek aludván, nem jöhetett. — Mind a' hűgom, mind a' férje barátsággal fogadtak. Sophie megköszönte nekik, hogy Xber olta Febr. utolsó napjáig asztalt adtak. Susi beszéllte, hogy Julis hűgom az elmúlt Aprilisi Debreczeni vásárra lejövén Munkácsról, elébb Baktán, azután Tégláson betért; mind a' két helytt csudálkozva emlegették a' Laczi' gondatlan s illetlen házasságát. Dienes azt beszélli, hogy Laczi egy estve haza jött az ő házához, 's jelenti neki, hogy megházasodott, 's találja kit? Kít egyebet, felele Dienes, mint Hodosy Lottit? — Nem azt. — »Tehát nem lehet igaz, hogy megházasodtál.« — L. mondja, hogy Lukács Fannit. D. nem hitte. De ha meg akarál házasodni, miért nem Lottit? — (Lotti Hodosy Sámuelnek és Pulszky . . . . a' leánya, B. Podmaniczky Juliének mostohája; az anyja 30. ezeret hozott a'

házhöz; azután még Mudránynak succedált; 's Hodosy maga is gazdag ember volt. Hodosy Januárban hala-meg, és így successiója mingyárt jött volna vele; fiatal, egészséges, szép és a' legszebb nevelésű leány.) — Azt felelte, hogy *annyival bé nem éri magát.* — Mind ezt Susi beszéllé, megvallván, hogy nincs ember, a' ki javallja házasságát. »Lukács Fanni kicsiny, gyenge, nem görbehátú, hanem féllapoczkájú személy; szép módú, és jónak látszik; megvan! és így áldja-meg Isten őket!« — Ezek a' Susi szavai. Az Örmény eredet csakugyan előtte is kedvetlen dolog. 250 ezer nincs, azt mondja D . . . de minden bizonytalanság 140 ezer. — Nem állhatám-meg, hogy nem panas, hanem örvendésképpen ne mondjam Susinak, hogy azon felyűl, hogy két három esztendő olta Laczinak írtam, még pedig olly dolgokban is lévén szolgálatjára, a' mellyekre megkérve nem valék, (mint a' Keczer adóssága) 's ő nekem eggynehány levelemre nem felelt; házasságomat is insinuáltam neki, mint mind azoknak a' testvéreimnek, a' kikkel szemben lévén élő szóval insinuálhattam azt, 's ő még arra sem felelt: most midőn ő házasodék, nekem nem insinuálta. Nem csak nem szégyenlem, hogy nem felelt és nem írt, vagy inkább, hogy én írtam, 's ő akkor nem felelt, 's most nem írt, sőt örvendek. Az Isteni Gondviselés nekem szép satisfactiót nyujta, mondám. Ő vala az, a' ki 1804-ben, tavasszal Regmeczre ment, és az Anyámat tűzbe hozta, 's azt a' gyanút, hogy szobaleányt akarok venni, készítette; 's íme én úgy házasodtam, hogy nem kell pirúlnunk miatta, ő pedig úgy, hogy a Jók fejet csóválva hallják. Tagadja hát, a' kinek tetszik, a' Virtus szentségét 's a bosszúló 's jutalmazó Gondviselést. Pedig, mondám, ez még csak kezdet, hátra van még a' nagyja. Megmondta Krainik Józsinak, hogy az utolsó csep verejtékig ki kell azt neki izzadni, a' mit ő Miklóssal és Miklósnéval szenvedtetett.

Susi mondá, hogy a' Debreczeni Aprilisi vásárkor ő és Julis 's Dienes a' Német-útszán által ellenben voltak szállva Asszonyámmal és Józsival, Julis és Susi általmenni hozzá sem nem mertek, sem nem akartak: Asszonyám pedig mindég az ablakon ült, 's onnan nézte minden mozdulásait; 's midőn a' fiatal emberek a' lyányaikhoz jöttek, csinálta a' Glosszákat, hogy bezzeg mennek a' Herczegek a' Kisasszonyokhoz. Egy nap Susi és Julis általmentek Péchy Imre Úrhoz; (ugyan azon háznál volt szállva Bornemisszánál Asszonyám is) — azon pillanatban által küldé Antalt, az inast, nézni, hogy ott mit csinálnak. Ott rá ismertek Antalra, kitalálták miért jött, 's nevettek. — Józsi által nem ment hozzájuk, de reájok bukkanván a' vásárban, mind Susit, mind Julist öszvecsókolta.

A' mint Susitól Sophieval haza mentem, nagy volt a' harag, de nem szóllott az Anyám. Ha oda nem mentem volna is, némán ültünk volna; és így nem tudom miért ne mentem volna el; kivált hogy Sophienak illő volt Susihoz elmenni, 's erántam mutatott barátságát megköszönni. Kevéssel azután felébredt a' gyermek. Őtet dajkája karján vittem Susihoz. — Az Anyám ekkor nap hozzá nem nyúlt többé a' gyermekhez, 's azt kérde, ha meghízott-e, hogy Péchy Sándorhoz vitték?

19d. Béhajtottam a' gulyát, szembe venni marháimat. Két kéteszten-

dős ökor bornyút ajándékoza Phigienek. Mind én, mind Sophie, megköszöntük kézcsókkal. *20d.* el akaránk jönni Semlyéből. Sophie még öltözetlen volt, midőn Asszonyám engem hívatott, hogy vegyem által a' Károlyból érkezett pénzemet. Megszámláltam, által vettem. — 50. köből rozsomért. 18. Maji Károlyban per 7 Vf. 17 x. kivonván 8. garas szekérbért köblétől jön 343. Vf. 7 x (= 291. Rf. 40 x.) — 22 köből $1\frac{1}{2}$ véka tengeri megyen per 8-adfél Vft 157. Vft 16 x. (= 133 Rft 42 x. in Summa 425. Rf 22 x.) — A' számolás soká tartott. Sophie régen felöltözött, 's kiült a' pitvarban lévő ágyra 's szoptatta gyermekét. Pénteken dél olta Kedden délig nem szállván hozzá, rettegett csak reá is tekinteni, de nem mutatott eránta semmi tiszteletlenséget, semmi bosszantást, hanem félve szenvedett. Ekkor méne az anyám keresztül a' pitvaron. Sophie a' gyermeket szoptatván, fel nem kelhetett jó reggelt mondani, kivált, hogy már 10 óra is volt. Az Anyám szó nélkül ment a' kandallós szobába, és az ott lévő Sára-Asszonynak és Erzsinek valami Sophiera czélzó integetést tett. Ebéd előtt kezét csókolánk 's eljöttünk. — Asszonyám Sophihoz éppen nem, hozzám csak a' gazdaságbeli dolgokban, mindöszve alig hússzor szállott.

Péchy Mihályné a' gyermek nevét tudakozta szombaton estve. Megtanulta mind hosszában: *Iphigénie*; mind megrövidítve: *Phigie* és *Génie*. Az anyám azt mondta, hogy Krainik két gyermekét másképpen hívja, mint a' felesége; az egyikét ő *Mariskának* a' felesége *Csercsinek* — a' másikat ő *Józsinak*, a' felesége *Gusztinak* hívja; az Anyám is ezt tehát *Málinak* fogja nevezni. — Akkor nap Ördög Úrnál ebédelénk Ábrányon, éjtszakára pedig Mihálydiba jövének. — *21d.* Kállóban Hőke szabó Mesternél, a' Semlyéni Rector testvérénél valánk ebédre; éjtsz. Királytelkén. Nyíregyházán Schulek Predikátornak kertjét néztem meg. — Nála láttam ezt a' munkát: Versuch einer systematischen Beschreibung in Deutschland vorhandener Kernobstsorten von Diel. Frankfurt am Main, 1799. XI. Tomus. és a' Kraft Pomona Austriacáját. — *22d.* Ebéd a' Tokaji hegy alatt való fogadóban, a' Bodrog partján. A' Gazda csólnakra ültetett, 's elvitt a' Halászkokhoz. Sophie és én ültünk a' hajóban. A' Gazda hátul, egy Russzus obsitos katona elől evezett. Gyönyörű sétálás, messze Zalkod felé. Két fort. ára kecségét és süllőt vehénk. Phigie az állásban maradt. Éjtszakára Patakra értünk. Prof. Szombathoz mentem, 's elhoztam tőle Baviariából vett könyveim' Catalogusát. Óhajtja, hogy a' Pataki Collegiumé legyen. — *23d.* Visszaértünk Kázmérba. Egynehány levelek Postán, ezek közt a' Körtvélyesi Szirmay Tamásnéé, a' ki özvegységét igen nehezen viseli.

25d. Innep. Pünkösöd első napja. Délután Susie, a' ki rég olta Szilváson tartózkodik, hogy bánatját felejthesse, B. Splényi Catónnal véletlenül által jönnek. Ma reggel Sophie *templomba*. — *26d.* Sophieval sétálni. Igen szép bokkrétát fűztünk. A' Grófné azt parancsolta, hogy azt vigyük Gróf Vondernothnének Szilvásba, hová Sophie a' gyermek elvázstatása miatt menni készült. Sophie megharagszik, hogy a' gyermeket táncba vitték, könnyen baj érhetvén ott. Magunk kerestük-fel. A' gyermek sírt, éhes lévén. — *27d.* Kedd. Délután lóháton általmentem Regmeczre,

hová az anyám szombaton ért-fel. Árnyékszékre ment, midőn az udvarra beértem; a' Regmeczi Pap visszafordult hozzá, 's jelentette, hogy jöväk. Meg nem állott. Én azalatt a' Pappal beszéltem. Mikor visszajött, elhagytam a' Papot. A' Pitvarba belépven, nem bal kéz felé tért, hogy onnan a' maga szobájába vigyen, hanem felugratta a' Józsiné patvaristáját, a Rátkai leányát, hogy nyissa-meg az ebédlőt. Az a' bal kéz felő szobákon bément, 's az ebédlő ajtaját megnyitotta. Bémentünk. Egyenesen ment a' Józsi szobájába, nyitva hagyván maga után az ajtót. Azt hitte, hogy utánna mégyek. Veszteg maradtam. Kijött, 's nyitva hagyta ismét az ajtót. Kézsókot vittem neki feleségemtől, 's leányomtól. Nem felelt. Mondtam, hogy Széphalomra megyek megtekinteni holmit, 's rendelést tenni; hogy Lévaival Lagmóczról új alkura kellett szállanom; 29. garason fogja adni a' mésznek hordáját; hogy leküldöm a' Szekeret Semlyénbe, mihelytt elkészül a' Kovács, mert tengelye, 's kereke öszvetört! (Ezt a' szekeret az Anyám adá ez idén, ilyen kerekű szekeret .adat nekem József Úr; magának 70 vagy is hány frton csináltatott egyet Rakomázon). Lóra ültem, megútván a' némaságot, 's elmentem Széphalomra. Ott megtekintettem a' vett fát, 40 Rftot adtam a' Molnár' kezébe, kijegyeztettem a' mészgödör helyét etc. 's Mikóháza felé vissza Kázmérba. Az anyám fogatott, de már nem ért Széphalmon. — 28d. Phigie elválasztatik a' mellytől. Sophieval reggel Szilvásba. Kozmán Schrárné miatt leszállottunk. Gróf Vondernothnének szép meubljei, Glashausa, 's robinia hispidája, chrysanthenum Indicumja, 's a' Catón szép képe Donáttól. — Gróf Pipfi Desöffy Gr. Sztáray Lórával mátkás. Estve felé Sophiet elhagyom, 's haza hozom Susiet. Phigie egész nap igen jól viselte magát. De estve felé el kezdé jajgatni, 's szívszakadva kiáltotta a' *Mammánt*. Igen sokára aludt-el. A Gróf nem láthatta szenvedését 's az udvarra ment-le sétálni kínjában. Vacsoránál ültünk midőn felébrede. A' Gróf megparancsolta, hogy a' gyermeket hozzák-ki 's ültessék mellénk. Általellenben ült velem. Egészen elfogott a' gondolat, hogy ha Sophie nem *távol* hanem a' *szirban* volna, 's így jajgatná Fizsi, mit fognék érezni. Könnyem lopva hullott-le szememből. — 29d. A' Gróf Susieval együtt Szilvásra ment, megtekinteni Sophiet. Maradékomban, a' ki ezt olvasni fogja, érzékeny háladatosságot 's szíves tiszteletet fog érezni ennek a' nagy embernek 's jó atyának neve hallására. A' legaproságosabb gondokig terjedett ki kegyessége, 's Izsit nagy-atyái gyengeséggel kedvellette. Szomorú hírt hozott Sophieról, hogy éjjét igen kínos szenvedések közt töltötte. 30dban a' Lovászomat levéllel küldöttem Sophiehoz. Örvendetes válasszal jött vissza a' Lovász. Meg van az a' Sophie leveleinek gyűjteményében. — 31dikben Susieval együtt ismét általmentem Szilvásra. B. Splényi Náni, Özvegy Csörgő Pálné, karon fogva vitt a' Ferdő Cabinet felé, a' hol Sophie tartózkodott. Sophie! Sophie! kiálta; szabad e hozzád menni. Sophie ezt kiáltotta rá: das ist mein Kazinczy! 's szaladt előmbe. Oh melly örömmel szoritjuk azt a' kedvest mellyünkre, a' kinek kínjai miatt szívünk döbbögve vert, a' kinek szenvedései az Elszakadhatás' képét riasztották fel lelkünkben! Ismét egy kosár cseresznyét vittem neki; az elsőt a' Gróf által küldöttem. Sophie az éjjel igen jól aludt; tejét egy gyermekkel szívatta-ki 's azolta

jobban van. Késő estve tértünk vissza, 's általadtam Fizsinek az anyja csókját. Ma vettem a' Sylvester Grammaticájának már tisztára nyomtatott Előbeszédjét Trattnerből.

Toldalékok Májushoz.

A' Semlyéni Rector, Hőke József vala az, a' ki által az Anyám nékem azt iratá, hogy néki többet ne írjak. Most mentegette magát a' Rector, hogy elébe volt téve mit írjon, 's kéntelen vala vele. De ne hidje a' T. Úr mondá a' Rector, hogy a' T. Asszony olly nagyon haragszik a' T. Urra mint mutatja. *Eggy valaki tüzei az ollyas cselekedetekre.* — 2.) Hallván a' Rectortól, hogy a' Pap, Csóka János, kérte az Anyámat, hogy azt a' levelet ne küldené-el, megköszöntem, hogy azt cselekedte, a' mit emberséges embernek cselekedni illett. 'A Pap csudálkozva értette, hogy Sophie és én hogyan fogadtatánk. Talán azt várja, úgymond, hogy a' T. Úr a' levél eránt szóljon vele. Azt feleltem, hogy nincs mit szóllanom, nem használ semmi Remonstratió; most a' levélírást is megtiltotta: már tehát nem remonstrálgatok, hanem handlolok. Engem attól félteni nem kell, hogy az anyámat ingereljem, Józsit bántsam: de illő, hogy magamnak és az enyémekeknek nyugtot szerezzek 's fogok. — A' Pap azt javasolta, hogy ne vegyem fel az ollyas izeneteket, mint Jósié. Azt felelém neki, hogy nem csak az izenetet, de még a' szemtől szembe való bántásokat is eltűrtem; azt tudja az anyám, 's reménylem Jósi maga is csudálta, látván a' gallérba-kapásból, hogy nem félnkségből hallgattam. De a' szemtelen ember nem érti-meg az elnézést; 's ebre dorong kell.¹

Közli: DÉKÁNI KÁLMÁN.

SZEMERE MIKLÓS IRODALMI HAGYATÉKÁBÓL.

(Erdélyi Jánosnak, Sárossy Gyulának, Fáy Andrásnak, Kerényi Frigyesnek, Vörösmarty Mihálynak és Kossuth Lajosnak Szemere Miklóshoz intézett levelei.)

(Második és befejező közlemény.)

VII.

Pest, julius 28. 1851.

Édes Miklókám! Ma fogy el a nap, s mielőtt elfogyna, irok neked, mert holnap megy a kis Füzeséry Cselejbe.

Leveled múlt szombaton azaz tegnapelőtt vettem, mert nem valék honn. Parádra tettem kirándulást s onnan Vachott Sándort látogattam meg Rhédén Gyöngyös mellett. — Mit Eszterházy-sorsjegyeid felől írsz, én megszólítám Kapczyt és Barkasyt s ez utolsó majd megvert, s úgy hiszem, hogy téged, ha személyesen intézesz hozzá kérdést, meg is vert

¹ Itt vége szakad a »diáriumnak«, de valószínű, hogy Kazinczy tovább folytatta. Ezt a folytatást azonban nem találtam meg. *A közli.*

volna, úgy megharagudott kérdésed s kérdésemért. Ő kinyilatkoztatá, hogy tőled rossz neven veszi roppant rendetlenségedet s örökké üzengetsz reá, *holott még ezelőtt csaknem két évvel már átadád mindazon jegyeket* (talán) *Máriássy Ede sógorodnak.*

Szobránrczra még most sem volna késő mennem, ha pénzem volna. Gondoltam lesz, s nem lett. Szegény ember szándékát boldog isten birja; s szobránrczi ut helyett menék Parádra, mert bizony most igen rossz Pesten lenni.

Gyuláról¹ neked semmi bizonyos datumot nem irok, nem irhatok, hogy te is irnál neki. Ő nincs olly nyilvánosságban. Árnevet hozzá nem tudok. Mit neked irtam nejről, nem magam véleménye volt, hanem Gyuláé, mit én Fábián Gábortul hallottam. Egyébiránt ez az ő bajuk, nekünk mind a mellett szabad és lehet szeretni s becsülni akár együtt akár külön mindkettőt.

Hogy Juhász Antal elárult: semmi, de hogy te egy kis írói díj ellen szabadkozol — — —. Ha zsenirozásrul beszélsz, akkor minket, kik csekély írói díjunkból élünk elitéltél, ha nem: akkor kár volt akár nem adni. Én az egész dologból se tréfát se komolyságot nem akartam csinálni, hanem a maga rendin tartani a munka és jutalma közti viszonyt. Mi proletárok téged hiába! nem követhetünk.

Mi célbul küldé a kormány Londonba Népdalaim két kötetét, magam sem tudom; hihetőleg valaki csinált hozzá fametszeteket, s így a könyv is melléjek adatott magyarázó gyanánt.

Most nyomattam ki egy öt felvonásos drámát ily cím alatt: »A velencei hölgy«. De még eddig senki sem tudja, s nem is fogja, míg a policziát meg nem járja. — Igazad volt Miklóska, mikor Cserétszre mentünkben vitattad, hogy a censura is vissza jön. Ezt *elvileg* még nem hozták be, de *tettleget* annál jobban. — Talán kapok nyomtatványt egy versemből, melynek címe: »A sors árvái«, mely szinte kikutattatott a kis Szilágyi folyóiratából, és neked meg fogom küldeni.

A mit Tompárul írsz, való, de nem derék dolog. Az nem igaz, hogy magunknak kell felszólalni, ha más fel nem szólal. Ez csak szerencsétlenség, de amaz nem becsület. Hass, ha lehet, Tompára és ódd az ilyektől őt is, magad is. Nem hiszed, mennyire ártott az ő reputációjának ama gondolatlan hetvenkedés. Az ily tüzes embernek az a szerencséje, hogy elnézik idétlenségét, különben egy kis malitiával egész vérit föl lehetne háborítani.

E levelet meg fogod tán mutatni Cseleji Jancsinak. Ő én hozzám tiszahajózási részvényeket küldött; magam vittem Vodjáterhez, s egyszerűen azon választ nyertem: már semmit sem érnek a nyomtatványok. Ezt előlegesen. A hozzám küldött iratokat vissza fogom szolgáltatni.

A nap nemsokára elfogy, mint az én pénzem; de a nap megtelik néhány percz mulva; vajjon meg fog-e az én erszényem? Ez az, min most fejemet töröm, de sehogy sem tudok eligazodni.

Nódet s gyermekeidet szívesen tisztelve köszöntve, ismerőseimmel együtt Isten áldjon. Barátod

E. János.

¹ Sárossy Gyula.

VIII.

Pest, aug. 16. 1851.

Édes Miklóskám!

Aug. 13-án irt levedre meg a válasz azonnal. Barkassy engem megtámadott, mint megírád neked s »igaza« van. Jó! Kapczy engem »nem ismer«, de hogy nem! hanem tagadja, mind a mellett »legyen« igaza. — Mit Bárczyékről írsz, szeretem, mert jó véleményt látok magam felől, de határozottan nemet mondok. Én? most ily megrögzött lélekkel, megcsontosult politikai tudományokra, miket megutáltam, nevelő tanító legyek. De azért igen köszönöm B-ék jó emlékezetét.

Az a Sepsi Károly, kiről írsz, kóbor színész és író. Már igen sokat irt, jó pénzért imitt-amott. Az istenadta, élösködik; hanem ti tudhatnátok Andrissal együtt, hogy ilyfélekkel nem boldogulhatni szépen. — Ilyen van egy más is, ki Korányi Viktor név alatt Losonczy Albumot szerkeszt, és egy harmadik is, ki Petőfy személyében koldulgat.

Ha Májusban irt leveled az, melyet még a mult októberi levelemre válaszoltál, azt megkaptam. De nem tudom, válaszoltam-e egy pontjára, melyben aziránt től kérdést, miért küldték el a Népdalokat és hogyan Londonba?

Ezt én magam sem tudom; hirem nélkül történt. Egyébiránt úgy kell lenni, hogy fametszeteket küldtek magyarországi rajzokkal s talán a népdalokból is és versekkel, s így mellékeltek azokhoz.

Kazinczy Gábor, ha még nem irtam, július elején elment volt Pestről nem Zemplénbe, mint én hittem, hanem Borsódba Bánfalvára, mint visszajöttékor megtudtam tőle. Most újra visszatért; decemberig kimarad. — Ő Pesten most is gazda volt és centrum, láthatatlán nála mindig embert főleg a literariai világbul, mert ő most is legtöbb szeretettel van az irodalom iránt.

A Convers. Lexicon Tóth Lőrincz eszméje után van megcsinálva. Heckenast most csak becsületből folytatja; mert nincs becse. — Ilyen szerencsétlenséget a Conv. Lexiconokkal, mint nálunk, senki se látott. Hiányos az végképen a gyarlóságig és vajmi kevésbé magyar. — Most Pák Albert a szerkesztője. Literariai, vagy írókról szóló czikkelyeit nagyrészt Tóth L. Vahot Imre írták, ebből láthatod a gyöngéséget.

Vályi Károly kezdett mathesist tanulni, de biz ő író lett. Utolsó időekben (köztünk legyen mondva) bűdös lőtt a mosdatlanságtul, ezt én mondom, ki nem szenvedhettem néha közelségét. Irt valami prózát, novellafélét; de neki fogalma sem volt a művészetről. Ő arról, mi költői elég- vagy igazságtétel név alatt ismeretes, talán tőlem hallott először. Egy beszélyt irt, melyben egy fiatal káplán szereti a papnét, pedig egy lányka vár réá, kit el kellene vennie, de ő nem veszi el, hanem csak szereti a papnét. Ez az egésznek a meséje. Szóltam neki, hogy a kötelesség felejtő papnét, mert férje él, legalább a világ előtt, vagy lelkiismeretében kellene valahogy megbüntetni, szóval a fenálló erkölcsessel össze nem ütközni s több ilyeket; ő belátta, hogy nekem »igazam« van, s letette a novellát nálam, s most az a kérdés, igaza

van-e neki, mint te hiszed, hogy mindenkinek igaza van? — Jelenleg elment Barsba, valami ösmerősehez. Egy novella forma munkájából Lévai csinál valamit a Pesti Napló számára, mely neki néhány forintot reá költségre utalványozott. Ő nem ír senkinek felétek, nem vár senkitől közületek. Téged minap fölötte jó szívvvel, kedélylyel emlegetett nálam, hogy nem volt még neki oly jó embere senki, mint te. Dicsekvék, hogy mennyit tanult tőled stb., így ő tanítványodul esküdvén, nem hiszem, hogy mindenben téged tolmácsoljon, hogy tanítványodról akarnál megíltetni.

Minap voltam Parádon, ott voltak Zemléből Marsalkó Leó és vele vérei, testvérei; . . . . . Ez utamban meglátogatám Vahot Sándort is Rhédén Gyöngyös mellett. Egy szép versét kívágták a Phönix első kötetéből. Szegény Sándor gazda, de nem tudja, hány csomó élete volt. Felesége sem tudja, hanem a napája.

Bécsben az ujságokat, mikor ki vannak nyomatva, be kell mutatni a rendőrségnél, s ha egy óra alatt nem megy rá válasz, csak akkor lehet széthordani. Ez bekövetkezik nemsokára Pesten is. Már érezzük a szelít. — Minap a Pesti Naplóban én írtam egy cikket a szokások, hazai népszokások felől, csupán irodalmi szempontból, s a szerkesztői hadi törvényszék elé idéztek miatta. Nem értették. Vádjuk a nevetségig ment. Egyébiránt még nincs ítélet; tegnap előtt adta be Bánffay a cikkelyt igaz fordításban és egyéb védveit. — Jó volna most nem Pesten! csak nem nevelőnek lenni! Ez nagy dolog.

Ugy! Pápai Zsigmondtól én folyvást számot tartok a közmondásokra; üzenj neki, szépen kérlek, én magam nem kereshetem föl egyenesen.

Nekem valaki azt a hírt mondá Kazinczy Gábor szájával, hogy meg akarnak választani professornak Patakra. Én ebben csak annyit tudok, mint tavaly őszön, hogy Hegedűs megszólított, nem vállalnám-e föl? Én igent mondék, de csak oly föltét alatt, ha tán valamivel jobb állapotba tétetik a professori állomás, különben isten mentsen meg attól, hogy így is megválasztatván, compromittáljam jó embereimet.

Te mégis keveset irsz. Hol vannak dolgozataid? Leveledből bizalmatlanság látszik magad iránt, a díjt emlegetvén; hej Miklóska! ne bízd el magad, de ne is becsüld kevesebbre. A népszerűség nagy szó, neked ez nincs, mondod; hát kinek van? Van-e nekem? Keménynek? Toldynak? Tompának? Egy kettő a választott, és már e két számba Vörösmarty sincs befoglalva. Népszerűség! De azért csak írjunk. Ez a mi életünk! az irodalom.

Nódet, gyermekeidet istennek ajánlva ismerőseimet tisztelve,
köszöntve vagyok Barátod
E. János.

IX.

Édes Miklóskám!

Egy becsületes ember azt a megjegyzést tette rád, hogy mióta Weisz Juli nálad van, Vatermördert hordasz és sehová nem mégy. Megvallom, ezeket nem tudtam összekötni; mert mi köze a Vatermörder-

nek Juliával, és a te otthon maradásodnak a Vatermörderrel: de most már a praxis mindent igazol.

Én legjobban sajnálom e részben magamat, hogy nem láthatlak, hanem elhíheted, hogy máskülönben semmi bajom; s te pedig Mephistofelesi arczczal mosolyogsz magadban föl sem vevőleg. — Adhatna az isten nekem vátermördert, csak lovam volna, mint neked; nem maradnék én oly sokára el jó embereimtől, mikép te elmaradsz. Bánom, hogy Julit vissza nem küldtem a gőzhajóval, melyen jött. Most nem volnék elhagyatva.

Miklós, Miklós! te gonosz egy csont vagy; megérdemlenéd, hogy professor légy, és pedig lótalán professor, hogy kényszerítve lennél itthon ülni — nagy vátermörderesen.

Holnap után én bemegyek Ujhelybe, szeretném, ha találkoznám veled Palinál vagy Andrisnál. Hegedűs is bent lesz; pedig őt szereted, mert alacsonyabb mint te.¹

Pálkövi már oda jutott, hogy az erős bort nem szereti savanyu vízzel; már kezd különbséget tenni bor és bor között, mi eddig halatlan volt.

A mi könyveket Julihoz küldtem a télen, szeretném, ha behoznád, aztán, ha engem jobban igyekeznél meglátni, de nem jobban, mint én téged.

Katona Miskát tegnap temették el. Isten áldjon tiéiddel.

Spaták, jun. 30. 1855. Barátod

Erdélyi János.

X.

Édes Barátom! ²

Leveledre egész sorozatát a tényeknek kell elészámlálnom. Igen, mi meg fogjuk ülni Kazinczy ünnepét, megüljük, de egyszerűen, *pusztán* az iskolai ifjuságra szorítkozva. — Elmondom, hogyan jutottunk ide. Zsarnay most rektor, és jól megjegyezd maholnap egy év óta M. Akadémiai Tag. Ő ugyanis mint rektor, ugyanis mint Tag, legbúzógóbb sürgetője volt az ünnep megtartásának, s nem vártunk egyebet, mint az ifjuság összejövetelét, mert jól tudod, hogy okt. 27-kén nincs Patakon iskola. Majd jött az egyházmegyei gyűlés nov. 8-kán, az egyházkerületi 15-kén, ezek által is levén elfoglalva egynémelyikünk, halasztottuk, de az *iskolai szék* nevezett ki bizottmányt programm készítésére: engem és Finkey Pált. Mi beadók a programmot, melyben a rektorra terveztük a megnyitást és bezárást, Csomára *mint* irodalom tanárára az emlékezés mondását, s így tovább valami 5—6 *pontban*. Ezen közben kapunk

¹ Szemere alacsony termetű volt (5 láb 3 hüvelyk). Egy Tompához írt tréfás levelében (1850) írja a következőket: Kiírák például (Horváth Sándor Piusznak), hogy a mint levelem veszi, mérje meg magát rögtön, s ha nem magasabb 5 láb, 3 hüvelyknél, úgy örökös barátom. (S kaczagj! sem több, sem kevesebb, mint 5 láb 3 hüvelyk 6 is.) L. Szemere levélváltása Tompa Mihálylyal. Nagykanizsa, 1902. 17. lap.

² Megjelent a Zemplén 1883. ápr. 22. 16. számában.

egy hivatalos levelet Kassáról, melyben az igazgatóságnak meghagyatik, hogy ha valamelyik tanár ne talán idéztetnék, ne akadályozza, de sőt helyettesítéséről gondoskodjék. Ehez jó még, hogy elébb már Pálkövit a kézsmárki jegyzőkönyv kinyomatásáért elítélték, Hegedűst a nov. 8-kán tartott egyházmegyei gyűlés jegyzőkönyveért megmotozták. Nosza erre az én Zsarnaym, mint a ki egyházkerületi jegyző, megijed, felhóket lát a tiszta égen, és kezd a Kazinczy-ünnep szóbahozásakor ürügyöt keresni, hogy magát mindenből kivonhassa; hogy reá mint rektorra az semmiképen nem tartozik, hogy Kazinczy nem alapító (!), hogy ő azt sem tudja, Patakon lesz-e akkor (értvén: hogy elfogják, elviszik Kassára); ekkor neki kezd Csoma is a maga sofistikus beszédeivel, hogy ez csak pusztá *szépirodalmi* ünnep, melyben a tanároknak semmi tetteges részvéte sem lehet; ők fognak örülni, de beszédet nem mondanak, különösen bevallotta — nagy restsége miatt — hogy ő nem ismeri ugy Kazinczyt — irodalom tanár létére, miszerint méltó beszédet írni képes volna és így bevallotta képtelenségét, lerázta a beszédírás terhét, devalválván Zsarnay kedves kollegájával — a ki rektor — a *nemzeti* ünnepet *szépirodalmivá* s tudományosan mutogatta, hogy ez így van jól, szentlélek isten! mily sok marhaság két professorban!

De az ünnepély meglesz, mikor: nem mondhatom a napját, mert elébb haza kell jőni az éneklőkarnak, mely most oda van Nagy Lónyára, Lónyay János temetésére. vele értekezni, a készületre időt engedni.

E szerint látod, hogy ez teljesen az ifjuság nemzeti ünnepe lesz, koránsem olyan, melyben *iskola, város, kath. és protestáns* egyiránt résztvehetne; mert ha mi professorok sem birtunk egyesülni, hogyan hozzunk egy kalap alá annyiféle embert. Láthatod, hogy Kazinczy Ferencz gyermekeinek sem szólhatunk, mert itt nem lesz semmi egyéb oratoriumi ünnepecskénél a devalváció miatt.

Igen szívesen vesszük pedig, ha te, az ifjuság barátja, magad is örök ifju, részt fogsz venni tetteg azon dolgozattal, verssel és jelenléteddel is.¹

Én úgy gondolom jövő hét szombatján délelőtt lesz az ünnepély. Megnyitom s bezárom én; olvas Futó Mihály dicsbeszédet, többen — te is adsz — verset, lesz ének háromszor s az egésznek vége!

Látod Barátom, ez a dolgok állása! Mily rettentő sok ostobaság, féltékenység, gyávaóság lehetnek együtt okos fejekben.

Tisztelettel Spatak, nov. 24. 1859.

Barátod

Erdélyi János.

XI.

Kedves Miklósom!

Ne haragudj, hogy lapjaidat ily későn küldöm vissza, el voltam foglalva soknemű bajokkal, menés jövővel kellemetlen ügyekben. Sajnálom, hogy miután holnap Szakolyba indulok nem beszélhetek veled

¹ Szemere készített ódát a Kazinczy-ünnepre, de azt az 1859. decz. 30-án tartott széphalmi ünnepségen olvasták fel.

kritikád felül,¹ míg friss emlékezetemben vannak állításaid, melyeket teljesen osztok s tán még hozzáadni is tudnék. Azt csodálom, hogy oly röviden szótál vagyis irtál e tárgy felül, holott szóbeszéd között sokat hallottam tőled, mi igen beleillett volna. Ilyen dolog felett nem lehet általános szabályt huzni, — a mennyi az egyén: annyi a szabály. — Salamon is csak abba hibázik, hogy pozitív szabályt állít fel, a mi lehetetlen. Hiszem, ha kritikádat elolvasta, maga is rátér. Kár, hogy ki nem terjeszkedtél *jobban* a művészetre, mint színész, zenész és festőkre. — Az öreg Szilágyi a legjobb komikus volt színpadon — az életben komoly ember. Így lehetne felhozni zenészt, festőt is.

Isten veled, ölel

Cselej, nov. 19. 861. Barátod

E. János.

XII.

Édes Miklóskám!

Éjjél után három óra, házamnál minden csendes, még az órák is elállott, mert — elfelejtettem felhúzni. Kinn azonban rendesen rendetlenül jár a toronyóra, most üt: egy, kettő, három! derék! az idő kedvez összeesküdni — Brassai ellen.

Minapi ittléted alkalmával kértél engem, hogy szólnék valamit a te majdani tréfáidhoz, melyekkel ezt a hirsutus philosophust meg fognád gedélgetni, fésülgetni, kefélni. Legelsőben is mondom neked, hogy ő valóságos paradox tudós, ki minden tudnivalónak kitekeri a nyakát, és az igaz, hogy irt esztheticában, filozófiában, filológiában, botanikában, mathezisben, scribit de omni scibili et nescibili, mint afféle magister quodlibetarius, de az egy mathezist kivéve, a melyet én nem tudok, ő rendesen csak *questiones quodlibeticas tractat*. Ezért nevezi őt egy minap Pestről kapott levél: pokolra való *mathematico-grammatico-philosophico-bucolicus* nak. »Csak Csathó (Pál) élne«, mond a levél, »majd megfeddené az ezt a 'bucolicus' embert, mint már egykor kegyetlenül lehurogatta s nyöszörögtette.«

Hogy én Brassait hirsutusnak nevezem, onnan van, mert hosszú haja, szakála, bajusza, s ősz. A mi pedig közelebről illeti a bajnokot és az ő tömlőt és új bort, ennek ez a története.

Peti József,² a ki különben Péternek is beillenék, irt egy kis filozófiai tartalmu könyvet, melyben a többek közt Brassainak is juttat egy két észrevételt. E kis bölcsészeti munkát most esztendeje én ismét tettem a Pataki Füzetekben, és levén Brassai vádolva, mint a ki elmarad a mai filozófiai műveltségtől, mondatott rá, hogy ő már régi ember az új tudománynak, ő tömlő az új bornak. Brassai ezen persze megharagudott és mind a pataki bírálót (szeliden), mint Petit (gorombán) visszabírálta, mondván ez utóbbiról: *valami* Peti; aztán: Peti (József) előhasu filozó-

¹ Szemerének Brassai Sámuellel folytatott vitájára céloz. L. bővebben Szemere M. életrajzában 67. l.

² Tanár a pesti prot. theologiai intézetben. Erdélyi jegyzete.

fus stb. — Ezért mondja őt az előbbeni levél: pokolra való mathematico, stb. bucolicusnak.

Nyelvészetben ő szintén rendesen félreforog. A nyelvet egészen kiveszi a lélektan köréből, s a physiológiába teszi át, mintha magrud kelne, mint a tök vagy tojásból mint a szajkó, csak azért, ugymond, mert a mondat a nyelvben olyan, mint egy szegfű, vagy más akármely virág a növénytanban: egyén; a mondat nyelvtani, a szegfű növénytani.

Neki a filozófia dualizmus, csak azért, mert az ember az isméretet *egy* részről tapasztalással, *más* részről tapasztalás feletti módon, elmélkedve is szerzi; de azért ha kérdeznék: más-e valamely tárgy, ha tapasztalásból ismerem meg, más-e, ha szerencsés elmélkedés után jövök reá, mint Kopernik arra, hogy a nap áll, nem a föld: nehezen hiszem, hogy igennel felelne, pedig az ő dualisztikus állása egyenesen azt hozná magával, hogy kettőségben lássa a tárgyakat s ezek igazságát, pedig az igazság nem lehet több mint — egy.

Ezek eddig mind megtörténtek, s rólok bizonyosságot tesznek a lapok. Van még, a mi ki nem jött ellene, például az én Aranyánál levő czikkeimben egy passus ellene, de a melyet mindaddig nem lehet felhozni, még ki nem jó a Szépirodalmi Figyelőben. Ő egy, Gyulaival folytatott polemiamban akadt fel, mintha az, mit Gyulai *irodalmi formának* mondott, csak rosszul lett volna kifejezve; jobban lenne így: *arkhitektonika*, mert, ugymond, minden tudománynak megvan a maga saját *arkhitektonikája*. Ez nem igaz; ez tévedés. A tudománynak mint tudománynak rendszere van, hol egyik kényszerűleg következik a másik után stb.

Egyszer én irtam a klasszikai és regényesről még 1855. a Pesti Naplóban. Brassai itt is szólt ellenem, már nem tudom mit, mert az csupa Lessing, Wieland, Voltaire meg tudja isten mi minden volt a példák-ból, csak nem a tudományból magából: én erre nem válaszoltam, mert nem láttam érdemesnek, pedig kemény fölhítt, hogy feleljek; »polemizálj, ugymond, neked van igazságod«. De Brassaival igen rossz vitázni, mert ő kicsapong ad Sarmatas et garamantas, mindent egy lébe kotyvaszt, s munkája épen ugy nem tiszta munka, mint azon zsidóké, kiket Mózes törvénye halállal büntet, ha elfelejtik az asszonyok rovasát. Azonkívül Brassai igen szeret győzni, e végből igen szereti mutogatni mit tud; a mi magában derék dolog, de egyébiránt roppantul ízetlen, a mit tud. Órá igen ráillik Baco szava (kit Brassai becsül): pessimus criticorum nonnullus quasi morbus invasit, ut multa ex obscurioribus transiliant, in satis vero perspicuis ad fastidium usque immorentur et exspatiantur. (De augmentis scientiarum 182. lap.) Továbbá ugyanaz ugyanő ellene mondhatná: nocet illis eloquentia, qui non rerum faciunt cupiditatem sed sui. Brassai csömört csinál a dolog és maga ellen mind a mellett, hogy magát szerepelteti.

Ugyan édes Miklóskám, nem olvastad-e te a filozof Senecáról, hogy mily gonoszul szeretett s tudott gazdagodni moralis filozof létére? de így az öreg Rozgonyi s mondják Zs . . . . is, moralis íróletők ellenére? Ha Br. nem engedi meg azt a szabadságot, hogy az író eltérhessen az embertől, sőt hogy az író egy roppant nagy szabadsági téren kalandozhatik, ellen-

tétekbe vegyülhessen, bonyolódhatik — víg, komoly, könnyű és nehézkes stb. mit fog megengedni a szellem szabadságának?

A kérdés mindenesetre mulatságos, bár nem valami roppant fontos-ságu. Salamón könnyen írható: az író és műve, vagy az ember és műve oly hasonló, mint két dolog egymással hasonló lehet; de a másik is áll: az író vagy ember és műve különbözők, a mint két dolog különbözőhetik. Ez, barátom, minden visszatetszés mellett is áll, egyik oly igaz, mint a másik; azaz egyik sem főigazság, mint a minőnek Br. veszi a maga merev logikájával, s ezért lehet neked őt kifigurázni. Mondom: ez nem főigazság. A világ ellehete nélküle, mint a krinolin nélkül, ha még oly divatos is különben. Te a bucolicus embert ott fogod megszoríthatni, hogy egy irodalmi társalgási tételt a merev és rossz logika rámáján látsz feszítve eme vén Carnifex által egy elég szökösen előadott iratban. Ez a te győzelmed és tréfád alapja, Br. nevetséges voltának *fundamentoma*. NB. Brassait valaha Csathó ilyekkel boszantá *Ámerika*, réformátus stb.

Spatak, jan. 6. 1862.

Erdélyi János.

XIII.

Édes Miklós-kám!

Darvas Feri megy Velejtére Komáromi Józsefhez, hozzád is beszél, és viszi a mit kértél: Salamón ellen Brassai megszólalt.

Versed, melyet az önképző társulathoz írtál¹ nagy tetszésben részesült az egyházmegyei gyűlésen jelenvolt papok, mint olyanok előtt, kik egykorúak.

Rimány! ez a név ismeretlen volt előttök. Szekeres a lúczy, Virányi a megyasszai papok nem emlékeznek rá; a többire igen még Stepanyckre is! Az utobbi megmutatta versed Koczognak, ki még él Mádon. A jó öreg el lett érzékenyülve s hívá feleségét is: nézd feleség, mondá, engem már eltemettek.²

Egyébiránt örült a nemfeledtetésnek. Még él Komjáthi³ is Kakkon. Komáromit nevemben is tiszteld és ünnepeld — József napjára.

Szives barátságodba ajánlva

Sárospatak, márc. 17. 1862.

Barátod

Erdélyi J.

XIV.

Édes Miklós-kám!

Egy hónapja, hogy az akadémiai nagy gyűlésről haza jöttem és neked még sem irtam, pedig szándékom volt hirül adni valamit. Haza jövén, himlőben lelem a kis Ragályi Bélát, utána himlős lett Cseley Gyula,

¹ A sárospataki önképző társulat fölkerésére irt. Szemere is tagja volt egykoron.

² Az itt említettek Szemere ismerősei voltak. Koczogot »csak a toll fekteté sírjába«. Szemere M. jegyzete.

³ Szemere iskolatársa. Szemere valamennyiről megemlékezik költeményében.

utána mind a négy gyermekem, de a kik már túl vannak a bajon, de szobából még most mehettek ki.

Kérdeztem Aranytól lemondásod ügyét. Ő bemutatta Eötvösnek az elnöknek, s Eötvös magához vette lemondó leveledet és zsebre tette, mondván: nem olvassuk ezt fel; majd elvégzem én Szemere Miklóssal az egészet. Ezt tehát így tud, így értsed.¹

Másik a pataki tagosítás ügye az alsó Bodrogon tuli határban. Mit szándékozol te ezzel tenni? Jó volna, ha közelebről érintkeznél miatta Patakkal, mert az ügy jó előre haladott. Neked mint tudom, most nincsen postfundualitásod, e nélkül a közösből jut egy telekre 18 classificált föld, s minden telek után, a szabályozási és kölcsön miatti teherből ötven-hatvan forintnyi évi adó és költség. Ha eladnád, megvennék mcst, igaz nem igen nagy áron, mert egy-egy telket 400—500 fton vesznek itt a postfundualitással együtt, a mi a te telkeid után nincs.

Légy szives azért ez iránt tisztába jőni és érdekeidet valakivel őriztetni. Jó embereid bíztak meg engem ennek hírül adásával; ezt szivesen megteszem. Az árvíz határunkról meglehetősen tisztul, de bizony Fráter Sándornak búza és repce vetéseiben sok kárt tett. Így másoknak is, a kik őszit vetettek.

Megyénkben az emberek hangosan beszélnek a tisztujításról. Éva Andris, Cseley János, Dókus József neve Forog fel első alispánnak. Majd meglátjuk, hogy megy a restitutio.

Barátságodba ajánlottan vagyok

Sárospatakon, márc. 1. 1867.

Barátod

Erdélyi János.

XV.

Édes Miklós-kám!²

Vilmának³ ajándékol meg »Enfantines poesies à ma fille«, ezenkívül »Voyage en Italie« Dumastól és »Corinne« Mme Staëltől olvasni. Megy még regény oly föltét alatt, hogy senkinek ne adjátok, de otthon el ne hányjátok (különösen te). Én a tizenegy db. regényt a Julie és Vilma felelősége alá helyezem.

Mindnyájotok tiszteletével.

Erdélyi J.

¹ Szemerét a Magy. Tud. Akadémia 1863. jan. 13-án választotta tagjává. Szemere boszankodott, hogy ily későn érdemesítették a tagságra. Ezért lemondott. Lemondásának okait bővebben fejtegeti Tompához irt levelében (1863. febr. 27.) Tompa tanácsal is szolgált (1863. márcz. 4.) válasz-levelében Szemere nem fogadta el Tompa tanácsát, hanem beküldte lemondó-levelét. L. Szemere Miklós levélváltása Tompa Mihályival. Nagykanizsa, 1902. 43 és k. l.

² Keltezetlen levél.

³ Szemere M. leánya.

Sárosy Gyula levelei Szemere Miklóshoz.

I.

Eperjes, oct. 6. 1840.

Szeretett Kedves Jó Miklósom!

Hármat prüsszsentettem s Dienesné hozzám belépven, azonnal lasztóczi urára¹ emlékezém. A prüsszsentések velem azt sejtetik, ha ugyan a sejtéseknek hinni lehet, hogy az én Miklósom boszankodással veendi leveletem, vagy inkább azt, hogy a válasz tőlem olly későn érkezik levelére. Azonban, hogy meggyőzzelek, hogy Bajza nem vagyok, s illy dologban lenni nem is óhajtánék, habár röviden, mégis tudósítlak. Folyó hó végével Pestre szándékozom, a váltótörvénszék előtt a szükséges vizsgálatot megállani, s így természetes, hogy egyéb váltóknál, nem forog fejemben. Az idő már rövid, és ha elgondolom, milly keveset tanultam és tudok, szinte kételkedem a vizsgálat és célom szerencsés sikeréről. Innen képzelheted, mi kevés időm jut hivatalos dolgaim elintézésén kívül, minden egyéb becsületes munkálkodásokra, mellyek a lelket gyönyörködtetik. A napokban városunkba német színészek érkeztek, s ésténként ezek kontárkodásán boszankodom, vagy a publicum röhögéseit másodolom. Griseldis volt adva kezdeményül, s könyv vala jutalmuk. Ezen kívül csak a »*Vater der Debutantin*«, vagy: az agg színész és leánya czimű vigjáték volt az, melly eddigelé engem is kielégített. Bizony a német sógorok sem sokat értenek még a művészethez!

Szemere Bertalan utazásai már világra jöttek: illő, hogy ígéretedet megtartsd. Szakál Lajos,² a népdal költő a két Vachottal Békésből hozzám feljöni szándékoznak e hó 16-dika körül. Erdélyi,³ mint hallom, a pataki lelkésznel, Kuthy Lajos pedig Kazinczy Gábornál tartózkodik. Irtam mind a két házigazdának, hogy vendégeikkel együtt jőjenek fel hozzám, s adják ezt neked is tudtadra, hogy kutyakötelességedet velők együtt te is teljesíthesd. Most hát különösen és igényesen is felszólítalak és barátilag kérlek a fent nevezett határnapon szegény házamnál leendő megjelenésre. Ősztökéld a többit is, mert nekik, kik engem magadúl nem szeretnek, sarkantyú kell.

Vallenródért köszönet. A fordítás igen komisz. Az eredeti e század könyvészetének egyik legjelesb virága. — Meglátom, mire érendik iránta, s fordítása iránt agyamban és körülményeim közt a gondolat. Terray is ide fent van. Becsületes derék egy fiatalember; nevelője Draskóczy alispán gyermekeinek. Ez is szívszakadva vár titeket. Jőj fel édes Miklósom, és szerencséltesd személyes öleléssel, kedves nőd s kicsinyeidet csókoló igaz barátodat

Sárosyt.

¹ Szemere Miklós.

² A »Czimbalom« szerzője.

³ Erdélyi János.

II.

Arad, oct. 28-kán 844.

Édes Miklóskám!

Visszanézek én is vén fejembe s megvonom emlékezetem húrjait. Szép tőled, hogy rólam így alkalmilag megemlékezvén, egy pár kedves soroddal megajándékoztál; de szebb az, mit olly őszintén vallasz s mit én is utánad vallhatok, hogy mi semmirekellő szószegeő barátok vagyunk. Én mentegetőzni nem igen szoktam: de e pontban nálad mégis menthetőbb vagyok. Neked hivatalod nincsen, s így ujaidra és idődre kinek sincs igénye. Én jó széles vállaimon hordom az aradi váltótörvényszéket,¹ mig társaim rendesen alusznak, s huzzák a fizetést a nélkül, hogy megérdemelnék. Az idén már a 900-adik irtam be saját elkopott körmeimmel, s irnók fizetése csekély 700 e. forintomból ki nem telvén, csudáld-e, ha pihenésre használok az időt, mellyet kevesebb hivatalos elfoglaltság s szerencsésebb körülmények között nekem annyira kedves barátságodnak szentelhetnék? Isten mentsen meg mindenkit, kivált költőforma embert, minden, de főleg váltótörvénykezési hivataltól. Itt nem szabad a pénzváltók mellett álmakat látni, hanem szívünk helyett zsebünkre kell tennünk kezünket, hogy a mit az ész hibázott, a miatt a zseb tüstént ne lakoljon. Azt talán tudod: hogy törvényszékünk tagjait 6000 e. forintig felelőssé tette a vtótörvszék? Én külön véleményt adtam, s így dicsőségére legyen modva barátod éberségének, sem a gyalázatban, sem a fizetésben részem nincsen. — De hagyjuk el ezeket. Hiszen nem is másért hozakodtam rólok elő, mint azért, hogy mély hallgatásomnak okát adjam.

Dózsa nyugszik. Felette egy vastag váltóper, melly végrehajtásra vár, mintegy jelenteve, hogy az alatta nyugvónak is insinualni kellene az executiot. Nem hiszem, hogy legyen valaha belőle valami. Az álkodist Miklóskám soh'sem szerettem, Dózsával pedig az én alárendelt komisz állásomban nyíltan föllépni nem egyéb volna, mint azt a nyomorult 700 forintoskát is elveszteni. Azért nem igen sietek vele. Ő alkalmasint akkor fog megszületni, midőn én már meghaltam; vagy ha nem életre való lesz, talán akkor sem.

Te megtagadád tőlem a víg verselési *oldalt* boszuságból, mivel tieidet e modorban nem szeretem. — Nem úgy fiú! Én szeretem az észkölteményt is, mert a víz nem a szó kifolyása; csak hogy azt alább sorolom annál, melly a szív és ragyogó ábrándozás hatalmas szüleménye. A víg verselés később kor higgadt gyermeke, mivel már többnyire fázva foglalkozunk. — Igazságtalan voltál némileg irántam megtagadásoddal. Nem olvastad-e azokat, miket az Atheneumban *Gyalu Pál* név alatt közlöttem? Ilyen modorú a *Váltó és Szerelem* is, melly ma jelent meg az Életképekben. Firkádat, mint nevezed, a Vachott humorról irt levelére elvárom. De miért is nem irsz te divatlapokba aetheticai czik-

¹ A kormány Sárosyt 1840. decz. 23-án nevezte ki Aradra váltótörvényszéki jegyzővé.

keket? Miklóskám, neked igen jó, igen művelt izlésed van; s habár költeményeidet gyönyörrel olvasom, megvallom, a szép művek feletti ítéleteid még inkább tetszenek. Szemere Pál is csak hallgat; pedig ő e nemben mindenek felett legtöbbet használhatna, kivált most, midőn a lyra elaljasodását critica hiányánál egyébként nem tulajdoníthatni. Ha két művészemmel elkészülök, hozzád küldöm azt a végett, hogy Pál bátyád kimerítő ítéletét nekem az íránt megszerezhesd.

Kis polgár reményéről kérdezősködöl? Szerencsésnek hiszem magamat, ha e részben kétségbeesettnek tartanál. Azon pillanatban, melly atyai örömmel ajándékozna meg, megszűnnék szellemi gyermekét csinálni. A gyermektelenség, sőt még a nőtelenség is egyik főfeltétele a költetésnek. Van egy pár kivétel, de a hitem a magyar költőkön teljesülni látszik. Mit irt Vachott Sándor mióta megházasodék? Mit Eötvös? Mi lesz a *rossz bor* költőjéből¹ néhány év mulva? Meglátjuk.²

A Petőfy-féle versgyártók nekem nem tetszenek. Soha igazságosabb bírálatot nem olvastam, mint az, melly az *Életképekben* Vidor Emil³ versei felett megjelent. Tompának korábbi verseiben több költészet van. Én őt csak félttem a rím harangozástól. Petőfy példája nagy hatással van rá. Petőfy felett még pálczát törni kora volna. Neki izlése nincs, s a káplár kivált humoros verseiből nagyon kikandikál.⁴ Hogy el van kaptva, oka Vörösmarty. Az öreg Mihál Laukában is valami nagyot látott s im felsült vele mint Tóth Lenczivel. — Aztán mire való az a Petőfy-féle levelezés? Költőnek, kinek gazdag múltja van, s ki magát a közvéleményben már jó magasra vívá, még hibái is érdekesek a közönség előtt. Kezdőnél az a wichtigmacherei nevétséges. Ez egyébként nem tartozik a dologhoz — s könnyen lehetne rajta segíteni — criticával.

Eördögh Dániel nem messze lakik tőled Bisztrán. Olvastad e az *Életképben Könyvezőjét*? Többet ér mint 20 vers a Petőfy gyarából. — Buzdítsd ezt a hanyag fiut, ha szerét teheted. Nálunk minden kis erő nagy nyereség.

Mindjárt tudtam, hogy ha a tokajiak Mihálnak bort küldenek, te leszesz eszköze, s te kisérended azt versekkel.⁵ Még eddig meg nem jelent. A jövő lapban várva várjuk. — — — A földi uracs jó is, szép is: de nehézkes sat.

Most még sokat írnék boldogságonról és egyebekről: de ezúttal elvárom válaszodat, s ha irsz magamról bővebben tudósítlak. Palinám az angyal, az egészséges és mindenkép tökéletesedő házi és nemzeti

¹ Vörösmarty Mihály.

² Szemere M. ugyanígy vélekedett. V. ö. Erdélyi János levelével Szemere M.-hoz. 1841. márcz. 28.

³ Kerényi Frigyes közölte e név alatt első költeményeit az Atheneumban.

⁴ Sárosy Vörösmartyt kívül jelesebb költőt magánál alig ismert el. Petőfynek újszerű géniuszával pedig eleinte sehogysem tudott megbarátkozni.

⁵ Vörösmartynek jó bortermő vidéken lakó tisztelői »*Rossz bor*« cz. költeményének megjelenése után jó bort küldtek. A többek közt Szemere M. igen finom tokajit küldött s kíséző költeményt is maga irt hozzá. L. Vörösmartynek Szemeréhez intézett levelét 1844. okt. 28.

magyar asszony csókot küld Miklóska homlokára, ha Nánika¹ meg nem haragszik érte. Gábort² melegen üdvözlöm. Kérd meg, ne haragudjék már Gyulátokra.

Ugy-e szép az aradi Árvizkönyv? Miért nem irtál bele? Gábor hogy érez irántam? Ird meg nekem, kibékülté-e már vele? Látogatásodat mindig várom, de nehezen hiszem, hogy legyen belőle valami

III.

Pest, oct. 29. 856.

Gyöngy—Miklósom!

Hogy szabad vagyok, ezt nem kell veled tudatnom, ki azt az ujságból tudod, és meg vagyok győződve arról is, hogy *örömmel* tudod.³ Le akartam hozzátok menni szüretre: de confiscirozva levén, ezt némi politialis nehézségek kikerülése végett, nem tehetém. Albumot adok ki.⁴ Tudod. De azt nem tudod, hogy azon képet is akarnám benne adni, mely 1839 óta az én lelkemben mindig élénkebb és dicsőségesebb vonásokban él. Nem kell mondanom, hogy ez a kép *Szemere Miklósé*, kit a magyar irodalom érdemei szerint eddig nem méltányolt, ki jutalmát ön magas jellemében kereste, s kiről felteszem, hogy egy börtönéből szabadult igaz barátoknak nem fogja megtagadni azon hiuságot, mely szerint ide feljövén magát Albumom számára levetesse, és ezzel az ő tisztelői hiuságának eleget tegyen. — — — — —

A költséget, mint boldog embernek, magadnak kellene viselned, mit én áldozatul vennék, azon őszinte barátságért, melyet én részedről megérdemelné, és magam részére teljes joggal igényelni jogosítva vagyok. — Ha tehát ez áldozatra, mint hiszem, képes vagy: kérlek és fölszólitlak: légy szives november elején ide feljöni, magaddal hozván kedves képedet és szivedet, hogy azokat úgy, mint illik, a téged tisztelő közönségnek, összhangban az én baráti lelkemmel levetethessem.⁵ Hozz magaddal képeddel összeillő jeles költeményeket és adatokat élted rajzához, melyeket én aztán csinosan kidolgozva közlendek. Hozz magaddal a kiállításához szükséges pénzt, és — no mert borom nincs — egy kis tokajit is.

Nőm iránt nagy szivességgel viseltetél és én ezt neked el nem felejtsem soha. Kedves nődet és gyermekeidet rendre csókolom — s előbbi kérelmem minden pontját újra, és pedig forrón ismételve, s Cseley barátunkat is ezerszer csókolva maradok a sirig hű barátod:

Gyula.

¹ Szemere M. felesége.² Kazinczy Gábor.³ Sárotyt 1852 nov. 24-én fogták el és Pesten az Ujépületben zárták el. A haditörvényszék életfogytiglani várfogságra ítélte. A várfogságot Königrätzben töltötte. Felsőbb kegyelem útján 1855 végén börtönéből kiszabadult; Pesten tartózkodott, de rendőri felügyelet alatt állott.⁴ »Az én Albumom«; 1857-ben jelent meg. Kiváló írók közreműködésével szerkesztett diszkönyv volt. Ebben jelent meg nevezetessé vált »Ingeborg, önszületésnapján« című költeménye.⁵ Szemere nem vetette le magát, de költeményt küldött az Album számára.

Fáy András levelei Szemere Miklóshoz.

I.

Kedves Miklósom!

Több versed, különösebben »Bolond a világ« és a »Költő gazdagsága« annyira megkapott, miként nem állhatom meg, hogy összes költeményeid kiadására, mint máskor is tettem, ujjal fel ne szólítsalak.

Hadd legyünk Palival¹ a családban² hárman, kik a magyar irodalmat szolgáljuk. Azok után a legio sületlen, tartalmatlan gondolatok és sohajtozások után, jól esik egészséges humoru versezeteket olvasnunk. Bizony Petőfy utánzóin igen meglátszik Petőfy cynismusának és pongyolóságának nyoma, miket ő lángeszével jóformán kiegyenlített, de utánzó, nem bírván az ő ihlettségével, csak kontárkodnak.

Isten áldjon meg kedves családdal együtt kedves Miklósom, s hozzon minél előbb körünkbe!

Szíves atyafiságodba ajánlva maradtam szerető rokonod
Pesten, 30. Sept. 1859.

Fáy András.

II.

Kedves Miklósom!

Bocsáss meg, hogy szép leveledre csunya előfizetési ivvel válaszolok. Nem örömet teszem ezt, hanem derék vállalkozómért, ki nélkül növendéki munkám tán még pár év mulva sem látott volna világot, s ki már annál fogva is megérdemli a pártfogást, hogy hazánk nevezetesebb könyvárusai közt egyedül ő beszéli nyelvünket tökéletesen s idegen neve daczára lelkestől testestől magyar.³ Jelenleg hazánkban az irodalom csaknem kizárólag a politica és szépirodalom felé gravitál s így a tudományos munkáknak csekély a keletök. Igen sajnálnám, ha Pfeifer, ki leginkább irántami kegyeletből vállalkozott, megcsalatkoznék reményében. Kérlek édes Miklósom, fogadd el vidékedben az előfizetéseket, s azokat majdan küldd föl akár hozzám, akár hozzája.

Leveled nagy élvezetet nyújtott nekünk. Kozma kisasszony el is kérte azt s otthon jóizüket nevetett rajta. Már ezen levél is bizonyosága: milly kár volna megtagadni a magyar közönségtől kedves humorod termékeit. Szedd össze édes Miklósom azokat, miket még átkozott szobalyányod — vandalismusáért megérdemelné az örökös pártát — a kalács sütéstől megkímélt s add ki minél előbb.⁴ Te mindenesetre szép helyet fogsz elfoglalni hazánk költői közt. Mit a...⁵ kérdéstről te és

¹ Szemere Pál.

² Fáy felesége Szemere Judit. L. Fáynek Szemeréhez irt levelét 1863 ápr. 12.

³ Pfeifer könyvárus és kiadó.

⁴ Szemerét mindig nógatták barátai, hogy ne hagyja elkallódni verseit, hanem gyűjtse azokat össze és adja ki. A sok unszolásra végre összeírta őket egy füzetbe. Ezt a füzetet használták fel kalácstészta alá, mint Tóth Endrének egy alkalommal elbeszélte. L. Perényi: Szemere M. életrajza. 49. l.

⁵ Olvashatatlan.

Szemere Pali irtatok, valóban igaz. Csodabogarak azok. Én tagadni nem akarom, hogy objective vannak a szépnek regulái, de subjective azoknak alkalmazásai egyes művekre, mindenkor az itészi felfogás és izlés attól függenek, mit vet a lenyomó serpenyőbe? Kivált nálunk sok más mellékes név stb. is . . .¹ p. o. mellyik lapba irsz? az ó vagy az új irodalomhoz tartozol-e? mellyik cotteriához tartozol? micsoda vallásu vagy? sat. Így például 74. születésem napján egy vigjátékom köztetszéssel adatott, a német lapok is tele voltak magasztalással, különösen a Pester Lloyd és a Pest-Ofner Zeit. hosszasan irt róla és pályáimról; ellenben két magyar ujság, a Sajtó és Napkelet csak a 2-ik előadás után kegyeskedett egy rövid, hideg bókkal emlékezni róla.

Másik egyfelvonásos vigjátékom a napokban kerül színpadra. Irtam Ferenczy . . . felett egy Emlékbeszédet is, mely igen jól fogadtatott s a Budapesti Szemlében jelent meg. Van még egy harmadik vigdarabom is, mit nem is adtam be. Most a Széchenyi-Album számára írok, annak megyei életéről, ha körülmények közt megírhatom.

Ezeket mind a múlt télen dolgoztam s el is rontottam szemejmet annyira, hogy² — — — — —

Szemere Palit elhagyta árendásnéja és hű ápolónéja Szeveráné és leirója is, Halász Dezső. Most árvaságban és némi aggályban van jövője felől. Azonban Egressy Gábor lapjába írogat.

Épen midőn ezen levelemet írom, veszek ismeretlen kézből, egy ismeretlen nő által számomra küldött nemzeti szallagokkal díszített koszorút egy szép asszony levelével. Ez már második, nők általi megtiszteltetésem. Hazám férfiai ilyenekre nem méltatnak.

Komolyabb versedet örömmel olvasom. De megvallom, nekem vig, humoros verseid inkább tetszenek. Könnyebben folynak és igen kedvesek. Ugy látszik a Szemerék inkább humorra hajlanak. Így atyád és jó anyám is, alkalmasint rólam is vig dolgozataimról a Szemere-vér erősödik; mert a Fáyak többnyire phlegmára hajlók.

Kedves nődet, gyermekeidet tisztelem, csókolom; neked pedig szives atyafiságodba ajánlva maradtam szerető rokonod

Pesten, 17. jun. 1860.

Fáy András.

III.

Kedves Miklósom!

Még nem is gratuláltam neked, hogy beléptél körünkbe, a tudós czéhbe.³ Mit mond erre a te szellemi kandurod, hogy ezen megdicsőítettéted épen összesik azon Válaszoddal, mellyben neki jó . . . osztogatsz.⁴ Mondhatom Válaszod megtette Pesten is a maga hatását; csak tőlem számtalanok és nagy meglepéssel olvasták. B-nak⁵ az a tudóskodási erőtetett mániája és bogácsos akadémikuskodása már sokakat boszantott.

¹—² Olvashatatlan.

³ A Magy. Tud. Akadémiába való választatását érti.

⁴ A Brassaival folytatott vitából kifolyólag irt »Válasz Brassai ismerettyűjére«

⁵ Brassai Sámuel.

Engemet a hazai első takarékpénztár azzal volt szives megtisztelni, hogy nevemre egy 20 ezer forintos alapítványt tett. Ennek épen tegnap állapított meg a programmja.

E napokban egy történelmi beszélyt irtam az írói segély-egylet számára; és a Koszorú számára is szándékozom egyet írni, ha rávehetnek, mert kivált a tisztázás rossz szememnek nagy és nehéz feladat. Azután úgy hiszem, a falhoz ütöm tollamat s járda-taposó leszek.

Tudod-e kedves Miklósom, hogy nekem nemcsak atyád, hanem anyád után is, igen közlelő való rokonom vagy s én csak a napokban tudtam meg. Édes anyád, Vattay Pálnénak, Máriaássy Krisztinának leánya volt; Máriaássy Krisztina pedig testvére volt nagyanyámnak, Máriaássy Borbálának és így nagyanyáink egyikek voltak. Hiszem, hogy nőd is rokonom.¹

Készíted-e a nagy erszényt azon pénzhez, melyet a Keglevicsektől Visnyó örökítéséért kapni fogunk? Most áll az egyezkedés. Mi Máriaássy Borbála örökösi Nyáry Pált hatalmaztuk meg. Sok nem néz ki ezen örökösödésből, de mégis nagyanyádra Vattay Pálnéra eshetik vagy 5000 ft. s ez is jó lesz stemplikre!

Talán tudod, hogy én a Muzeum számára gyűjtögetem a halotti leveleket . . . s már néhány ezeret szereztem össze. Ha vidékeden kaphatsz, küld el kérlek számomra.

Isten tartson meg kedves Miklósom és adjon neked hegyes ösztönt, hogy ne maradj oly kényelmesen rest, miszerint pár évben is alig irsz nekem egy pár sort; verseidet pedig maig sem szedted a kuczkókból elő. Kedves nőd, gyermekeidet tisztetem, csókolom és maradok szerető rokonod

Pesten, 12. apr. 1863.

Fáy András.

Kerényi Frigyes levele Szemere Miklóshoz.²

New Buda Decatur county.
Jowa, October 12. 1851.

Kedves barátom! Nem tudom New-Yorkból hozzád intézett levelemet vetted-e? Azzal végeztem ama levelet »a vadonból sípom csábitób-

¹ Szemere M. felesége Máriaássy Anna volt.

² Kerényi a világosi katasztrófa után Pestre költözött. Vagyonának romjait összeszedvén, 1850 őszén Amerikába vándorolt, a hol 1852. tavaszán meghalt, a nélkül, hogy elérhette volna, a mit keresett. Rajta beteljesedtek egyik költeményének szavai:

»Örültté lőn — addig harczolának
Lelkében kigyói fájalmának.

— — — — —
Nincs, ki nézze véglángját szemének.

— — — — —
Szélsüvöltés — a halotti ének.«

Kerényinek Szemerehez intézett levelei közül csak ez az egy maradt meg. Kerényi jó barátja volt Szemere Miklósnak és családjának. Többször meglátogatta Lasztócson, hol sok kedélyes órát töltöttek.

ban fog hagzani«. Meg fogod látni, vajjon jól jósoltame? Elhagyva New-Yorkot körülbelül egy holnap utazás után, mert a nevezetesebb helyeken meg-megállapodtam — a mint én utaztam vasuton s hajón egész Burlingtonig, mi már Jowa statusban van, vagy 25 magyar mért-föld Uj Budától, el lehet New-Yorktól ide jutni, megállapodás nélkül utazván, 10—12 nap alatt. Burlingtonon tul verni kezdett bennünket az eső — Szirmay városi volt követtel utaztam — s mi a nagy málhás szekérrel nagy bajjal vergődtünk át Uj Budára.

Classicus volt már közel a Laczi házához mint vitt által a derék patriarcha saját lován, ketten ülven rajta, én a hátába csimpeszkedvén derék barátomnak, egy kis patakocskán, melly azonban a sok esőtől nagyra nőtt. 2 hónapig ültünk nyakán az öregnek. Esett szüntelenül s Laczi bátyánk házán túl a Thomson folyik — rendes időben oliyan talán mint a mi Tárcezánk. Hidja nincs. Mondják 7 év óta nem volt illy deluge. Átjöttünk a túlpartra, Szirmay vett egy kész házat Lukács-tól — alig telepedtünk, előkapott egy infamis epeláz. 8 hétig voltam betege 8-ból 3-ig phantasiroztam, hogy már mindenki — kivéve a fent-említett patriarcha családot — bolondnak hitt. Most jobban vagyok. Betegségem phantasticus stadiumában irtam verset soroglya számrá. Most látom, többnyire hasznavehető. Alig hogy birtam mozdulni a háztól — temetésre kelle mennem. Ujházy özvegy. Páratlan neje egy héti baj után meghalt. Kit sok mindenféle viszontagság nem birt meg-hajlítani, az özvegy Lászlót e csapás nagyon megrengette.

Irok neked máskor többet — most még gyenge a kezem és több levelet kell írnom. Köszönts és tiszteld legszivesebben áldott jó nődet s minden ismerőim és barátimat, kik talán olykor-ollykor rólam meg- emlékeznek és szeresd ezentúl is Kerényi Frigyest.

Adressem

Friderick Kerényi

United Sates of America

New Buda

pr. Princeton

Decatur county

Missouri.

Jowa

Vörösmarty Mihály levele Szemere Miklóshoz.

Pest, 28. Oct. 1844.

Tisztelt barátom! ¹

A nyugtatványból fogta ön látni, hogy a hordó és szekrény a levéllel együtt szerencsésen megérkeztek. Igen nagy köszönettel tartozom

¹ L. Sárossy Gy. Szemerehez irt levelét 1844. oct. 28. s a hozzá való jegyzetet. E levelet Szemere életrajzához csatolt függelékben közöltem először. Szemere mindenkor nagyra becsülte Vörösmartyt úgy is mint költőt, úgy is mint embert. Midőn Vörösmarty halála után Deák Ferencz a költő árvái javára megindítja az országos gyűjtést, Szemere Miklós is tekintélyes összeget gyűjtött össze.

önnek, hogy Magyarország legnemesebb borával olly gazdaggá tett, millyen még soha nem voltam. Takarékosan fogok vele bálni, hogy fenséges ízét sokáig élő emlékezetben tarthassam s ha hamarjában bordalt nem is (mivel nálunk igen csinnyán kell bálni), de egyebet még minden esetre szándékom írni, míg csak erőmben tart. De ön nemcsak bort, ön jó szót is ad hozzá verseiben, hogy ez a jó italt még izesebbé tegye. Versei sok igen tartalmas költői helyein kívül még azon gyengéd figyelmet is tanúsítják, mellyel zsenge és sok részben igen gyarló művem iránt viseltetik.

Milly örömet teljesíteném önnek szíves meghívása után azt, mire levelében kér, de én most még inkább helyhez kötött ember vagyok, mint azelőtt, ha csak későbbi éveim nem engednek egy kis kirándulást hazám dicsőbb tájaira, hol lelkem gyakorta megfordul. Addig is vegye ön szíves üdvözlétemet s ne vélje, hogy én is egy értelemben vagyok a Jelenkorral, melly azt állítja, hogy ezen ajándékok igen gyengéd-telenek: én ellenben igen czélszerűnek és becsületes magyar emberhez illőknek találom s ügyekezni fogok honfiam azt soha meg ne bánják.

Tisztelő barátja

Vörösmarty Mihály.

Kossuth Lajos levele Szemere Miklóshoz.

Pest, 1840. november 27.

Édes Miklósom! ¹

October 18-áról leveledet csak e napokban vettem s látván belőle, hogy epigrammjaid ügyében szorgos megbízásodra adott válaszomat nem vetted; a pósták rendtelensége fölött igazi bosszúságra gyulladtam s mivel éppen gyűlésünk volt, s ott a pósták ellen egy megyei levél-vesztés miatt panasz fordult elő, alkalmam lón mérget az özönlésig kiönteni. Mondják, sohasem szólottam oly epés csipősen, mint akkor. Ennek félig-meddig epigrammjaid okai. A te tetőtől talpig prózai barátod édes Miklósom nem ismeri ugyan a vers vajúdás békétlen kinjait, s a mennyiben éber állapotban verset sohasem irtam (ében mondtam, mert álomban egyszer lefordítottam Simonides: Angelosztá magyarrá, — mit ha egykor az állati magnetismusról irandsz, mint tényleges adatot jegyzésbe vehetsz), de mégis igen fel tudom fogni nyugtalanságodat, melyet érezél abbéli félelmedben, hogy szeszélyed első szülöttei mosdatlanul lépdenek a »Soire paré«-ba s mivel ezt föl tudom fogni, siettem válaszolni, mert örvendtettem, hogy nyugtatóan válaszolhatok. Becsületesemet kötöm zálogul, hogy leveled vétele után legfőlebb négy nap alatt, válaszom már póstán volt. A dolog oly régi, miszerint tartalmára már nem is emlékszem; csak annyit tudok, hogy javítva mentek epigramm-

¹ E levelet először Szemere M. életrajza cz. munkám függelékében közöltem. Szemere M. Kossuth leghívebb tisztelői és barátai közé tartozott. Több levelet váltottak egymással, de ezek elkallódtak. Szemere, mint a függetlenségi eszmének kitartó harczosa, mindig igaz tisztelettel és szeretettel csüggött Kossuthon.

jaid az »Emlény«-be, — egyébiránt mivel az Emlény már megjelent, onnan legjobban tudhatod, van-e okod a szerkesztővel megelégedned. Ha magamról szabad a nagy közönséget ítélnem, kosztrinai koszorúd nem lesz az egyetlen, mely halántékaidat ékesíteni. Azért csak fővényre barátom ujólag. A medvehős szakálíg fegyverzett legyen bár, te tudod, hogy a görög költő szerint, jól áll a hősnek kytharát pengetni fegyveres ujaival.

A mi pedig medvegyőzelmidet illeti, — mivel én a Budhisták ama vallásánál tartok: ne ölj meg semmit, a mi él, — nem hevülök igen magasztos érzelmekre, azonban megvallom, ha még vadász volnék, ily örömeit ambitionálnám a vadász életnek magam is, nem pedig gyáva nyulfiak öldökléseit. De te halhatatlanná leszel a Hubertisták évrázsaiban, mert a mennyire levedből látom, nagy hajlandóságod van, nem csak tenni a sebeslábu Achillként, de Homerosként meg is énekelni, mit mint Achill cselekvél. Helyesen barátom! Ne vásároljon mástól halhatatlanságot, ki maga képes magát isteníteni. A Zámái hősnek Ennius zordon lantjára volt szüksége; a nyers Cajus Marius ledéren mosolygott egy görög fölé mindaddig, míg ez a Cimber háborút meg nem éneklé; Lucullus magával hordozá a pontushoz a Tarentumi Anchisest és Pompejus, kit nagyinak neveztek, a Mitylenei Theophanest, — neked nincs szükséged logographokra, te tükörbe nézesz, mosolygasz magad fölé és megénekled önmagadat. Jól van. Jól. Oremus. Kíáltok én is, de azon föltét alatt, hogy kosztrinai borostyánod miatt ne hanyagold el a muzsákat s a rocska idomú koponyák, szobád falának cannibalszerűen szép ékességei, ő nékiek legyenek inkább mint Sz. Hubertnek áldozvák; miként Quintus Fulvius az aetoliai szákmányt, nem Marsnak, hanem a muzsáknak áldozá.

A többek közt kérlek, fejtsd meg nekem, hol a manóban veszem én most éppen most ezeket a bacheologiai gombócokat? — holott életem körülményei mindenek inkább, mint classicaiak; — mert 1-ör) pénzem nincs, 2-ör) papokkal és póstákkal vesződöm, 3-ör) százéves juris perekben porbúvárokodom, 4-er) . . . . . kimondjam-e? miért ne? Házasodom.

E szónál abba hagyom az enyelgő szeszélyt s a kedély meleg érzetével kérlek, kívánj nekem szerencsét e lépéshez, mely engem egy hűn szeretett nő karjain boldoggá teend, — boldoggá mondom, mert nincs ember, ki a családi viszonyt gyöngédebb érzettel tekintse, mint én tekintem, nincs ember, ki annak semmi mással nem pótolható becsét tisztábban felfogja, mint én felfogom. Akarod tudni, ki az a bátor hölgy, ki nem retteg sorsát az enyémhez csatolni? ez tulajdonkép mindegy, de ha éppen akarod tudni, megmondom, jegyesem neve: Meszlényi Teréz.

Isten áldjon édes Miklósom! Ölellek barátsággal Kossuth Lajos.

Politikai életetetről semmit sem irsz. Ti hanyagok vagytok barátom, pedig olyan napokat élünk, melyekben circumit leo rugiens, quaerens quem devoret.

Közli: DR. PERÉNYI JÓZSEF.

ARANY JÁNOS TÁVOZÁSA A DEBRECZENI KOLLÉGIUMBÓL.

Arany János, ki a debreczeni kollégiumban szegénységgel küzdve végezte pályáját, 1836-ban elhagyta a kollégiumot. Nem tanárai kényszerítették erre a lépésre, anyagi helyzete sem volt nyomasztó, éppen ekkortájban tanította egyik tanárának, Erdélyi Józsefnek leányát, mint nevelő. Arany egyhangúnak találta az iskolai életet, művész akart lenni, festő vagy szobrász, de hogy miképpen kezdjen czélja kiviteléhez, nem tudta eldönteni. Végre 1836 február 17-én elhagyta a kollégiumot, Fáncsi és László debreczeni színtársulatához szegődött. Tanárai sajnálták, hogy éppen egyik legjobb tanulójuk szánta magát erre a kalandos pályára. Megnyugtatták azonban magokat azzal, hogy az ifjút a művészet iránt való vonzalom bírta e lépésre. Erdélyi József nem szólt ellene, sőt leányát tovább taníttatta vele, míg csak a színtársulat Debreczenben volt, s rendszeren a professor házához járt ebédre. Sárvári professor magához hívatta, meghallgatta szavalatát s énekét és ajánlotta, hogy Shakespearet tanulmányozza.

A deákok a kollégiumból való távozásuk alkalmával rendszeren valamely beneficiumot szoktak kapni. Így nevezték a jó rektorságokat, nevelősegeket, melyek főképen arravalók voltak, hogy a jövedelemből az ifjú külföldi tanulmányútra ment. Sok alkalom volt arra is, hogy részint a kollégium, részint a debreczeni ref. egyháztanács és a város, továbbá a pátrónusok pénzségélyt nyújtottak a tehetségesebb deákoknak. A ki pályáját a kollégiumban megfelelő eredménnyel végezte, ilyen beneficiumokhoz joga volt. Arany János erről a jogáról is lemondott, őt csak a művészet iránti vonzalom vezette.

Arany János távozásáról a kollégiumi jegyzőkönyvekben a következő feljegyzés olvasható:

»Arany János 2 esztendő deák az iránt folyamodik, hogy neki, ki a kollégiumot minden beneficium nélkül hagyja el, szegénysége tekintetvén, az oskolai biznyságlevél ingyen adatnék ki. Kiadatik fizetés nélkül.«¹

Közli: DR. BARCSA JÁNOS.

TINÓDY SEBESTYÉN ÉLETÉHEZ.

Tinódy életének mintegy utolsó tiz évét Kassa városában töltötte el s ott is halt meg az 1557-ik év december havában. Minderről a város jegyzőkönyvei tanuskodnak s ezekből közöljük az alábbi adatokat, melyek özvegyének küzdelmes életéről is szólnak.

Tinódy az 1555-ik évben házat vett Kassán a Tót-utcában, a

¹ Debreczeni kollégiumi tanárkari jegyzőkönyvek, 1836. évi febr. 17-én.

mai Kovács-utcán. A ház Merer Miklós eperjesi lakos tulajdona volt, s a vételárra bizonyos Szebeni Imre tilalmat tesz.

Az özvegygyé lett Tinódyné — a kor szokása szerint — csakhamar férjhez megy; második férje Pozsgay György. A városi jegyzőkönyvek az asszonyt tovább is Lantos Sebestyenné néven említik.

Tinódyné, hogy magát s gyermekeit fenntartsa, kereskedést űzött; de aligha nagy szerencsével, mert majd 1 forintig, majd 68 forintig, ismét 4 forintig tilalmat vetnek reá, illetve tót-utczai házukra.

Midőn az 1563-ik évben elhunyt, két leánya már férjnél van; az egyik Margit, Patikárius Pálnál; a fiatalabbik a szomszédságukban lakó Kolozsvári Szabó Ambrusnak neje. Szabó Ambrusnak anyja szintén másodszer is férjhez ment, bizonyos Esperest Györgyhez, a mit azért említünk, mert a városi adólajstromok Tinódy szomszédságát e néven emlegetik.

Az örökösök a tót-utczai házat, mely 16-ik századbeli állapotjában ma is fennáll s melyet emléktábla jelöl, 1568-ban 250 forinton eladják. Az 1574-ik évben pedig Szabó Ambrus eladja Tinódyné bolthelyiségét — kremlein oder apthek, — mely nejének jutott örökrészül. A családra nézve emlékezetes volt ez év, mert ekkor halt meg Szabó Ambrusnak két gyermeke, egy fiú s egy leány, Kolozsvárott pestisben.

Itt adjuk a jegyzőkönyvi kivonatokat:

1555. Emrichs von Czebin verpott Emrich von Cziben tut ein verpott auf das gelt, das Lanthos Sebestien an dem haus legen soll dem Miklos Merer zu Eperies bis zum rechten. Actum feria 4-ta ante Corporis Christi. Cum scitu domini indicis.

1557. Feria sexta ante Matthaei apostoli. Fraw Fides, Merthen Paweszners hausfraw hatt mit recht erlangt an der fraw Lantos Sebestienin einen fl., in 14 tagen zu zalen. Actum die, quo supra.

1560. Thomas, prister von S. Merthenspergk tut fl. 68. beym Sebestian lanthos auff der wyndischen gass auf das hauss. Cum scitu domini indicis. Actum am tag Annunciationis Mariae.

1561. Der ersame her Balthasar Tanheuszer thuet ein verbott auff das Lantosch Sebestianus haus von wegen fl. 4 schult.

1563. Margaretha, Pawl Apotekerin tut ein verbott beim Ethwess Michal auff silber und sylberen geschmaid, so ime zu arbeiten geben hatt die Lantos Sebestienyn und ir mann Posgay Jorgh, das ers one wissen desz herren Richters nit ausgeben soll. Actum am tag der verkündigung Marie.

1568. Paul Apoteker und Zabo Ambrus, als tutoren des weylend Lanthos Sebestien kynder und erben — eladnak egy házat 250 frton Éler János pékmesternek. — Solch haus aber ist gelegen yn der windischen gass zwischen Hans Kyrmesser und der fraw N. Kaschoschin heuseren gegen der Sonnenaufgang.

1574. Kolozsvári Szabó Ambrus a városi tanács előtt bevallja, hogy »ein Kremlin oder apthek, so der alten Lanthos Sebestienin gewesen, und ligt hie ausen an der Ecken, neben der Wak Simonin Kremlin« eladta 5 frton Kirmesser Gergelynek.

Közli: KEMÉNY LAJOS.

BORNEMISZA PÉTER PRÉDIKÁCIÓS KÖNYVÉNEK MEG- BECSLÉSE 1633-BAN.

Nagyszombat város hatósága egy oklevelében, mely 1633. december hó 12-én kelt, fölötte érdekes adatot találunk *Bornemisza Péter* »Postillái« ötödik részének áráról.¹ Az említett oklevélben a város hatósága átírja felsővadászi Rákóczy Pál országbírónak 1633 december 11-én kelt és Százady Ferencz érdekében a városhoz küldött megkeresését. Nemes Százady Ferencz kérésére ugyanis az országbíró elrendelte, hogy a város keresse elő jegyzőkönyvéből vagy levéltárából a Százady Ferencz tulajdonában levő Bornemisza Péter-féle »Postillák« becsléséről szóló oklevelet. — Nagyszombat városa hatósága az országbíró meghagyásának eleget téve, másolatban kiadta a Bornemisza Péter »Postillái«-nak becsléséről szóló 1633 december 5-én kelt oklevelet. Ez az oklevél elmondja, hogy a nagyszombati fertálymesterek Boka János bíró parancsára megbecsülték a nyittravármegyei Nemeskürtön lakó nemes és vitézlő Százady Ferencz ur »Magyar Postillás könyv«-eit² a nagyszombati és pozsonyi könyvkötők és könyvárúsok jelenlétében. E szerint volt 230 darab, egy-egy 3 frt. és 25 pénz-, összesen 717 frt. 50 pénz értékben.

Nos Judex et Jurati Ciues, Ciuitatis, Liberae ac Regiae Tyrnauiensis, Memoriae commendamus per praesentes nostras, quod, nos literas Illustrissimi Domini Comitiss Domini Pauli Rakoczy, de Feőlseő Wadasz, Judicis Curiae Regiae, et Comitatum Thornesis et de Saaros supremi Comitiss, nec non Sacratissimi Principis ac Domini Domini Ferdinandi Secundi, Dei gratia Electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae Hungariae Bohemiae etcetera: Regis, Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae etcetera: Consiliarii et Camerarii Domini et Patroni nobis summa obseruantia colendissimi Requisitorias, pro parte Egregii Francisci Szazady, nobis praeceptorie sonantes honore et reuerentia quibus decuit, receperimus in haec uerba, Comes Paulus Rakoczy de Feőlseő Wadasz Judex Curiae Regiae, et Comitatum Thornensis et de Saaros Supremus Comes nec

¹ »Bornemisza Péter. Octoedik es vtolso resze. Az Evangeliumokból, és az epistolakból valo tanvsagoknak, Mellyeket mindenic wrnapian szoktanac predikalni . . . Keolt Detrekeobeol. 1579. 4° stb. (Szabó Károly: RMK. I. 153.)

² V. ö. *Bornemisza* id. könyvének colophonjával: »Kezdetett Semptén és végeztetett Detrekő várában.« (U. ott.)

non Sacratissimi Principis, ac Domini Domini Ferdinandi Secundi Dei gratia Electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae, Hungariae Bohemiae etcetera: Regis Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae etcetera: Consiliarius et Camerarius Prudentibus et Circumspectis, Judici et Juratis Ciuibus Regiae ac Liberae Civitatis Tyrnauiensis. Salutem cum fauore. Expositum est nobis in persona Egregii Francisci Szazady, qualiter idem exponens serie cuiusdam aestimationis quorundam librorum, seu postillarum Ungarici Idiomatis medio Magistrorum quartalitorum, per nos ad id deputatorum, in praesentia quorundam compactorum, hic in ista Ciuitate, ad instantiam memorati exponentis factae in Libro seu Prothocolo, istius Civitatis vestrae more solito repositae et inscriptae ad praesens pro iurium suorum tuitione plurimum indigeret essetque necessaria. Unde requisiti sumus nomine eiusdem exponentis debita cum instantia, quatenus eidem oportune prouideremus, praescriptamque seriem antelatae aestimationis Librorum per nos requisitam eidem extradandam iniungeremus. Cum autem iusta petenti non sit denegandus assensus, Pro eo vos harum serie hortamur et requirimus, ac nihilominus Authoritate nostra iudiciaria, qua fungimur uobis committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus et rebus sic ut praefertur stantibus seque habendum et quodocumque, ad instantiam dicti exponentis fueritis requisiti praescriptam seriem aestimationis Librorum antedictorum, modo praedeclarato factae in praescripto Libro seu Prothocolo istius Civitatis vestrae sedulo requirere et reinueniri facere, requisitaque et reinuentae tenorem, in Transumpto litterarum uestrarum, sub sigillo istius Ciuitatis uestrae eidem exponentis iurium eiusdem futuram ad cautelam, modis omnibus extradare debeatis et teneamini Secus non facturi, Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in praefata Libera ac Regia Ciuitate Tyrnauensi, Dominica proxima post Festum Beatissimae Virginis Mariae Conceptionis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo tertio.

Locus sigilli.

Lecta.

Nos igitur praemissis comissionibus et mandatis, praefati Illustrissimi Domini Comitiss Juidicis Curiae Regiae, ut tenemur obedire et obtemperare uolentes, praenotatam aestimationem librorum, in Archivo seu Conseruatorio nostro, diligenter requiri fecimus et reinueniri, Cuius tenor in hunc modum sequitur.

Anno 1633. die 5 Decembris.

Mý Fertal Mesterek Baranyaý, Konth Pal, Lanczmar Daniel Csizmazia Miklos, Acz Janos, el mentunk az nemes tisztelendeõ, Boka Janos, Biro Uram eõ kegyelme paranczolatlyabül, Nytra Varmegyeben Nemes Kürton lakozo Nemes Vitezleõ Szazady Ferencz Uram Magyar Postillas könyueinek megh beõczüllesere, itt az kjraly Szabad Varosban Nagy Szombatban, az melly Postilla könyveket mi megh beõczüllottunk, az Nagy Szombatj es Pozony Compactoroknak es keõnyu arosoknak jelen jetekben, az Nemes Vitezleõ Szazady Ferencz Uram instantiajara az minth keõuetkezik.

Bornemisza Peternek, Postilla* könyueý, az mellyeket Detrekeõben

es Sempten nyomtattanak, az melly postilla keőnyuek uannak ket szaz es harmincz darabokban, mellynek az egyket beőczűllőttuk három forjntra es huszoneőt penzre, melly keőnyueknek az arra teszen egy summaban Het száz tizenhet forjntot eőtuen penszt.

Requisitae itaque et reinuentae suprascriptae aestimationis Librorum, copiam, seu tenorem, antenominato Francisco Szazadj Jurium eiusdem in futuram ad cautelam, sub sigillo huius ciuitatis nostrae usuali diligenter ac fideliter, modisque omnibus extradedimus. Communi Justitia requirente, Datum Tyrnauiae die duodecima Mensis Decembris Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo tertio. (Veres viasz reá nyomott pecsét.)

Gregorius Bene Ciuitatis
Liberae ac Regiaeque Tyrnauiensis
Juratus Vice Notarius m. p.

A hátlapján:

Az Postillas köny-
ueknek Estimatioia.

(Magyar Nemzeti Muzeum. Szőgyény-Marich család levéltára.)

Közli: THURZÓ FERENCZ.

ÚJ ADAT SZENCZI MOLNÁR ALBERT UTOLSÓ ÉVEI TÖRTÉNETÉHEZ.

Szenci Molnár halála évéről ezt írja Toldy »A magyar költészet kézikönyve, 2. kiad. I. köt.« 119. lapján: »Annyi bizonyos, hogy 1633. még élt; újabb nyomozások után 1634-ben halt volna meg.« Dézsi »Szenci Molnár Albert naplója, levelezése. Budapest 1898.« cz. munkájában (397. lap) 1633 és 1634 május 26-ika közé teendőnek tartja a halálozás évét. Ezeket a föltevéseket erősíti meg az itt közölt adat, melyet Baylius Lajos »Praxis Pietatis« cz. művének (1635.) Medgyesi Pál-féle fordításában az előszóban találtam s a mely műre *Ferenczy Gyula*, a debreczeni főiskolai könyvtár igazgatója hívta föl figyelmemet.

Az 1635. márczius 20-án Szinyérváralján kelt előszó részletesen elmondva a mű keletkezésének történetét, többek között ezeket mondja: »En ez könyvet, (az ő hasznos voltát, Nemzetemmel közleni ohaytozo buzgoságomnak tűzétől gerjedeztemben) még *Angliában*, amaz régi híres-neves és emlekezetes *Cantabrigiai Academiában* kezdettem volt fordítani; és az *Istenrűl* s-az Isteni *Tulaydonságokrűl*, s-a' meg nem tért emberi *Nyavalyásságokrűl* való *Tractát* jó részént meg-is fordítottam vőt, mellyet ugyan ott, az én tőkélletes *barátónak Ruzskai Andrásnak* mutattam-is nem edgyszer; de sok dolgaimtűl s-kiváltképpen *Hazámban*-való készülgetésimtűl tartóztattatván, elébb akkor benne nem mehettem. Hanem osztán itthonn, *Debreczeni Mesterségemnek* első esztendejében, az *Agoston Doctor Vallását* meg-fordítván, a' *Könyvnek* bővebb voltáért,

a' *Typographus* kérésére, e' *Praxis*ből némely szép *Elmélkedéseket* és *könyörgéseket* ki-szedegtettem, és az *Agoston Vallásával* edgyűt, a' Keresztyén Isten féltő *Debreczeni Nemes Várasnak*, nékem az idegen Országi *Académiákban* vött tudományomnak Isten után *Okainak Pátronussinak* Nevek alatt Ann: Chri: 1632. ki-is botsatottam. Ez immár ebben lévén, következő 1633-ban, b. e. *Molnár Albert* érkezék *Erdélyből*, a' Keresztyén Pátronus Uraktól *Collecta-gyűteni*, és itt-kinn jártában talál edgy *Gemmariusnál* e' *Praxisra* Német nyelven (mivel minden Keresztyén Nemzetek többire, már ezt nyelvekre fordították.) Midőn a' *Könyvnek* bősülhetetlen hasznosságát látná, mindgyárt ugyan utában Etsedben mulattában, fordításához kezd, s-az elein edgy néhány levelet tsak hamar meg-is fordít. Azonban érkezék hozzánk-is *Debreczenben*; és mikor a' *könyvnek* mondhatatlan nagy hasznát beszélné, jelentém hogy olvastam volna én-is a' *könyvet*, sőt edgynehány darabokat belőle edgyben-szedegtetvén ki-is botsátottá volna. Megörüle annál inkább a' b. e. Jámbor, s kéré mindgyárt hogy a' *Német Fordítást az Angliával* edgy-két tekintettel vetnök öszve. Es holott a' *NémetFordításban* nag' *változások, tsonkaságok*, és kiváltképpen a' levelek szélén feljegyzett Sz. Irás *Locusinak* s-régi *Páterek Mondásinak* (mellyekből méh-módon gyűjtögette e' *Könyvnek* első Szerzője ez méznél édesebb munkát) *el-hagyási* tapasztaltatnak vala; felette igen kezdte engem kérni, hog' az Angliai Nyelvből fordítanam-meg egészszen a *könyvet* szintén oly formán a' mint ott vagyon. Es több illyetén beszédink után, edgyet ez elébbiek közzül töllem el-vivén; hog' *Erdélyben* meg vissza-ment; nem sok idő múlva, halála előtt tsak hamar, mostani Püspökünket Keresz-szegi István Uramat (kit betsületből emlétek) levele által találta-meg, hogy az egész *könyvnek* fordítására engem ő kegyelme kénszeritene; a' maga felül-említett fordításotskáját — *is cum Nominum sui et mei Inscriptione* (mellyet most-is nállam tartok) ki-küldötte: s-igy fogtam osztán derekasson a' fordításhoz. Ezeket nem azért számlálom-elő, hogy e' dologhoz fogásomat kénszerítés által lőtnek jelentsem; távoly légyen az: hanem hogy a' *Fordításnak* *alkalmatosságát, kezdetit, folyását*; és annak az Hazája hasznára született b. embernek-is újabb és végsőbb jó igyekezetit emlekezetben hagy-hassam.«

Közli: OLÁH GÁBOR.

VERESEGYHÁZI SZENTYEL MIHÁLY LEVELE APAFFYHOZ.

1682 ápr. 11.

A mindeneket bölcsen igazgató s védelmező Istennek oltalma legyen Kegyelmes Uram Nagyságodon s Nagyságod fejedelmi házán, kívánom.

Kegyelmes Uram, a Ngod méltóságos parancsolatja szerint az Articulusokat elkészítettem, melyeket is Klmes Uram Ngodnak, mint Klmes uramnak el is küldöttem. Kegyelmes Uram, az Articulusokkal együtt vévém Ngod méltóságos parancsolatját, Keresdre való kimenetelem

felől, amely Ngod méltóságos parancsolatjára ugyanazon posta által mindjárt resolvaltam, kihez képest mind eddig is vártam a Ngod kegyes parancsolatját, de nem tudom mire vélni s magamat mihez tartani, hogy mindeddig is a Ngod parancsolatja nem érkezék. Kegyelmes Uram, én a Ngod kegyelmes parancsolatjának végben vitelére nagy engedelmességgel és hűséggel minden koron erőm és tehetségem szerint kész vagyok; azért Klmes Uram, mostan is a Ngod Klmes parancsolatját várom ez iránt, hogy tudjak a dologhoz készülni. Ezek után az Urnak oltalma légyen Klmes Uram Ngodon és a Ngod fejedelmi házán

Kolosvárott 1682 die 11. April

Nagyságod szegény szolgálja

Veresegyházi Szentyel Mihály m. p.

Kívül: Illustrissimo ac celsissimo Domino Domino Michaeli Apafi, Dei gratia Principis (!) Transylvaniae, Partiumque regni Hungariae domino et Siculorum Comiti etc. mihi Domino clementissimo.

(Ered. az Orsz. Ltárban, az Akadémiától kapott iratok közt.)

KÉT OKLEVÉL LISZTHY LÁSZLÓRÓL.

I. *Keresztur 1659 febr. 9. Gf. Nádasdy Ferencz országbiró parancsa Mosony vármegye alispánjához, hogy azt a 300 frtot, mely összegig Liszthy László gf. a bécsujhelyi pálosok kocsját kifosztó Repstein János nevű szolgájáért, kártérítés fejében jótállott, hajtsa be.*

Comes Franciscus de Nadasd perpetuus terrae Fogaras, iudex curiae regiae sacri romani imperii, eques et comitatus Castriferrei supremus comes, necnon sacratissimi principis et domini domini Leopoldi, Dei gratia electi romanorum imperatoris, semper augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque etc. regis et archiducis Austriae, ducis Burgundiae, Brabantiae, Styriae etc. consiliarius et camerarius ac praesidiorum Also Lyndva et Nempthi hereditarius capitaneus egregio Melchiori Kerekes vicecomiti comitatus Mossoniensis salutem cum favore. Expositum est nobis nominibus et in personis reverendi patris, fratris Matthiae Szele . . . . ordinum eremitorum Sancti Pauli primi eremitae conventus Neostadiensis vicarii ac totius ejusdem conventus Neostadiensis Sancti Pauli primi eremitae, qualiter superioribus praeteritis temporibus certus quidam malefactor Jo[hannes] Repstain nūcupatus, alioquin servitor spectabilis ac magnifici domini comitis Ladislai Lisztius perpetui . . . . praefatae sacrae caesareae regiaeque majestatis camerarii, currum reverendorum patrum Paulinorum Neostadiensium in itinere suo pacifice pergentem more praedonico invadens depredatus fuisset et certam quandam summam eorundem patrum . . . . diripuisset et abstulisset, adeoque pro manifesta hac eorundem patrum

exspoliatione et damno . . . per Joannem Repstain modo praevio praedonico illato antelatus dominus comes Ladislaus Lisztius dominus videlicet ejusdem dicto servitore suo profugiente ex parte ejusdem hominis sui (cujus bona alias ex collatione sua per eundem possessa pro se ipso reservasset) satisfactionem ipsis reverendis patribus Neostadiensibus se impensurum adeoque in certis terminis pro festo Sancti Michaelis archangeli centum, Sancti Martini itidem centum, pro festo denique Salvatoris nostri tunc imminente, jam vero praeterito similiter centum, in toto trecentos florenos hungaricales constituentes sub poena dupli se persoluturum obligasset et obstrinxisset, ac in casu omissionis et non persolutionis praefatae summae vigore attactarum litterarum suarum obligatorialium medio vicecomitis comitatus Mossoniensis memoratis patribus paulinis, abscissis omnibus juridicis remediis excogitae . . . vel imposturum . . . . . tanti valoris bona . . . . . plenam atque omnimodam potestatis facultatem . . . . . prout haec omnia in . . . litteris obligatorialibus praefati domini comitis coram te in specie reproducendis uberius declarata exstarent. Quia vero in supra uberius declaratis terminis eandem trecentorum florenorum hungaricalium summam idem dominus comes Ladislaus Lisztius juxta praemissas obligatorias suas deponere et persolvere nolisset et omisisset, nolletque et omitteret etiam de praesenti praepjudicio eorundem exponentium gravi et manifesto: requisiti sumus nominibus et in personis eorundem exponentium debita cum instantia, quatenus eisdem in causa praemissa condigne . . . vellemus, nec pateremur eosdem justis ipsorum juribus improvise destitui. Cum autem justa petenti non sint deneganda, asserentes et alioquin prout quisque se obligat ita etiam iudicium recipere et iudiciorum onera subire et tolerare debeat et teneatur: pro eo te harum serie hortamur ac nihilominus auctoritate nostra judiciaria, qua pleno jure fungimur tibi committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus et rebus sicut praefertur, stantibus seque habentibus in uno certo et brevi eoque competenti termino per te partibus praedictis legitime superinde certificatis praefigendo juxta . . . tenoremque et continentiam praedeclaratarum litterarum obligatorialium praefatis exponentibus abscissis omnibus jurium remediis de rebus ejusdem mobilibus, iis autem non existentibus etiam bonis et juribus possessionariis saepofati domini comitis Ladislai [Lisztius plenam] atque omnimodam satisfactionem impertire et administrare et post haec super hujusmodi executione et satisfactione totiusque negotii peragendi serie, literas tandem tuas executionales sub proprio usualique sigillo et chyrographo tuo vel dictis exponentibus ita volentibus sub sigillo etiam attacti comitatus judiciali et authentico ad fidelem relationem tuam jurium eorundem futurorum ad cautelam necessariam extradare debeas et tenearis communi svadente justitia. Secus non facturus praesentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum in arce nostra Kereszthur die nona mensis februarii anno Domini Millesimo sexcentesimo quinquagesimo nono. Comes F. de Nadasd. (P. H.)

(Erősen megrongált eredeti. Orsz. Itár. Szűllő családí letét. XVII. század 88. szám.)

2. *Pozsony 1661 sept. 28. Mayláth Miklós kir. jogügyigazgató jogi véleménye a büntényen rajtaéretve elfogott Liszthy László elitélése tárgyában.*

Spectabilis et magnifice generosique domine domini patrone et fautores colendissimi.

In casu et quaestione illa, quae mihi nuper consistorialiter proposita est occasione capturae domini comitis Ladislai Listhius extra hoc regnum in flagranti crimine cusionis falsarum monetarum, uti dicitur, deprehensi et incaptivati an et qualiter bona ipsius tam mobilia quam immobilia in hoc regno existentia, quae per ejusmodi crimen notorium de jure regni amitti et ad sacram ejusdem coronam, fiscumque regium devolvi consueverunt, per eundem fiscum regium occupari possint vigore ejusdem sententia, si extra regnum et loco delicti condemnentur. quid respondeam directe et sine offensa jurisdictionis suae sacratissimae caesareae regiaeque majestatis domini domini nostri clementissimi, aut laesione juris nostri praerogativaeque nobilitaris et libertatis patriae, penitus ignoro et attonitus haereo, tanquam inter ignem et aquam constitutus; et quo plus cogito, legesque communes et regni perscrutor et comperto, tanto magis me involutum et in irremeabilem labyrinthium implicitum et inclusum esse depraehendo. Licet enim expresse dictent leges nostrae neminem regnicolarum absque praevio dominorum praelatorum et baronum, consiliariorum videlicet suae majestatis et ordinariorum regni tabulaeque regiae iudicum suffragio et extra diaetam per regiam majestatem poena notae infidelitatis feriendum esse; quis tamen in hoc suae majestati praescribere possit, quod publicum malefactorem in sua haereditaria ditioe in flagranti crimine depraehensum captum et detentum autoritate sua absoluta caesarea et regia independentem a juribus privatis et municipalibus ejusmodi captivorum puniri facere nequeat, ex quo superiorem non agnoscat, neque extra regnum privatae leges malefactoribus suffragentur ejusmodique malefactores in flagranti depraehensi forum alienum sortientes suum facere, si doctoribus juris credimus de jure communem dignoscantur; quin imo et jure nostro jus gladii habentes latrones quidem capiendi, eosque condigna poena puniendi, dimittendi tamen non habent potestatem. Ex alio autem capite vidimus et in juribus nostris exempla manifesta habemus, quod judicia in extraneis regnis et provinciis suarum majestatum contra nobiles hujus regni lata articulariter sint cassata et annullata, nedum executione legitima, sine qua judicia frustra fiunt, in hoc regno terminata. Qualiter igitur vigore ejusdem sententiae, bona dicti Listhius, si is extra hoc regnum condemnabitur, in hoc regno per fiscum regium aut alium quempiam, si cui forte per suam majestatem conferentur, occupari possint salvis iuribus regni et libertatis nobilitaris praerogativae: ego certe capere non possum. Unde consultissimum fore existimarem pro captu mei exigui intellectus, si sua majestas dominus dominus noster clementissimus habito condigno et paterno, quem semper ostendit, hujus liberi regni sui respectu aliquid de haereditaria jurisdictione clementer relaxando eundem

captivum in hanc arcem suam Poseniensem, qua legitimus rex Hungariae, pro custodia tantisper transmittere dignaretur, donec inde ex vinculis scilicet etiam pro moderno et post priorem per fiscum regium factam citationem perpetrato facinore, vigore art. 112. novissimae diaetae ad jus extraordinarium citaretur statim et defacto praefigendum, ibique judicialiter condemnaretur, ut sic tam capitis quam bonorum condignam poenam lueret et juxta jura regni condemnatus et justificatus omnem ulteriorem lamentandi et conquerendi occasionem fautoribus suis de laesa immunitate regnicolarum morte praescinderet et secum auferret. Si vero hoc facere gravaret sua majestas intuitu forte intolerabilis laesionis praetentae jurisdictionis haereditariarum provinciarum et majus ibi malum quam hic emersurum censeretur: tum demum consulendos esse proceres et optimates regni ordinariosque et tabulae judices super praemissis et tandem penes votum et opinionem eorundem, quod suae majestatis clementi altissimoque judicio et benignae voluntati faciendum videretur procedendum. Alioquin timendum est, ne sub praetextu amissionis libertatis regni, de qua plerique rem minus penetrantes jam etiam muscitare videntur abalienationes animorum, praesertim haereticorum generentur et exinde sumpta occasione affectata de majore lamentatione et quaerimonia in futuris regni comitiis exoriantur. Quae pro fidelitatis homagio, officiique mei exigentia inclytae camerae confidenter et sincere perscribendum habui; cupiens in omnibus suae sacratissimae majestati optatum et inoffensum regimen ac imperium ex voto animique sententia succedere. Posonii 28 Septembris Anno 1661. Earundem spectabilis et magnificae generosarumque dominationum vestrarum

servitor ad obsequia obligatissimus
Nicolaus Mayláth.

(Ered. Orsz. Ltár. Opiniones directorales 127-ik kötet No. 15.)

Közli: ILLÉSSY JÁNOS.

PÁLHÁZI GÖNCZ MIKLÓS PRÉDIKÁTOR LEVELE VITÉZ IMRÉHEZ.

1614 jan. 27.

Generose ac vera virtutum nobilitate praestantissime vir, domine et patrone mihi plurimum observande salutem plurimam a vero verae salutis fonte domino nostro Jesu Christo vestrae generosae dominationi precor et servitia mea paratissima semper offero.

Tertio die Januarii vala uram Szempeczön egy particularis synodusunk, melyben Gurabra egy ministert ordinálánk és a mellett egy nehány causakat dirimálánk. Melyek közzül egyik Podraczko Mihályé volt, kire egy özvegy asszony, Kósa Ilona nevő, csoda practicával akarta magát kötni. Mivel pedig hogy kedve szerint nem procedált a jó asszonynak a törvény, vagyon egy kovácslegény fia, item rokonság is, kik a Podraczko Mihály élete ellen igyeköznek. Sőt a kovács ugyan be is lőtt Podraczkóra egy néminemő faluban az anyja instigatiojából. A törvény-

nek deliberatiója ebben áll: minthogy legitime nem procedáltak jámborok által nappal józan korokban a matrimonium dolgában, azért elsőben kövessék meg arról egymást. Azután, ha mind a két fél consentiál a házasságra, copulaltassanak. A férfi megkövette az asszonyt, az asszony is nagy éllel-durrall a férfiat in conspectu nostri, félvén az utolsó ütő pálczátul. Mert ez volt a sententiája: hogy ha meg nem követi, tehát mindön jószága földesuráé legyön és ő maga Szempcz városából kütakarodjék és soha férjhez ne mehessen, amaz pedig megházasodhassék. Innen immár kegyelmednek incumbal, hogy megfenyétse a rossz asszonyt, fiával és rokonságival egyetemben, hogy valami nagyobb gonosz ne induljon innen.

Ugyanazon napon jötenek vala előnkben e levelem mutató szempczi két vitélő személyök is, Szendi János és Fekete János, kiket a szempczi ispán fogott volt meg. Lám ott is valék kegyelmednél a várban, mikor kezességön küböcsátá kglmed őket, urunk ő nga assensusabul. Ezek a legényök könyörgének akkor mi nekünk mellettök való intercessióért. Mi tanácsul akkor nekiök azt adtuk vala, hogy ő keglmek az ispánnal pacificatoria menjön, minthogy senki semmi gonoszt nem mondhat reájok. Mert a pörhöz pénz kelly, et inter duos litigantes tertius gaudet. Azért klmeket is, mint uram atyámat kéröm ez akadálybul mentse kü őket, juthassanak ismég kenyerökhöz nyavalyások, melyet az Ur Isten retribual mindez ideig való életben s mind a más világon klmeknek. Aki tartsa meg és tegye nyomossá kelmedet, szereimes hozzátartozóival egyetemben e földön. Amen. Datae Szeredii 27. Jan. Anno 1614.

P. S. Vagyon is meg egy Casparus Kecskeméti barát fraterünk, aki tavaly jött kü szakolczai claustrumbul és elrugta a kukliat. Praedicaltattam itt vele s igön jó reménségem vagyon felőle. Bánban volt azulta in studiis, azért az én intentionom ő felőle ez: hogy Szempczre menjön a Chiaika scholajába és ott tanulgasson és minden hében praedicaljon, míg idoneus leszön a promoveltatásra. Interium kglmed intercedaljon ő nagoknál érötte valami kis provisioért, napjában adatna neki ő naga egy egy font hust, egy itcze bort és két pénz ára kenyeret. Várja Istentől ő nga érdemét. Bizonyára régön látom, hogy szüksége leszön ő ngának a praedicatorra Matsedra, Viszkeletre és Nagyszegre. Én nem tehetök róla. Mert az ő ngok keménysége ennek az ecclesiastica dissipationak oka. Még én magam felől is micsoda gondolatba legyek oretenus akarom tudtára adni.

Kegyelmed jóakaró szolgája míg él

Pálházi Göncz Miklós praedicator.

Kivül: Generoso egregio ac vera virtutum nobilitate praestantissimo viro domino Emerico Vitéz spectabilis ac magnifici domini domini Stanislai Thurzo comitis etc. bonorum praefecto et familiarium primario etc. domino, fautori patrono et tanquam patri perpetua observantia mihi colendo.

(Eredeti az Orsz. Ltárban a Missilisek közt.)

KÖNYVISMERTETÉS.

Dr. Sebestyén Gyula: *A magyar honfoglalás mondái*. II. kötet. Budapest, 1905.
A Kisfaludy-társaság kiadása. 8. rét, XIII + 546 l. Ára 6 K.

A magyar honfoglalás mondáinak I. kötete után, melyben a szerző a hún mondák eredetét és kialakulását vizsgálta,¹ megjelent a II. kötet, az egész munkának harmadik és negyedik könyve. Jelen kötet első fele tulajdonképpen még szorosan csatlakozik az első kötethez, mert a hún-magyar mondanakör második tagjának, a honfoglalásnak és kalandozásoknak mondáit fejti meg és így a *történettudomány* körébe tartozik, a második fele a mondák költői földolgozását ismerteti CSÁTHI DEMETER-től JÓKAI-ig és így *irodalomtörténeti* tanulmány.

Mint tudományos vállalkozás kétségtelenül érdekesebb az utóbbi, mert a maga nemében tudunkkal az első nyomtatásban megjelent kísérlet pogánykori mondanak újkori földolgozásainak rendszeres és kimerítő tárgyalására,² míg magukat a mondanakat történetíróink több ízben vették bontó-késük alá. Csakhogy a kik eddig a történettudósok közül mondanakkal foglalkoztak, azok a mythikus tartalomtól a történeti magvat iparkodtak kihámozni — e törekvésnek legnagyobb becsű eredménye *A vezérek kora* PAULER GYULÁTól — Sebestyén fordítva a történeti adatok segítségével a krónikások valót és költészetet összezavaró fogalmazásából a mondai elemeket iparkodik kifejteni és magyarázni. Ez a cél, mely a II. kötet első felében vezette, a harmadik könyvet is az újszerűség ingerével látja el és mivel a földolgozások nagyobb részéről, ha nem is mindről, eddig is beszámolt az irodalomtörténet, még bennünket, az irodalomtörténet munkásait is, jobban érdekel, mint a kötet második fele.

Sebestyén mondafejtő módszerét ismerjük már az I. kötetből. Széleskörű olvasottság, alapos, a legapróbb részletekig terjedő forrástanul-

¹ Lásd az I. kötet ismertetését az Irod. Tört. Közl. 1904. évfolyamában.

² GYULAI PÁL egyik előadásában szintén összeállította a különböző földolgozásokat, de csak a jelentősebbeket s az előadás nem is jelent meg nyomtatásban.

mány támogatja munkájában, azonkívül gazdag fantázia, mely kiegészíti a történet hézagait, megtalálja a legrejtettebb összekötő fonalakat és megkeresi a história szürke lapjai mögött lappangó élénk költői lelket. Azonban mint Kemény regényhőseit, őt is a kiválóságai sodorják veszedelembé. Az egyik örvény, a melyet nem tud mindig elkerülni, hogy a folklorénak az irodalomtörténettől nem mindig, vagy nagyon nehezen ellenőrizhető mezején barangolva, sok mindent összeszed, a mi tulajdonképpen nem tartozik tárgyához, vagy olyan vékony szállal van odafűzve, hogy szerintünk nem bírja meg ez a szál a balasztot; a másik, hogy merészen csapongó képzelete a történelmi adatokat olyan szabadon kombinálja, a nem épen lehetetlen, de nem mindig valószínű hypothesiseket olyan bátran fűzi egymásba, hogy a mondafejtő igen sokszor nagyobb költőnek látszik, mint historikusnak, műve inkább költészetnek, mint az igazság tükrének.

Az igazság azonban követeli, hogy megvalljuk: ez a harmadik könyv egységesebb és reálisabb mint az első kettő, egyfelől — az Ajtony-monda magyarázatát kivéve — nem kalandozik olyan messze bizonyítékokért, példákért, rokon vonásokért, másfelől eredményei könnyebben fogadhatók el; az olvasó, hogy Sebestyén fejtegetéseit igaznak tartsa, elég ha észére hallgat és azt a rajongó hitet, mely a hún-magyar monda kapcsolat tárgyalásánál több ízben átsegített bennünket egy-egy kétségen, most bátran elhagyhatjuk, nincs rá szükségünk. Nagy része van ebben már a tárgy természetének. A honfoglalás és a kalandozások kora, bármennyire költészetbe vagy a krónikások jámbor meséibe vész is egy-egy részletük, megjárta a történettudomány tisztító tüzét s a magyarázó mindig talál útbaigazítást vagy támogatást a historikusoknak többé-kevésbé megegyező munkáiban, míg a hún mondák tárgyalásánál még a történelmi alap is vitás volt. Azonkívül, míg a hún mondák egy többé-kevésbé egységes, összefüggő complexumot alkotnak, a magyar mondák több, különálló kalandra szakadnak szét, a melyeket külön kell magyarázni, nem az előbbiekkal kapcsolatban. Így azután bár a részletekben itt-ott most is merészek a coniecturái és magyarázatai, általában elfogadható az az elemzés, a melylyel a mondákat szétbontja, nem alapszik merészen egymásfőlé halmozott, egymástól függő föltevéseken s nem esik abba a hibába, mint az első két könyvben, hogy a mit előbb csak hypothesisnek tart, azt pár lappal utóbb mint bebizonyított igazságot új hypothesis alapjául használja.¹

Az első lépés ebben a kötetben is az anyag szétbontása. Az időrend fonálán haladva megállapítja a pogánykori magyar mondák három gócpontját, a honfoglalást, a két nagyfejedelem (Álmos és Árpád) személynét és a kalandozásokat; a krónikák szövegének pontos és részletes egybevetésével kiválasztja belőlük a valódi mondai elemeket, elkülöníti a krónikások tervszerű változtatásait és ki igyekszik mutatni, mint szötte

¹ Elvéve azonban ebben a kötetben is előfordul. Hogy *Keán* nem személynév, hanem méltóság neve, az a 187. lapon még csak »megerősített hypothesis«, a 200-on már tény.

a képzelet a régi avar hagyományokból és a honfoglalás történeti emlékeiből a maga költői játékait.

Különösen kétféleképen igyekszik magyarázni a mondákat. Az egyik föltétlenül elismerésemelő törekvés: ki akarja mutatni, hogy menyire belejárt a krónikások szerkesztő eljárásába a *jogi* szempont, amely arra bírta az erősen monarchikus és olygarchikus érületű krónikásokat, hogy a hagyományban minél jobban kidomborítsák a főhatalom birtokosának szerepét, másrészt genealogiai mondákkal igazolják egy-egy hatalmas család jogait, szerepeltetvén őseiket a foglалók között. A másik már többé-kevésbé kétes értékű törekvés: mythikus jelentést magyarázni a monda egyes jelenségeibe. Csak a legföltünőbbet emelem ki.

A krónikák fehér ló mondáját magyarázva a magyarok föld, fű és víz kerő követségében, meg a fehér ló küldésében ugyanannak a több ezer éves mythosnak hajtását látja, mely egy csuvas-votják népszokásban, a *földkisasszonyrablásban* és a régi magyar *földesküben* tovább élt, vagyis mint Sebestyén mondja »a kém ugor módra földet, füvet, vizet rabolt és ezzel a pogány hívők földszellemét szerencsésen megnyerte a foglalás ügyének«, továbbá, hogy a honfoglalók a foglalásnak e módjával újra földélték a csuvas-votják földkisasszony vagy földanya tiszteletét. (101—102. l.) A fehér ló pedig, mondja pár lappal tovább Sebestyén, *áldozati állat* volt, a melylyel a magyarok megengesztelték a megrabolt földszellemet. (104—105. l.) Nem tekintve azt, hogy e két magyarázat egyenesen ellenmond egymásnak (ott *megnyerik* a föld szellemét a magyarok, itt *meqbántják* s ki kell *engesztelniük*), hogy továbbá Sebestyén nem helyesen idézi a mondat (a szöveg követéről és kérésről, Sebestyén kémről és rablásról beszél), az egész magyarázat mesterkéltséges és czéltalan. Minek mythikus felfogást keresni a mondában, mikor a nélkül is megérthető, sőt sokkal kerekebb, költőibb és jobban megfelel a magyarság akkori műveltségi állapotának. Vagy ha minden áron el akarja vetni a furfangos földszerzésnek ezt a józan paraszt ész előtt is annyira érthető magyarázatát (akár a hódolás külső jelének tekintjük a föld, fű és víz megadását, akár egy üzleti aktus symbolumának), ám keressen hozzá mythikus megfejtést, de olyant, a mely megfelel a monda ténybeli magvának. A mit Sebestyén nyújt, az nem olyan, mert a két, mondjuk, népszokás *czélja* között külső egyezések vannak, — de ezek egy része is csak Sebestyén említett erőszakolt előadása következtében, a békés *kérelmet rablással* helyettesítvén — vannak azonban eltérések is, még pedig igen lényegesek (az elrabolt földkisasszonyt, azaz földet, füvet és vizet a csuvasoknál *kell szórni*),¹ a melyek Sebestyén fölfogását egészen megdöntik. Az pedig, hogy az ajándékba vagy cserébe küldött fehér lovat a föld megsértett szelleme áldozati ajándékának kívánja tekinteni, ép úgy nem motíválható meg a mondából, mint az a magyarázat, a melylyel Szvatopluk tettét kíséri, mikor az, hogy a cserének látszatát is megszüntesse, a kapott ajándékokat meg akarja

¹ Sebestyén erre is talál analógont, de csak a sokszor meggyanusított LISZNYAI PÁL 1692-ből való krónikájában.

semmisíteni. Ebben t. i. Sebestyén azt látja, hogy Szvatopluk tudatlan fejjel éppen a föld szellemének kívánja átszolgáltatni a lebunkózandó fehér lovát és ennek rétte sülyesztendő, vízbe szórandó készségeit. Ebben a mozzanatban, melylyel a monda világosan nem akart egyebet jelenteni, mint Szvatopluknak naiv igyekezetét, hogy megszabaduljon a végzetes ajándékoktól, igazán nagyon nehéz az ajándékozás kritériumait felfedezni!

Szándékosan időztünk hosszabban ennél a pontnál. Azt akartuk vele bebizonyítani, hogy sok becses mondafejtés mellett és még inkább azon nagy érdeme ellenére, hogy a mondák egész complexumát helyesen elemzi, a *részletekben* Sebestyén művét csak kellő körültekintéssel lehet használni. Mondafejtő buzgalma és sikerei elragadják, a szigorú kritikai mérővessző önkéntelenül kisiklik kezéből s egy-egy a lelki szeme előtt fölmerülő csábító mythikus képtől elbűvölve még a mondák szövegét is helytelenül olvassa. Ugyanígy jár el a Botond monda elemzésénél, hol Botondot rendelkezési állapotba juttatott hajdani *óriásnak* tartja, holott a Nemzeti Krónikán alapuló szövegek határozottan a legkisebb magyaroknak mondják s még Anonymus sem tud semmit állítólagos óriás voltáról.

A mythikus felfogás keresése nem viszi ugyan Sebestyént sokszor ilyen tévedésbe, talán nem is igen találhatnánk több példát ennél a kettőnél, de éppen mert megtörtént vele a tévedés, nem szabad gondolkodás nélkül átadnunk magunkat az ő meggyőző, tetszetős fejtegetéseinek. Elvitázhatatlan érdeme, hogy még így is, ha kritikai szemüveggel olvasuk okoskodásainak menetét, a legtöbb esetben hitelre találunk szavai, s a töredékes, száraz feljegyzésekből életre tudja kelteni a pompás mondákat.

A negyedik könyv, a hún-magyar mondák feldolgozásának ismeretése, nagy szorgalomról és philologiai alaposágról tanuskodik. Már azzal is igen rászolgál a dicséretre, hogy összeállítja pontosan az összes földolgozásokat, a mi az egészen töretlen úton fáradságos munka volt, de még inkább azzal, hogy az így összehordott anyagot lelkiismeretesen dolgozta föl. HERCZEG FERENCZnek *A pogányok* című regényét és REGŐCZI EXNER GYŐZŐ *Réka gyásza* című kis eposzát, melyek *A magyar honfoglalás mondáinak* keletkezése után, de megjelenése előtt láttak napvilágot, ugyan elmellőzi, a többivel azonban, különösen a kevésbé ismert feldolgozásokkal, igen behatóan foglalkozik. Itt-ott tesz ugyan eszthetikai megjegyzéseket, főképen a feldolgozások történeti, illetőleg mondai hűségére s a szerkezetükre vonatkozólag, de általában tartózkodik az eszthetikai méltatástól, nem annyira a kész mű, mint inkább a genesis, a költő alkotó módja érdekli. Éppen azért, ha olyan műalkotást elemez, melylyel az irodalomtörténet sokat foglalkozott (Zalán futása, Arany húneposzi tervei), melynek származása, története, viszonya a mondához ismeretes, akkor előadása szintelennek tetszik, abban, a mit mond nincs újság és érdekesség. Jellemző ebből a szempontból ARANY epikus művészetének elemzése. Mivel egyrészt Arany maga is igen részletesen beszámol a trológia terveiről s arról a módról, a mint az egyes részleteket ki akarta dolgozni, másrészt finom izlésű esztetikuskok PÉTERFY, RIEDL, szintén sokat

foglalkoztak hún eposzának alakításával, Sebestyén, a ki figyelmét majdnem kizárólag erre az egy pontra fordította, mondhatni tudatosan nem szorítkozik egyébire, mint Arany szavainak vagy általánosan ismert tényeknek reproductiójára. Ha azonban a régen elfeledett regényeket és drámákat fejtegeti, melyeket — hogy a szerző kedvelt kifejezését használjam — még az irodalomtörténet sem tart nyilván, akkor valóban dicséretes munkát végez. Még kéziratos és egyébként egészen ismeretlen feldolgozásokról is beszámol, így MÁTSÁR ISTVÁNNak majd 10.000 hexameterből álló eposzáról (*Hét magyarok*) és ezt az unalmas művet épp úgy, mint minden mást, a miről beszél, autopsia alapján ismerteti. Mindig visszamegy a közvetlen forrásokra, megnéz, elolvas mindent s nem dolgozik, mint manapság annyian, másodkézből.

A tárgyalás egymásutánja itt-ott kissé zavaros, a mondák költői földolgozásainak tartalmát néha nem egészen világosan mondja el, — a mit különösen akkor sajnálunk, ha az ismeretlenebb költői termékek tárgyalásánál, p. o. DÓZSA DÁNIEL *Zandirhámjánál*, esik ebbe a hibába — de általában ügyesen csoportosítja a sok adatot és munkát, áttekinthetően kapcsolja egymáshoz a különböző korú és jellemű alkotásokat, nagyban és egészben hű képét nyújtja annak a hatalmas anyagnak, mely különösen a XIX. század költőinek műveiben le van rakva.

Egy pár kisebb jelentőségű kérdésben azonban az *irodalomtörténetirő* Sebestyén sorain is fölismerszik a *mondafejtő* Sebestyén szelleme. Így szereti a kézenfekvő magyarázat helyett messzebbről keresni a megfejtést: CSOKONAI *Árpádjának* tervvázlatán VOLTAIRE hatását keresi, nem pedig VERGILIUSÉ. Igaz, hogy az Árpád első két könyve emlékeztet a Henriadera, de csak azért, mert a Henriade maga is az Aeneis hatása alatt készült, viszont nemcsak az Árpád ezen két könyve áll sokkal közelebb az Aeneishez mint a Henriadehoz, hanem még a következő három könyv is kétségtelenül az Aeneis nyomán halad. A helytelen monda olvasásra emlékeztet az az állítása, hogy VÖRÖSMARTY, mint ARANY *Elveszett alkotmányának* egyik bírálója, meg volt elégedve az eposz *külsőségeivel*. Hogy ezt a különösen hangzó állítást — hiszen úgy tudtuk eddig, hogy Vörösmartynak éppen az eposz nyelve és verselése nem tetszettek — elhitesse, a bírálat illető helyét rosszul olvassa: nyelv és verselés olyan »mintha már irodalmunk vaskorában élnék«. Így persze már valószínűnek tetszik Sebestyén felfogása, de ha nem tudnók is, hogy Vörösmarty szavai másként hangzottak (. . . irodalmunk vaskorát élnők), még akkor is lehetetlen volna elgondolni, hogy Vörösmarty az »irodalmunk vaskorát« dicséretképen említette volna egy olyan munkánál, mely az ő általánosan csodált és dicsőített, és éppen nyelve, verselése miatt csodált és dicsőített Zalánja után két évtizeddel íratott!

A nagy gonddal megírt majd 1000 lapos munkát részletes tárgymutató rekeszti be, a mely a szöveg alól elmaradt jegyzeteket és utalásokat teljesen pótolja.

L. R. M.

Vicomte E. Melchior de Vogüé de l'Académie française: Sous l'horizon, Hommes et chose d'hier. Libraire Arusaaur Collin Paris.

Vogüé vicomte-nak, a francia akadémia tagjának, igen tisztelt és nagyrabecsült neve van a francia irodalomban, számtalan most már könyvalakban, minők: »Devant le siècle«, »Pages d'histoires«, »Histoire et Poésie« — megjelent, irodalmi tárczái irányuknak finomsága által tüntek ki, míg nemrég megjelent »Jean d'Agrève« című regénye kompozíciójának egyszerűsége, s nyelvezetének előkelősége által keltett méltó feltűnést. Vogüé vicomte most ismét egy irodalmi essay-eket tartalmazó kötetet bocsátott ki, mely a híres francia író fölfogásának eredetiségéről tanuskodik. A 23 cikket tartalmazó könyvből mellőzni akarjuk a politikai és történelmi tartalmúakat és különösen az irodalmiakat akarjuk méltatni. »À l'école de Pascal (Pascal iskolájában) cz. tanulmányában Vogüé érdekes párhuzamot von a »Provinciales« és »Pensée-k« híres írója és Renan között. Mindkettő ugyanazon teoriát követte a téves fogalmak eloszlatására, csakhogy Pascal gúnyolódva és durván, Renan mosolyogva és finoman teszi ezt. »Le roman de la guerre« (a háború regénye) cz. cikkében, szerzőnk Margueritte Pál és Victor regényírókkal foglalkozik; tudvalevőleg ezen írók minden regényének tárgya az 1870—71. francia német háborúból van merítve. Vogüé e regényírókkal igen szigorúan bánik el; szemökre veti, hogy igen korán fognak hozzá e borzasztó háború ecseteléséhez, melynek sebei még most is tátognak és a szerzők eljárása nagyon emlékeztet ama betegre, ki sebéet fölívágó orvosainak odakiáltja: »Pas encore! c'est trop tôt« (Még nem nagyon jókor van), ép úgy Vogüé vicomte azt mondja a regényíróknak: »Attendez encore! N'allez pas moissonner dans ce cimetière« (Várjatok, ne arassatok még a temetőben). Vogüé már most sorban tárgyalja Margueritte-ék háborús regényeit »Le Desastre« cz.-ben, melyben a metzi ostrom van elbeszélve; a szerzők nagyon is lelkiismeretesen ragaszkodtak a történelmi tényekhez és inkább egy vezérkari tiszt részletes jelentéséhez hasonlít e mű, mint regényhez. Margueritte-k leghíresebb regényeiben, »Les tronçons du glaive« címűben az előforduló személyek egytől-egyig költöztek. Legtöbb dicséretet mond Vogüé a regényírók utolsó művéről, mely »La chevauchée« címet viseli. E regény ama szenvedéseknek és tehetetlen jóakarátának leírása — mindazoknak, kiknek a szedáni katasztrófákban részök volt. A kötet egyik legsikerültebb cikke az, mely Duruy Viktorról szól (Un romain), kinek emlékiratait »Notes et Souvenirs« cz. alatt most tették közzé. Miután szerzőnk Duruynek rövid élettörténetét és politikai pályafutását ecsetelte, áttér irodalmi működéseinek jellemzésére és főleg, mint történetírót, a francziák közt a legobjektivebbnek tartja és a »valódi római« szép elnevezést adja neki. Szerzőnk egy tanulmányt Taine levelezésének is szentel, melyet a maga nemében mintaszerűnek talál. Vogüé vicomte-nak könyvében a többi cikkek nagyobb részben az orosz kulturális viszonyok ismertetésére vonatkoznak és Vogüé itt is az orosz nép legalaposabb ismertetőjének mutatkozik. Bármely cikkét olvassuk is el Vogüé könyveinek, mindig élvezettel fogjuk ezt tenni, mert minden tanulmánya egy kiváló és eredeti főnek szellemes terméke.

Téri József.

REPERTORIUM.

- A. Csokonai Vitéz Mihály. *Budap. Napló* 139. sz.
Abonyi Lajos. Jókai Mórról. *Uj Idők* 17. sz.
Ábrányi Kornél ifj. Iván. *Ism. Viharos. P. Napló* 113. sz. — p. k. *Pesti Hirl.* 114. sz., *N. Pester Journ.* 113. sz. — z. a. *Magyarország* 105. sz. — *Timár Szaniszló*. Egyetértés 113. sz. — *Magy. Nemzet* 100. sz. — *Saul. Magy. Szó* 104., 105. sz. — ő. *Budap. Hirl.* 123. sz.
 (b) Ki írta a Kossuth-nótát? (Ujabb adatok.) *P. Napló* 113. sz.
Balogh Pál. Csokonai. *P. Napló* 139. sz.
Bayer József. Egy magyar Eszther-dráma. *Ism. Vizsota Gyula. Philol. Közl.* 416. l.
Beniczkyné Bajza Lenke. 1840—1905. (Képpel.) *Vasár. Ujs.* 15. sz.
Berczik Árpád. Szigeti József (1822—1902). *Az Ujság* 115. sz.
Berzeviczy Albert. Beszédek és tanulmányok. *Ism. Lázár Béla dr. Magy. Nemzet* 106. sz. — *Budap. Napló* 129. sz. — α. *Budap. Hirl.* 108. sz.
Berzeviczy Albert. Jókai. *Pester Lloyd* 137. reg. sz.
Buday Sándorné. Petőfi mézesheteiről. *K. S. után. Bereg* 10. sz.
Burghart Adél. Jókairól. *Komáromi Ujs.* 19. sz.
Csokonai Vitéz Mihály utolsó levele. *Bud. Hirl.* 137. sz. 25. l.
Darnay Kálmán (Szentmártoni). *Kisfaludy Sándor* életéből. *Vasárnapi Ujs.* 22. sz.
Divényi Gyula. Csokonai Vitéz Mihály. *Miskolczi Napló* 117. sz.
Dudék János dr. A mai szépirodalomról. *Nyitra megy. Szemle* 6. sz.
Eötvös Károly művei. 13., 14. köt. *Ism. Timár Szaniszló, Egyetértés* 131. sz.
Farkas Imre költeményei. *Ism. s. Budap. Szemle* 122. köt. 301—303. l.
Fenyő Miksa. *Arany Irodalom. Figyelő* 281—287. l.
Géczy István és Hegedűs Gyula. *Enyészet. Színmű* 3 felv. Először adták a *Nemzeti Színházban* ápr. 28. — *Ism. Alfa. Budap. Hirl.* 118. sz. — dr. *Maksziányi Dezső*. *Magy. Hirl.* 118. sz. — *Timár Szaniszló, Egyetértés* 118. sz. — *Magy. Nemzet* 105. sz. — *Pesti Napló* 118. sz. — *Meridiesz. Magyarország* 106. sz. — *Porzsolt Kálmán*. *Pesti Hirl.* 119. sz.
Gerő Altília. Mámor. *Ism. Mc. Hazánk* 138. sz.
Hajnal Márton. *Karnarutic és a Zrinyiász. Philol. Közl.* 200—212., 279—296. l.
Haraszlhyné Szederkényi Anikó. *Kaleb. Ism. h. gy. Virágfakadás* 3. sz.
Haraszli Gyula. Csokonai százados ünnepén. *Philol. Közl.* 353—362. l.
Hegedűs Sándor ifj. A Rádza. *Ism. N. Pest. Journ.* 113. sz.
Herczeg Ferencz. A honszerző. *Ism. Fenyő Miksa. Figyelő* 265—267. l.
Herczeg Ferencz. Szelek szárnyán. *Ism. Yartin. Az Ujság* 127. sz.
Horváth József. Csokonai Vitéz Mihály. *Emlékbeszéd. Nagykrősi Hirl.* 6—8. sz.
Jörgné Draskóczy Ilona. *Versek. Ism. Vasár. Ujs.* 20. sz. — *Délmagyar. Közl.* 100. sz. — *Dr. Gergely György. Máramaros* 20. sz. •
Juhász Gyula. *Reviczky Gyula. Virágfakadás* 7. sz.

- Kálmán Dezső*. Csokonai Vitéz Mihály emlékezete. Tolnavármegye 8. sz.
Kardos Samu dr. Báró Wesselényi Miklós élete. Ism. Zigány Árpád.
 Szatmár és vid. 13. sz. — Lengyel Miklós. Budapest. Napló 144. sz. — Lengyel
 Laura. Uj Idők 21. sz.
Katona Ferencz. Hulló levelek. Ism. Vasár. Ujs. 21. sz.
Kelemen Béla. Ányos Pál. Székesfehérv. és vid. 68. s kv. sz.
Kincs Gyula. Boér Miklós. 1857—1905. Szilágy 8. sz.
Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza emlékezete. Vasár. Ujs. 22. sz.
Kisfaludy Sándor levele Naniczájához. Közli Darnay Kálmán. Vasár.
 Ujs. 22. sz.
Kiss Menyhért. Verőfényes emberek. Ism. P. Jánossy Béla. Kolozsv. Friss
 Ujs. 137. sz.
Kordina Lilly. Versek. Ism. (L.) Virágfakadás 1. sz.
Kövesi Margit. Zágoni Mikes Kelemen. Egri Híradó 8. sz.
Lévay Mihály. Abonyi Lajos. Budapest. Hírl. 119. sz.
Londesz Elek. Himfy szerelmese. P. Napló 146. sz.
 Magyar Regényírók. I. sorozat. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl.
 334—337. l.
Mándoky Lajos. Egy darab élet Budapestről. Ism. sz—g. Figyelő 342. l.
Mészáros Jenő. A csók Petőfi költészetében. Délmagyar. Közl. 94. sz.
Minke Béla. Az élet nyarán. Ism. Dr. Dombi Márk. Kath. Szemle 634. l.
Miskolczi Simon János. Jókai Borsodban. Miskolczi Napló 94., 97., 98 sz.
Négyesy László. Bajza József emlékezete. Budapest. Szemle 122. köt.
 161—188. l.
Oláh Gábor. Ál-Csokonai versek. Budapest. Hírl. 141. sz.
Pápay József. Reguly Antal emlékezete. Magyar Nyelv 145—160. l.
Palaj Sándor. Század vége. Ism. k. g. Hazánk 132. sz.
Peterdi Andor. Lia könyve. Ism. (F—c.) Virágfakadás 1. sz.
Petőfi, A. Gedichte. Übers. v. Steinbach 2. Aufl. Ism. Budapest. Hírl. 135. sz.
Rakouszky Iván. Abonyi Lajos. Magyar Nemzet 107. sz.
Sajó Sándor. Utközben. Ism. o. Budapest. Szemle 122. köt. 449—453. l.
Sassy Csaba. Futó csillagok. Ism. (L.) Virágfakadás 2. sz.
Siegescu József. Csokonai V. Mihály »Békaegérharczá«-nak latin és oláh
 fordítása. Philol. Közl. 363—368. l.
Simai Ödön. Kassai József mint szótáríró. Magyar Nyelv 219—226. l.
Szabó Ignác dr. Jósikai női alakjai. Váci Közl. 12., 13. sz.
Szathmáry Zoltán. Csokonai megzenésített dalai. Pesti Hírl. 133. sz.
Szathmáry Zoltán. Csokonai ereklyék Debreczenben. Uj Idők 21. sz.
Széchenyi István gr. munkái. II. 1. Ism. Váczy János. Századok 472—477. l.
Tábori Róbert. Beniczkyne Bajza Lenke. Uj Idők 15. sz.
Topits Zoltán. Pekár. Bácska 16. sz.
Tuba Károly. Csokonai emlékezete. Komáromi Ujs. 21. sz.
Ullmann Béla. Zsur versek. 1905. Ism. ifj. Hegedüs Gyula. Virág-
 fakadás 7. sz.
Váczy János. Egykoru ítélet Csokonairól. Philol. Közl. 362. l.
Váczy János. Horváth Endre és a nyelvújítás. Magyar Nyelv 193—204. l.
Várady Antal. Jókairól és az ő »Leventé«-jéről. Az Ujság 141. sz.
Várady Antal. Kántornéről. Az Ujság 162. sz.
Vay Sándor gr. Csokonai Vitéz Mihály. Pesti Hírl. 140. sz.
Vérneky Géza. Meghalt Jókai Mór. Zólyom és vid. 24. sz.
Vértessy Jenő költeményei. Ism. Mc. Hazánk 138. sz., Vasár. Ujs. 24. sz.
Vértessy Sándor. Déryné Széppataki Róza. (Felső keresk. isk. tanárok
 Miskolczi szünidei tanfolyam emlékkönyve 70—87. l.)
Yartin. Ötödik evangélium. Ism. Geicha. Az Ujság 132. sz.
Ysaak Márta. Márta néni levelei. Ism. h. gy. Virágfakadás 4. sz.
Zuboly. Kétszáz éves kuruc hírlap. P. Napló 105. sz. (Mercurius Hungaricus)

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

TARTALOM.

	Lap
A Batthyány-codexről. (Második közlemény.) <i>Dr. Horváth Cyrill</i>	257
Újabb adatok Kőmives Kelemenné mondájához. (Bef. közlemény.) <i>Sarudy Gy.</i>	283
Raguzai emlékbeszéd Mátyás király felett. (Első közlemény.) <i>Hegedüs István</i>	317

Adattár :

Kazinczy Ferencz Diáriuma. (Második és befejező közlemény.) <i>Dékány Kálmán</i>	327
Szemere Miklós irodalmi hagyatékából. (Másod. és bef. közl.) <i>Dr. Perényi J.</i>	246
Arany János távozása a debreczeni kollégiumból. <i>Dr. Barcsa János</i>	366
Tinódy Sebestyén életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	366
Bornemisza Péter prédikációs könyvének megbecslése 1633-ban. <i>Thurzó F.</i> ...	368
Új adat Szenczi Molnár Albert utolsó éveitörténetéhez. <i>Oláh Gábor</i>	370
Veresegyházi Szentyel Mihály levele Apaffihoz	371
Két oklevél Liszthy Lászlóról. <i>Illéssy János</i>	372
Pálházi Göncz Miklós Prédikátor levele Vitéz Imréhez	375

Könyvismertetés.

Dr. Sebestyén Gyula: <i>A magyar honfoglalás mondái</i> , II. kötet. Budapest, 1905.	
A Kisfaludy-társaság kiadása. 8-rét, XIII+546 l. Ára 6 K.	377
<i>Vicomte E. Melchior de Vogüe de l'Académie française: Sous l'horizon.</i>	
<i>Hommes et chose d'hier.</i> Libraire Arusaur Collin Paris. <i>Téri József</i> ...	382
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	383

—

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmaért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas*.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Heinrich Gusztáv főtktár. Tizenötödik kötet. 1905. évf.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatát (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiszemelve belőlük azokat, a melyek szélesebb körökben is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismeretéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az »Akadémiai Értesítő«-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltagjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XII. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XXV. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti Hampel József.

Célja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 kor.; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill

---

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. Pauer Imre osztálytitkár. Tizennegyedik évfolyam.

Az »Athenaeum« a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évengyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenötödik évfolyam. Szerkeszti Szilády Áron, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.